

Orta Karadeniz'de
Bir Türk İslam Kenti
ORDU

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

KÜLTÜR
YAYINLARI

CUMHURİYETİN 100. YILINDA

ORTA KARADENİZ'DE
BİR TÜRK İSLAM KENTİ
ORDU

PROF. DR. AHMET ALİ BAYHAN

Kültür Yayınları: 44

Orta Karadeniz'de Bir Türk İslam Kenti ORDU

ISBN:978-605-2176-42-9

KÜLTÜR, TURİZM VE SANAT DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Kültür, Turizm ve Sanat Şube Müdürlüğü

İMAR VE ŞEHİRCİLİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü

KATKIDA BULUNAN

Zabit YÖN

İlhan YILMAZ

Mehmet DEMİRBAŞ

Neşe ŞENSOY

EDİTÖR

Arş. Gör. Dr. Ahmet YUKA

Arş. Gör. Gülferi AKIN ERTEK

Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ

REDAKTÖR

Tuğba AKYURT

GRAFİK TASARIM

Hatice SÖNMEZ DİLBER

BİRİNCİ BASKI

1000 Adet

BASKI YERİ

ORDU

BASKI TARİHİ

Ağustos 2023

BASKI

İstikbal Gazetesi

Kitapta yer alan yazılar ve görsellerin sorumluluğu, yazara ait olup bütün yayın hakları Ordu Büyükşehir Belediyesine aittir. Telif sahibinin izni alınmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Para ile satılmaz.

BAŞKAN'DAN

Arkeolojik buluntular göstermektedir ki şehirler bir gelişim sürecine sahiptir. Farklı coğrafyalarda Peru'daki Machu Picchu, Kamboçya'daki Angkor Wat, Mısır'daki Mempis, Ürdün'deki Petra ve Suriye'deki Palmira gibi antik kentler de tıpkı diğer yaratılmışlar gibi doğmuşlar yani kurulmuşlar, gelişmişler ve ölmüşler, tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir. Buna karşılık kurulduğu günden beri önemini kaybetmemiş ve hala değer üretebilen kadim şehirler de mevcuttur. Mukaddes kentler olarak insanlık tarihi kadar eski olan Mekke, Medine ve Kudüs'ün yanı sıra İslam'ın kubbesi olarak bilinen Buhara, âlimler ve evliyalar kenti olarak şöhret kazanmış Semerkant ve doğunun kapısı olarak tanımlanan Taşkent, bu anlamda medeniyetimizde öne çıkan şehirlerdir. Anadolu'da da özellikle Müslüman Türklerin eline geçmesinden sonra daha da ehemmiyet kazanmış şehirler arasında başta İstanbul, Bursa, Edirne gibi tarihte başkentlik yapmış kentlerin yanı sıra kendine has karakterleriyle bilinip tanınan Diyarbakır, Mardin, Antep, Erzurum, Kayseri, Konya, Sinop ve Trabzon gibi şehirler bir çırpıda sayılabilecek mahiyette örneklerdir.

Karadeniz Bölgesi'nin orta ve doğu kesimlerinde toprakları bulunan bir sahil kenti olarak ortaya çıkan ve gelişen, günümüzde ise inanılmaz muhteşem tabiatı, yaylaları, dereleri ve gölleri ile daha çok bir turizm şehri olarak tanımlanan Ordu, Danişmentliler devrinden başlayarak Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği, Osmanlı ve Cumhuriyet devrinden zamanımıza ulaşan mimari dokusu (kâgir ve ahşap camileri, medrese ve mektepleri, tekke ve zaviyeleri, konak ve konutları, çeşme, köprü, hamam ve değirmenler gibi su yapıları, fetvahane gibi ünük mimari örnekleri, ilk apartman binaları), dokuma, giyim kuşam gibi gelenek ve görenekleri ile hala kültürel anlamda etkin bir şekilde yaşamaya devam eden el sanatı örnekleriyle geçmişten günümüze bir medeniyet köprüsü olarak değerlendirilebilecek Türk İslam kenti kimliğini yansıtan bir yerleşim yeridir. Bu anlamda Ordu'nun tarihi ve kültürel dokusunu bilimsel incelemeler neticesinde ortaya çıkartan bir çalışma olarak elinizdeki "Orta Karadeniz'de Bir Türk İslam Kenti Ordu" kitabını hazırlayan Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN'a çok teşekkür ederim. Ayrıca kitabın basılması sürecinde Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür, Turizm ve Sanat Daire Başkanlığı ile İmar ve Şehircilik Dairesi Koruma, Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü personeline de teşekkür ederim. Böylesine kültürel faaliyetlerle şehrimizin marka değerine önemli katkılar sağlamak dilek ve temennilerimle ...

M. H. G.

Dr. Mehmet Hilmi GÜLER
Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

01/01/1967'de Denizli'de doğdu. İlköğrenimini Aşağı Karacay Köyünde, orta ve lise tahsilini ise İzmir ve Denizli İmam Hatip Lisesinde tamamladıktan sonra, 1987 yılında kaydolduğu Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünü 1991'de birincilikle bitirdi. 1992 senesinde Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. 1991-1993 yılları arasında gerçekleştirdiği "Mısır'daki Osmanlı Mimari Eserleri Üzerine Bibliyografik Bir Araştırma" başlıklı çalışmasıyla yüksek lisansını, 1993-1997 yılları arasında hazırladığı "Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi" konulu teziyle doktorasını tamamladı. 1998 Mart ayında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümüne yardımcı do-

çent olarak atandı. 15 Nisan 2005 tarihinde yapılan sınavla doçent unvanını aldı. 16 Temmuz 2010 tarihinde profesör kadrosuna atandı. 24/01/2011- 15/08/2011 tarihleri arasında Giresun Üniversitesi Görele Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığını, 1999-2012 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdür Yardımcılığını yürütmüştür. 21/02/2012 tarihinde Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesine naklen atanmıştır. Burada 2012-2015 yılları arasında Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, 2013-2015 yılları arasında da Rektör Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Halen aynı üniversitede, akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Yurt içi ve yurt dışındaki Türk İslam Sanatlarına yönelik makaleler ve ansiklopedi maddeleri telif etmiş, ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum, şölen, konferans ve panellere katılarak bildiriler sunmuştur. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Oltu (Ankara, 2002), Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar (İstanbul, 2005), Tarihi Yaşatan İl: Tokat (Ankara, 2006), Tarihi ve Kültürel Değerleri İle Kurşunlu (Çankırı, 2007), Tarihi ve Kültürel Değerleri İle Yapraklı (Çankırı, 2009), Kültür Varlıkları İle Kemah (Ankara, 2009), Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004) (Adıyaman, 2010), Sanat Tarihi Açısından Erzurum (Erzurum, 2010), Bir Saklı Belde Bayramören (İstanbul, 2012), Tarihi ve Kültürel Değerleriyle Atkaracalar (Çankırı, 2014), Ferdinand Arnodin'in Boğaz Geçiş Tasarımları: Cısr-i Hamidi ve Aktarma Köprüsü (Saarbrücken, Deutschland/Almanya, 2016) ve Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri (Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ordu, 2019/2020) kitaplarının hazırlanmasında görevler üstlenmiştir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insanlar güven içerisinde yaşayabilmek için bir araya gelmeyi bir ihtiyaç olarak görmüş ve meskûn mahaller oluşturma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu ihtiyaçtan doğan şehir, kavram olarak kökeni Farsça güç, kudret, egemenlik, hâkimiyet anlamına gelen 'xşeorâ' kavramına kadar dayanan, bir taraftan daha geniş olarak ülke, vatan, yurt, medine, dünya anlamında, diğer yandan da ev, vatan, ikamet yeri manasında kullanıldığı görülmekle birlikte, zamanla güç, kudret ve yönetimin uygulandığı mekân için de kullanılır olmuştur. İnsanla şehir arasında pek çok benzerlikler kurulabilmektedir. Düşünce sistemimizde etkili olan başta Farabi gibi pek çok filozof şehri insan bedenine benzetmiştir. Merkezi beden kalbi, cadde ve sokakları damarlarına, yöneticileri ise beyne benzetilmiştir. Şehrin de insan gibi muharrik bir gücünün, yani ruhunun olduğu ileri sürülmüştür. Şehrin ruhunun insanlar tarafından oluşturulduğu ve onlar tarafından var kılınan ve o mekâna kimlik ve kişilik kazandıran "şey", yani 'karakter' olduğu genel olarak kabul edile gelmektedir. Dolayısıyla bir şehrin o gizemli cevherinin, söz konusu şehrin tarihi, kültürü, mimarisi, musikisi, edebiyatı, sanatı, folkloru, maddi ve manevi zenginliği, kişilerin kulağına fısıldadığı destanları, kendine ait tınısı ve yetiştirdiği seçkin insanlar vb. incelenerek ancak tebarüz ettirilebileceği bir gerçektir. Bu düşünceden hareketle elinizdeki kitap, pek çok devlet adamı ve sanatkâr yetiştirmiş, Türk kültürüne ait çok sayıda gelenek ve göreneğin çok canlı bir biçimde özellikle kırsal kesimde hala yaşamaya devam ettiği, el sanatlarının farklı alanlarda hala üretiminin sürdürüldüğü, diğer taraftan da doğal güzellikleri, yaylaları, dereleri ve şelaleleri ile Allah'ın lütfu inanılmaz bir coğrafi güzelliğe sahip Ordu'nun Türkler tarafından fethedilmesiyle birlikte Selçuklular / Danişmendliler, Beylikler (Bayramlı/Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları), Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri boyunca gelişen mimari ve kültürel dokusu üzerinden kent kimliğini ortaya koymaya çalışan bir emeğin ürünüdür.

Şimdiye kadar şahsımın da kaleme aldığı Ahşap Camiler kitabı başta olmak üzere tarihi, coğrafi özellikleri, kültürel envanterleri, turizmi, turistik rotaları, mutfak kültürü, el sanatları ve sanatçıları gibi muhtelif alanlarda çok çeşitli literatür ile Ordu gündeme taşınmaya çalışılmışken, ilk defa 2005'ten itibaren bireysel olarak, 2012'den itibaren de Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde Sanat Tarihi Bölümü'nün kuruluşuyla kurumsal anlamda gerçekleştirilen çalışmalara ilaveten 2014 yılından itibaren Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Sanat Tarihi üyesi olarak görev üstlenmemi de hesaba katarak yaklaşık yirmi yıllık bir birikimin sonucunda elde edilen verilerin bir bütün halinde değerlendirmesinden ibaret bir kitap çalışması ile farklı bir deneme yapılmıştır. XI. yüzyıldan zamanımıza Türk ve İslam yurdu olan Ordu'nun mimari ve

kültürel kimliğini ve karakterini ortaya koyan bir çalışma serdedilmiştir.

Bu çalışmanın zuhura gelmesinde şahsım dışında Ordu ve ilçelerindeki mülki ve idari yönetim kadroları, gönüllüler ile kadirşinas ve misafirperver yöre halkının katkıları büyük olmuştur. Konu üzerinde çalışmaya başladığım ilk günden itibaren arazi çalışmalarım esnasında yardımlarını gördüğüm yöre insanı, din görevlisi ve mahalle muhtarlarına ilaveten Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünün Öğretim Üye ve Elemanlarına (Prof. Dr. Şerife TALİ, Prof. Dr. Hasan BUYRUK, Doç. Dr. Fevziye EKER, Dr. Öğretim Üyesi Sevinç EREN, Dr. Öğretim Üyesi Seçkin EVCİM, Arş. Gör. Dr. Ahmet YUKA, Arş. Gör. Özgül YILDIRIM GÜNEŞ ve Arş. Gör. Gülferi AKIN ERTEK), Ordu Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi, Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürü Neşe ŞENSOY AKBAŞ ile aynı birimden Selim AYDIN, Sevil AKCA DEMİR, Ali Can ENGİNYURT, Ufuk GÜREL ve Hatice SÖNMEZ DİLBER'e, Ordu Kültür ve Turizm eski müdürlerinden Sayın Muzaffer GÜNAY'a, çalışmada yer alan bazı yapıların plan ve çizimlerinde desteklerini gördüğüm Ünye Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümünden Öğr. Gör. Kasım EKER'e, literatür desteği için Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İlhan EKİNCİ'ye ve Ordu Müzesi Müdürü Mustafa Kolağasıoğlu ile çalışma arkadaşlarına teşekkür ederken, bütün bu emek ve çabanın ortaya çıkmasındaki asıl faktörün aidiyetinden büyük bir onur ve kıvanç duyduğum Türk milletinin bir ferdi olarak doğduğum ya da yaşadığım topraklara karşı içimde hissettiğim vatan borcu olduğunu ifade ederken mensubu olduğum aileme, özellikle de eşim ve çocuklarıma şükranlarımı sunarım. Son olarak bu uzun ve yorucu çalışmayı yayımlatarak hem okuyucuların istifadesine sunan hem de Ordu'nun turizm potansiyeline katkı sağlayacak bir eserin vücut bulmasına imkân oluşturan Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Mehmet Hilmi GÜLER ile Büyükşehir Belediyesi çalışanlarına minnet ve şükran duygularımı ifade etmek isterim.

Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılında, Ordu kenti özelinde Anadolu Türk İslam medeniyetinin gelişiminin sergilendiği bu çalışmanın eksiksiz ya da mükemmel olduğunu iddia etmek şüphesiz mümkün değildir, ancak Türk ve İslam kültürünün Selçuklular öncesinden başlayarak Beylikler ve Osmanlı ile en nihayetinde Cumhuriyet devrine kadar kesintisiz seyrinin takip edilebileceği Anadolu'nun kültürel zenginliği ve çeşitliliğini ortaya koyma yolunda bir gayret ve çaba olarak değerlendirilmesini, bu bağlamda bölgenin vatansever, milliyetperver ve kültür sanat meraklısı insanlarına faydalı olması dilek ve temennilerimle saygılarımı sunarım.

2023, Altınordu / Ordu

Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	I
ÖNSÖZ	II
GİRİŞ	10
ORDU'NUN KISACA COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ	13
Ordu'nun Kısa Coğrafi Durumu	13
Ordu'nun Tarihçesi	13
TÜRK FETHİNE KADAR ORDU'DA YERLEŞİM VE MİMARİ	19
ORDU'DA DANIŞMENDLİLER DEVRİNDEN İZLER VE HATIRALAR	23
Aybastı Perşembe Yaylası Danişmentli Şehitliği ve Emir Kümbeti	23
Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı	24
Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi	25
Çaybaşı Yağıbasan Evliyası	26
BAYRAMLI/HACİEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN İLK MERKEZİ: KALEKÖY	29
Kaleköy Kalesi	29
Kaleköy Mahallesi Türkmen Mezarlığı	31
Mezar Anıtları	31
Mezarlar ve Mezar Taşları	34
BAYRAMLI/HACİEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ	37
Gölköy Kalesi	37
BAYRAMLI/HACİEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN SAHİL YERLEŞİMİ: ESKİPAZAR	39
Eskipazar Camii	39
Bayadı Mahallesi ve Hatipli Mahallesi Camileri	42
OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE ORDU	45
Camiler	45
Kâgir Camiler	46
Ünye Saray Camii	46
Mesudiye Aşağı Musalı Mahallesi Eski Cami	46
Altınordu Atik İbrahim Paşa (Orta) Camii	47
Çamaş Edirli Mahallesi Külekçi Camii	48

Altınordu Aziziye (Yalı) Camii	50
Diğer Kâgir Camiler	50
Ahşap Camiler	51
İkizce Laleli (Eski) Camii	54
Gölköy Dereçayır Mahallesi Emirler Camii	60
Perşembe Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii	61
Çaybaşı Çayır Camii	63
Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii	65
Gürgentepe Eskiköy Camii	68
Kabataş Beylerli Mahallesi Eski Camii	69
Korgan Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camii	70
Kumru Şenyurt Mahallesi Eski Camii	71
Ünye Tekkiraz Mahallesi Kabadirek Camii	73
Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii	75
Akkuş Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii	76
Tekke ve Zaviyeler	78
Medrese ve Mektepler	79
Su Yapıları (Hamam, Çeşme, Köprü ve Değirmenler)	79
Konak ve Konutlar	85
Altınordu'daki En Eski Apartman	91
Ünye'de Ünik Bir Mimarlık Örneği: Fetvahane Binası	93
Erken Cumhuriyet Devri Mimarlık Örnekleri	94
Bir Geç Osmanlı Askeri Tahkimat Örneği: Genççağa Kalesi	96
Hoşgörü Sembolü Kiliseler	98
Sadece Ordu'nun Değil Karadeniz Bölgesi'nin Geleneksel Yapısı: Seranderler	98
Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları	99
Halk Kültürünün Sembolleri: El Sanatları ve Sanatkârları	100
Ordu'nun Erken Türk Tarihine Dair Son Arkeolojik Bulgular	104
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	109

GİRİŞ

Batılı bilim çevrelerinde Karadeniz ile Akdeniz arasında doğu batı istikametinde uzanan yarımada- nın tamamına 'Küçük Asya' (Asia Minor) denilirken, eskiden bazen bir idari bölge, bazen de bir memleket için, Ortaçağ'dan beri çeşitli büyüklükte birimler için kullanılmış olan ve günümüzde de Türkiye'nin Asya kesimindeki topraklarına verilen ad olarak bilinen Anadolu¹, XI. yüzyılda İran'da kurulan ve kısa bir zaman zarfında gelişerek güçlü bir siyasi teşekkül halini alan Büyük Selçuklu Devleti'nin etnik ve demografik si- yasetinin bir sonucu olarak başta İran ve Horasan ile Azerbaycan havalisinde yoğunlaşan Müslüman Türk nüfusun ihtiyaçlarını gidermek, onlara yaylak ve kışlak tahsis etmek, sonra da birtakım hizmetlerde kul- lanılmak, ayrıca nizam ve intizamın bozulmasına engel olmak için kendi topraklarının tahammülünü aşan bu nüfus potansiyelinin uygun bir coğrafyaya aktarılması namına işlev gören bir bölge olarak başlangıçta hayli önem arz etmiştir. Bununla birlikte 1071'deki Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için ilk fetih faaliyetlerinde öncü rol üstlenmiş büyük Türkmen beyleri tarafından Daniş- mendliler, Saltuklular, Mengücekler ve Artuklular gibi Orta ve Doğu Anadolu Türk Devletleri kurulmuştur. Ordu'nun da içinde bulunduğu Orta Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimleri Danişmendliler'in hâkimiyet saha- sında kalmıştır.

XIII. yüzyılda Anadolu'nun içtimaî, iktisadî, kültürel ve bilhassa dinî hayatını geniş çapta etkileyen unsurların başında göçler gelir ki, ilki asrın başlarında Kara Hitaylar ile Harzemşahlar arasındaki müca- deleler dolayısıyla Fergana yöresindeki halkın büyük bir kısmının batıya göçü, ikincisi ise 1220'lerden itibaren Moğol istilası esnasında Maverâünnehir'den Arrân'a kadar uzanan bütün bölgelerde mevcut Türk nüfusun büyük bir kısmının Anadolu'ya intikalidir. Buna diğer göçler de dâhil edilince Anadolu'nun yerli sakinlerinin hayli üstünde bir sayıda ilave nüfusun oluştuğunu dikkate alırsak, İslamlaşmada rol alacak pek çok âlim, mutasavvıf ve benzeri tarikat erbabı ve bunlarla birlikte doğal olarak çok çeşitli dinî ve fikrî akımların da buna paralel biçimde taşınmış olduğuna şahit olunur. Siyasi anlamda devletin benimsediği Sünni İslam düşünce sistemi yanı sıra göçebe ve yarı göçebe Türkmenler arasında yaygın olan Şii-İsmailî tesirlerin de bu sosyo-kültürel yapının oluşumunda rol oynadığı söylenebilir. Selçuklular ve Anadolu'daki diğer Türk devletleri bir taraftan cihat ve gaza ile meşgul olurken, diğer yandan memleketlerindeki içtimaî nizamı tesis etmek için gayri Müslim tabanlarını korumak ve kollamakla kendilerini mükellef sayıyorlardı; bu aynı zamanda büyük çoğunluğu göçebe ve yarı göçebe olan Türk nüfusunun yerleşik hayata uyum sağlayabilmesi ve üretici duruma geçebilmesi için mevcut nizamın korunması şarttı. Bu atmosfer sonradan yerleşen Müslüman ve Türk nüfus ile yerli Hıristiyan halk arasında da toplumsal bir ahengin elde edilme- sini temin etmiştir. Cihat ve gaza ruhuna sıkı sıkıya bağlı oldukları Dânişmendnâme'den açıkça anlaşılın Danişmendliler'in de Hıristiyanlara çok iyi davranmaları ve bunun neticesi olarak çağdaş tarihçi Süryani Mihail'in anlattığı Gümüştegin Ahmed Gazi'nin 1104'teki ölümüne matem tutmalarına zemin oluşturmuş- tur. Bu ve buna benzer gelişmeler Anadolu'nun diğer kesimlerindeki şehir ve yerleşimlerde rastlanıldığı gibi Ordu iline bağlı sahil ve kırsal yerleşim yerlerinde de karşımıza çıkmaktadır.²

Başlangıçta Danişmendliler hâkimiyetinde kalan, Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243'teki Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesi neticesinde XIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden kargaşa ortamın- dan sonra Moğol baskısının zayıflamasıyla bu durumdan faydalanan Türkmen beylerinin yavaş yavaş Selçuklularla ilişkilerini keserek bağımsızlıklarını ilân etmeleri ve Anadolu beylikleri (tavâif-i mülûk) denilen yeni bir siyasi yapının oluşmasının sonucunda Ordu'da XIV. yüzyıl başlarından itibaren Bayramlı/Hacie- miroğulları Beyliği'nin geliştiği ve yörenin özellikle iç kesimlerinden başlayarak sahil kesimlerine doğru

1 Metin Tuncel, "Anadolu-Coğrafya" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 106-109.

2 Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu-Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansik- lopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 110-116.

Türkleşmesi ve İslamlaşmasında üstün bir rol üstlendikleri görülür.³ Ordu’nun Samsun’a komşu olan ve Canik havzasına tabi durumdaki Ünye, İkizce ve Çaybaşı ile Akkuş’a kadar uzanan ve Niksar’a birleşen topraklarında aynı zaman diliminde Tâceddinoğulları Beyliği’nin hüküm sürdüğü bilinmektedir.⁴ Tâceddinoğulları Beyliği’ne ait Ordu ve bağlı yerleşim yerlerinde herhangi bir kalıntı günümüze kadar tespit edilmemiş olmakla birlikte, bugün Eskipazar adıyla bilinen ve Bayramlı/Haciemiroğulları Beyliği’nin Karadeniz sahiline doğru gelişmesinde stratejik bir konuma sahip olan yerleşimdeki caminin kuzey tarafında, 2022 yılında Ordu Müze Müdürlüğü’nün başlattığı Arkeolojik kazı ile ortaya çıkarılan ve mevcudiyeti arşiv kayıtlarından da anlaşılan medreseyi, Anadolu’nun diğer yerlerindeki Selçuklu ve Beylikler devrinin eğitim ve öğretim sisteminin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.⁵

Bu şekilde sosyal, kültürel, iktisadi ve dini bakımdan çok köklü bir değişimin cereyan ettiği ve günümüzde kuzeyden Karadeniz, doğudan Giresun, batıdan Samsun ve güneyden de Sivas ve Tokat illeriyle çevrili, kıyıya paralel uzanan Canik ve Doğu Karadeniz Dağları dolayısıyla dağlık arazi yapısına sahip olan Ordu, tipik Karadeniz ikliminin hâkim olduğu yılın her mevsiminde bol yağışlı bir bölge olması yanı sıra Turnasuyu, Melet, Civil, Akçaova, Ilıca, Bolaman, Elekçi, Cevizdere, Curi ve Akçay gibi Karadeniz’e dökülen akarsuları ve Ulugöl (Gölköy) ile Gaga Gölü (Fatsa) gibi doğal gölleri barındırması ve buna bağlı olarak çok zengin bir bitki örtüsünün görülmesi sebebiyle tabiatın oldukça cömert davrandığı bir coğrafyada kurulmuş vilayetlerimizden birisidir.⁶ Roma döneminden günümüze kadar gelen tek yol haritası olan “Peutinger Haritası”nın 9. Parçasında belirtilen Bolaman-Koyulhisar arasındaki Antik yol hattı⁷ ile özellikle yörenin Türk hâkimiyetine girmesinden sonra gelişen Ünye-Akkuş-Niksar yoluna ilaveten Osmanlı dönemindeki Anadolu yol ağlarından sol kola bağlı olarak çalışan ve Hamamlı’dan başlayarak Araç, Kastamonu, Taşköprü, Boyabat, Bafra, Samsun, Çarşamba, Ünye, Fatsa, Ordu, Giresun, Tirebolu, Büyük Liman ve Boladhan’dan (Polathane) Trabzon’a bağlanan istikamet⁸ bir bölümü üzerine planlanarak faaliyete geçirilen Karadeniz sahil yolu ile Anadolu’da kuzey-güney istikametinde projelendirilen ve şimdilerde tamamlanma aşamasındaki önemli güzergâhlardan biri olan ‘Dere Yolu’ üzerindeki konumuyla, Ordu günümüzde oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır.⁹

2014 yılından itibaren büyükşehir statüsü kazanan Ordu iline bağlı ilçeler ve mahallelerinde Danışmendiler, Bayramlı/Haciemiroğulları Beyliği, Osmanlı Devleti ve ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti dönemlerindeki mimari ve sosyo-kültürel faaliyetler, çeşitli gelenek ve görenekler ile el sanatı uygulamaları belgelenecek Ordu’nun bir Türk İslam kenti olarak gelişimi, elinizdeki bu çalışmayla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3 İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 64-67,133-138; Necati Demir, *Haciemiroğulları Beyliği*, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 25-44, 46; a.mlf., *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür)*, Ankara, 2005, s. 62-65.

4 Sait Kofoğlu, “Tâceddinoğulları” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIX, İstanbul, 20120, s. 343-345.

5 Mehmet İpşirli, “Anadolu-Eğitim ve Öğretim Sistemi” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1991, s. 128-130.

6 Ordu’97, Ankara, 1997, s. 47-51.

7 Mithat Baş, *Ordu Yöresi Tarihi*, Ordu, 2012, s. 244.

8 Yusuf Halaçoğlu, “Anadolu-Ulaşım ve Yol Sistemi” Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1991, s. 127-128.

9 A. A. Bayhan – İ. Ekinci, “Tarihi Süreçte Ordu-Milas (Mesudiye/Hamidiye) Yolu ve Bu Güzergâh Üzerindeki Bazı Eski Yapı Kalıntılarının Düşündürdükleri” *İlkçağlardan Günümüze Jeostratejik ve Jeopolitik Açısından Karadeniz*, Ankara, 2018, s. 215-242.

ORDU'NUN COĞRAFİ DURUMU ve TARİHÇESİ

Ordu'nun Kısaca Coğrafi Durumu

Kuzeyden Karadeniz, doğudan Giresun, batıdan Samsun ve güneyden de Sivas ve Tokat illeriyle çevrili olan Ordu ili, 40⁰-41⁰ kuzey paralelleri, 37⁰-38⁰ doğu meridyenleri arasında 5963 km² yüzölçümü ve kıyıya paralel uzanan Canik ve Doğu Karadeniz Dağları dolayısıyla dağlık arazi yapısına sahiptir (Harita 1). Dağlar akarsular tarafından kesildiği için derin vadiler/yaylalar oluşmuştur. İlin en yüksek tepesi, 3038 m ile Kırkkızlar Tepesi'dir. Ordu'da tipik Karadeniz

Harita 1- Ordu İli Haritası

iklimi hâkimdir. Kışlar serin, yazlar ılık geçer. Yılın her mevsiminde yağış vardır. Turnasuyu, Melet, Civil, Akçaova, İlica, Bolaman, Elekçi, Cevizdere, Curi ve Akçay ilin başlıca akarsularıdır. Gökçöy ilçesindeki Ulugöl ile Fatsa ilçesindeki Gaga Gölü görülmesi gereken göllerdir. Bitki örtüsü kıyı, yayla ve bunların arasında kalan ara bölgelerde farklılık göstermektedir. Kıyı şeridinde yayvan yapraklı etek ormanları ve fundalar, orman etekleri ile yaylalar arasında kalan kesimde, yayvan yapraklı, karışık ve iğne yapraklı bitki örtüsü (kızılağaç, gürgen, çam, ladin ve orman gülü), yayla kesimlerinde de çam, ladin, ince çalı öbekleri ve orman altı bitki türleri görülür. ¹⁰

Ordu'nun Tarihçesi

Ordu ilinin tarihi geçmişi hakkındaki en önemli buluntular Ünye ilçesine bağlı Yüceler Köyü'nde tespit edilmiştir. Bu buluntuların M.Ö. 2 binyıllara kadar inmekte olduğu ve ilk yerleşmelerin bu dönemde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.¹¹ Karadeniz Bölgesi'nin birçok yerinde oldu-

¹⁰ Ordu'97, Ankara 1997, s. 47-51

¹¹ İsmail Kılıç Kökten, "Anadolu'da Ünye'de Eski Taş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular" Dil ve Tarih-Coğrafya

ğu gibi Ordu'nun ilk sakinlerinin de bölgeyi Hitit Krallığı'na (M.Ö. 1600-1178) karşı savunan Kaşkalar olduğu bilinmektedir.¹² Kaşkalarından sonra bölgede siyasi bir oluşum kurmayan otokton halklardan Khalybler ile Tibarenler Ordu ve çevresinde yaşamışlardır.¹³

M.Ö. 650'lerden itibaren Kimmerlerin hâkim olduğu Karadeniz Bölgesi'nin kıyı şehirlerinde kolonizasyon faaliyetleri başlamış ve Ordu (Kotyora), Sinop ve Trabzon'dan sonra önemli bir Helen kolonizasyon şehri olmuştur.¹⁴ Karadeniz sahil kesimlerinde Helen kolonizasyon faaliyetleri devam ederken diğer yanda Anadolu'nun iç taraflarında M.Ö. 546 yılında Pers işgali başlamıştır. Persler Anadolu'yu 23 Satraplığa bölmüş Ordu ve çevresinin de içinde bulunduğu bölge 19. Satraplığa bağlanmıştır.¹⁵

Karadeniz Bölgesi, M.Ö. 301 yılında Pontus Krallığı'nın (M.Ö. 301-M.Ö. 63) egemenliği altına girmiş ve Ordu (Kurul Kalesi) bu devletin önemli merkezlerinden biri olmuştur.¹⁶ Ordu ve çevresinde Roma İmparatorluğu dönemi ise M.Ö. 63 yılında Pontus kralının Romalı komutan Pompeius'a yenilmesiyle başlamıştır.¹⁷ M.S. 395 yılında Roma'nın ikiye bölünmesiyle Ordu ve çevresinde de Doğu Roma (Bizans) dönemi başlamıştır.¹⁸

Bölgeye ilk Türk akınlarının 1071 Malazgirt Zaferi sonrası Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Danişmendliler tarafından gerçekleştiği ve Danişment Gazi'nin 1074 yılında Niksar'ı ele geçirmesiyle ilk fetihlerin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.¹⁹ 1098 yılında Danişmendli emiri Niksar'ı

Fakültesi Dergisi, C. XX, 3-4, Ankara, 1944, s. 275-276; Mustafa Özdemir, Bolaman Çayı Havzası'nın Coğrafyası, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2006, s. 122-130.

12 Ekrem Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlığı, İzmir, 1995, s. 64-66; Ekrem Memiş, "M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri" İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongre Kongresi Bildirileri, 1990, s. 110; Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007, s. 50; Leyla Murat, "Hitit Dünyasında Kaşkaların Yeri" Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996), 1998, s. 437-441.

13 Ksenophon, Anabasis "Onbinlerin Dönüşü", Çev. Tanju Gökçöl, 1. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 141-163; Murat Arslan, Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.

14 Mehmet Bilgin, Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 49; Osman Emir, "M.Ö. VI. Yüzyılda Samsun ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri" Uluslararası Samsun Sempozyumu (13-16 Ekim 2011), Samsun, 2011, C. 3, s. 663-672.

15 Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı, 3. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 18; Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı" Cedrus, VI, 2018, s. 162; Osman Emir, "Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi" Karadeniz İncelemeleri Dergisi, C. 13, S. 13, 2012, s. 18.

16 Mahmut Gamoğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara, 1973, s. 149; Mehmet Bilgin, Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 51; Mehmet Tezcan, Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya, (1. Baskı), Trabzon, 2012, s. 91-97.

17 Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII, XIII, XIV (Çev. Adnan Pekman), 4. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 14; Mehmet Tezcan, Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya, (1. Baskı), Trabzon, 2012, s. 83-127; Mithat Baş, İlkçağdan Günümüze Ordu Tarihi, Yason Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014, s. 245

18 Mehmet Tezcan, Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya, (1. Baskı), Trabzon, 2012, s. 83-127.

19 Anthony Bryer-David Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Volume One, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2007, s. 108; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, 6. Baskı, İstanbul, 1998, s. 70; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973, s. 17-50; Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944, s. 89-103; Mükrimin Halil Yinanç,

başkent ilan etmiş ve çevre illere fetih hareketlerinde bulunmuştur.²⁰ Danişmendliler'in önemli hükümdarları olan Gümüştekin (1085-1105), Emir Gazi (1105-1134) ve Yağlıbasan (1143-1166) dönemlerinde Kastamonu ve Karadeniz sahilleri kontrol altına alınmış ve Canik Havzası Türkmen yerleşimine açılmıştır.²¹ 1157-1175 tarihleri arasında özellikle Ordu iline bağlı Ünye ve çevresinin Türklerin elinde olduğu anlaşılmaktadır.²² Bunun dışında Samsun'dan Bayburt'a kadar uzanan hatta bugünkü Canik ve Doğu Karadeniz Dağları'nın güneyindeki arazi Türkiye Selçukluları tarafından ilhakına kadar Danişmendliler'in kontrolünde kalmıştır.²³

Danişmendli Beyliği ortadan kalktıktan sonra hâkim olduğu sahaya yerleşen Oğuz boyları ve bu beyliğin adıyla anılan Türkmenlerin belirli bölgelerde yoğunlaşarak Osmanlı devrine kadar varlıklarını devam ettirdiği bilinmektedir. Kayıtlara göre Samsun-Çarşamba'da yoğun bir Danişmendli nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca Bayburt'ta ve Tirebolu'nun 20 km güneydoğusundaki Danişment köyleri ile Giresun merkezdeki Bayram Danişment Köyü bu Türk topluluğunun Doğu Karadeniz bölgesinde günümüze kadar yaşayan bir izi olarak kabul edilmelidir.²⁴ Benzer şekilde Ordu iline bağlı Çaybaşı İlçesinin sınırları içerisinde bulunan Tekkiraz'da, Yağlıbasan Mahallesi'nde ırmak kıyısında düz bir alanda medfun bulunan Yağlıbasan Evliyası'nın da bu dönemden kalmış olduğu tahmin edilmektedir. Esasen günümüzde bir türbe içerisinde yer alan ve Yağlıbasan Evliyası olarak bilinen zatın Nizamettin Yağlıbasan'ın Oymak Beyi Yakup Hasan olduğu sanılmaktadır.

Bu arada 1204 yılında Trabzon'da kurulmuş olan Trabzon Komnenos Devleti ile Türkmen Beylikleri başta Ordu olmak üzere Karadeniz sahillerinde hâkimiyet mücadelesi vermişlerdir.²⁵ Trabzon Komnenos Devleti hükümdarı II. İoannes (1280-1297) döneminden itibaren Türkmen

"Dânişmendliler" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 2001, s. 468-479; Abdülkerim Özyayın, "Danişmendliler", Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1993, C. 8, s. 469-474; Necati Demir, Ordu İli ve Yöresi Ağzları, Ankara, 2001, s. 29-33; Necati Demir, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005, s. 62-65; Mustafa Tanrıverdi, "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Danişmendliler'in İskân Politikası" Danişmendliler Sempozyumu, 12-13 Kasım 2015, Bildiriler, Tokat, 2016, s. 127-132.

20 Başkent'in Sivas'tan Niksar'a kaydırılmasının sebebinin Karadeniz Bölgesine yapılacak olan fetihlerin amaçlanmasından kaynaklanmaktadır. Bkz. Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri" Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, Bildiriler, (9-11 Ekim 2008), C. I, Ankara, 2009, s.89.

21 İbrahim Telliöğlü, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 72-77; Abdülkerim Özyayın, "Danişmendliler", Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8, Ankara, 1993, s. 469-474; Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri" Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler, (9-11 Ekim 2008), Cilt: I, Ankara, 2009, s. 89.

22 Anthony Bryer-David Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos, Volume One, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2007, s. 101-102.

23 İbrahim Telliöğlü, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 78.

24 İbrahim Telliöğlü, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 77.

25 Bahaeddin Yediylıdız, Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ordu, 2018, s. 45-47-53-107-108; William Miller, Son Trabzon İmparatorluğu, (Çev. Nurettin Süleymangil), İstanbul, 2007, s. 11- vd.; Jakob Philipp Fallmerayer, Trabzon İmparatorluğunun Tarihi, (Çev. Ahmet Cevat Eren), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 60-74; İbrahim Telliöğlü, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 64-67, 133-138; Necati Demir, Hacıemiroğulları Beyliği, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 25-44, 46.

akınları iyice yoğunlaşmış ve Ordu yöresinde Hacı Emir Bey XIV. yüzyılın başlarında Ordu yöresinde bağımsız bir beylik olarak Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliğini kurmuştur. Bu beyliği kuran Türklerin Danişmendliler'in devamı olan Sinop Çepnileri olmaları muhtemeldir ve beyliğin başındakiler Bayram Bey ailesindedirler.²⁶

XIV. yüzyılın başlarında Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği, Ordu ve yöresinde üstünlüğü tamamen ele geçirdikten sonra beyliğin merkezini Ordu'ya taşımıştır. Ancak kurulan bu yeni merkez şehrin eski yerleşimi olan Bozuk Kale civarı değil de daha iç kısımdaki Eskipazar ve Bucak Mahallesi olarak adlandırılan bölgede gerçekleştirilmiştir. Eskipazar olarak adlandırılan bölge Bayramlı/Hacıemiroğulları tarafından kurulmuş bölgedeki ilk Türk yerleşmelerinden birisidir. Burası şehir özelliği kazanmaksızın bölgenin idarî merkezi olma vasfını XVIII. yüzyıla kadar sürdürmüştür.²⁷ Ayrıca Mesudiye/ Kaleköy'deki kale, kümbetler ve mezar taşları bu beyliğin eserleri olmalıdır.²⁸ Yine Ordu'nun Gököy ilçesinde bulunan Gököy Kalesi'nin de Bayramlı/Hacıemiroğulları tarafından bir süre merkez olarak kullanıldığı bilinmektedir.²⁹

Bu arada 1404 yılında bölgeden geçen ve Bolaman Kalesi'nden hareket ettikten sonra Tirebolu'ya kadar sahil kesiminden ilerleyen seyyah Clavijo, bu bölgenin emrinde on bin atlı bulunan Erzamir adındaki Türk beyine ait olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Seyyahın bölgenin Erzamir adındaki Türk beyine ait olduğunu belirtmesi Ordu'daki Bayramlı/Hacıemiroğulları hâkimiyeti hakkındaki en önemli kaynak olarak gösterilmektedir.

Ordu ve civarı 1427 yılından itibaren Osmanlı egemenliğine girmiştir. Bugünkü Ordu şehrinin tarihî bağlantısı açısından 1455 Tahrir Defteri'ndeki "bölük-i niyâbet-i ordu be-ism-i alevî" ve "bölük-i geriş-i bucak" adları önemlidir. Ordu bölüğü bölgenin ilk merkezi olan bugünkü Eskipazar'ı ifade ederken, Bucak bölüğü ise günümüzdeki Ordu'nun kurulduğu yeri ifade

26 İbrahim Tellioglu, Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004, s. 64-67,133-138; Necati Demir, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005, s. 62-65; a.mlf., Hacıemiroğulları Beyliği, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 25-44, 46.

27 Bahaeddin Yediyıldız, "Ordu" Maddesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2007, XXXVII, 367; a.mlf., Ordu Kazası Sosyal Tarihi: 1455-1613, Ankara, 1985; a.mlf., Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ordu,2018, s. 45-79; Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I: 1455 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 1992, 11-21; Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II, 1485 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 2002, 1; Bahaeddin Yediyıldız, vd., Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları III, 387 Numaralı Defter-i Karaman ve Rum'un Canik Livası'na ait Bölümü (1520), Ankara, 2002; Mithat Baş, Ordu Yöresi Tarihi, Ordu Belediyesi Yayınları, Ordu, 2012, s. 133-139; a.mlf., İlkçağdan Günümüze Ordu Tarihi, Yason Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014, s. 181-191; İlhan Ekinci, "Ordu Şehrinin Tarihi Coğrafyası" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed.: S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Fenomen Yayınları, Ankara, 2021, 426-27; Kamil Yavuz, Ordu Yöresi Bibliyografyası, Fenomen Yayınları, Ankara, 2021, s. 7-13; Ali Baş, "Eskipazar'daki Türk Devri Yapıları", Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.11, Konya, 1997, s. 99-120.

28 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, S. 36, İstanbul, 2000, s. 81-136.

29 Ahmet Yuka, "Ordu İli Gököy İlçesindeki Mimari Eserler", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. 2, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 252.

30 Ruy Gonzales de Clavijo, Anadolu Orta Asya ve Timur, (Çev. Ömer Rıza Doğrul-Kâmil Doruk), (1. Baskı), Ses Yayınları, İstanbul, 1993, s. 67-68.

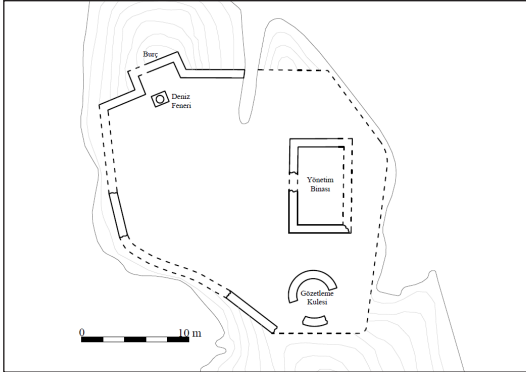
etmektedir.³¹

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Misâk-ı Millî sınırları içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yeniden düzenlenen idari taksimat çerçevesinde 1921 yılında il statüsü kazanmış olan Ordu, 2014 senesindeki yasal düzenlemeyle de 19 ilçenin bağlı olduğu büyükşehir kimliğiyle Karadeniz Bölgesi'ndeki üç büyük ilden birisi haline dönüşmüştür.

31 Bahaeddin Yediyıldız-Ünal Üstün, Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I: 1455 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 1992, s. 11-21; Bahaeddin Yediyıldız, Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ordu, 2018, s. 45-79; a.mlf., "Ordu" Maddesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXVII, İstanbul, 2007, s. 367-370; Baş, 2014, s. 181-191; Mithat Baş, Ordu Yöresi Tarihi, Ordu, 2012, s. 133-139; Feridun M. Emecen, Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi, 1. Baskı, İstanbul, 2020, s. 182-190; a.mlf., "İskele-Pazarlardan Kasabaya Doğu Karadeniz'de Küçük Kıyı Yerleşmelerinin Yükselişi" Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul, 2006, s. 91-95; Mehmet Öz, XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 25.

TÜRK FETHİNE KADAR ORDU'DA YERLEŞİM VE MİMARİ

Ordu ili dâhilinde varlıkları bilinen kaya yerleşimleri, kaleler, gözetleme kuleleri, kaya mezarları ve kiliseler yörenin mimarlık alanında antik dönemden başlayarak Türklerin fethine kadar farklı dönemlerden mimari eserlere sahip olduğunu gösterir. Özellikle son yıllarda gerçekleştirilen Arkeolojik kazı, sondaj ve temizlik çalışmaları çok daha nitelikli mimarlık örneklerinin tespit edilmesine zemin oluşturmuştur. Miletosluların M. Ö. 650 civarında Karadeniz Bölgesi'nde kurdukları Sinop Kolonisi tarafından tesis edilen ve demir ve bakır madeni ihraç edilen bir liman kenti olarak gelişen, hâlihazırda da bazı temel ve duvar kalıntıları belirlenebilen **Cotyora (Bozukkale)** (Çizim 1, Resim 1), 2011-12 yıllarında gerçekleştirilen Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan basamaklı tünel ve onunla bağlantılı muhtelif mekânlar ve küçük buluntulardan bir Helenistik yerleşim olarak dikkat çeken **Cingirt Kaya Yerleşimi** (Resim 2), Ordu Müze Müdürlüğü'nün

Çizim 1- Altınordu'daki Cotyora (Bozukkale) Planı
(Yuka'dan)

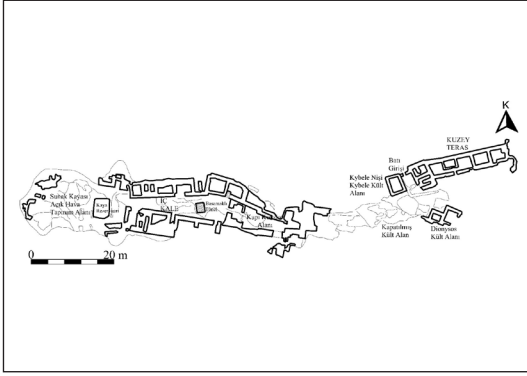

Resim 1- Altınordu'daki Cotyora (Bozukkale)

Resim 2- Fatsa'daki Cingirt Kaya Yerleşimi

başkanlığında ve Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nden Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt'un bilimsel sorumluluğunda 2010 yılından itibaren başlatılan Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan bilgi ve bulgulara göre, ilk yerleşimin M. Ö. III. yüzyıla kadar indiği ancak M. Ö. I. yüzyılda VI. Mithradates (MÖ 120-63) döneminde kayalığın zirvesi sur duvarları ile çevrelenerek bir savunma yapısına dönüştürülen, "phrouria" olarak adlandırılan kale-garnizon tipinde bir yerleşim yeri olma özelliğinin yanı sıra kazılarda bulunan iki

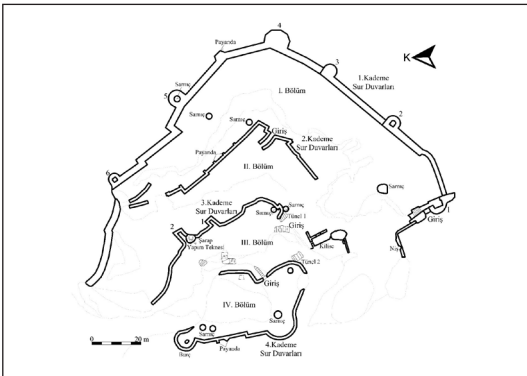

Çizim 2- Altınordu'daki Kurul Kalesi Planı (Yuka'dan)

Resim 3- Altınordu'daki Kurul Kalesi

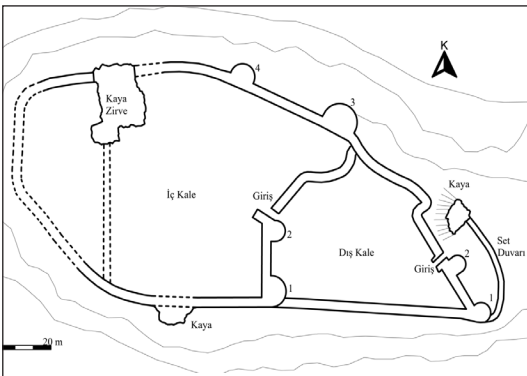
adet Dionysos büstü, bronz Apollon heykelciği, mermer Kybele heykeli ve pişmiş toprak Kybele heykelcikleri dolayısıyla bir kült merkezi işlevi gördüğü sanılan **Kurul Kalesi** (Çizim 2, Resim 3), ilk kuruluşu Antik döneme kadar indirilebilen, ancak bölgedeki savunma sistemlerine paralel olarak Pontus Krallığı zamanında (M. Ö. 301-63) yapılmış olduğu değerlendirilen ve kayaya oyulmuş basamaklı tüneller, sarnıçlar, mezarlar, şarap yapım alanları ile kayaya oyulmuş basamaklı yollar ve kaya mezarı gibi özelliklere sahip **Ünye Kalesi** (Çizim 3, Resim 4), kayaya oyulmuş basamaklı tüneller, mezarlar, tapınma alanları, çeşitli amaçlar için oyulmuş odalar ve yine kayaya oyulmuş sarnıç gibi bölümleri sebebiyle Pontus Krallığı (M. Ö. 301-63) dönemine tarihlenebilecek durumdaki **Kaleönü (Arap) Kalesi** (Çizim 4, Resim 5), üzerinde geç Osmanlı döneminde inşa edilmiş bir konağın yer aldığı ancak ilk kuruluşunun M. Ö. I. yüzyıla kadar indiği düşünülen **Bo-**

Çizim 3- Ünye Kalesi'nin Planı (Yuka'dan)

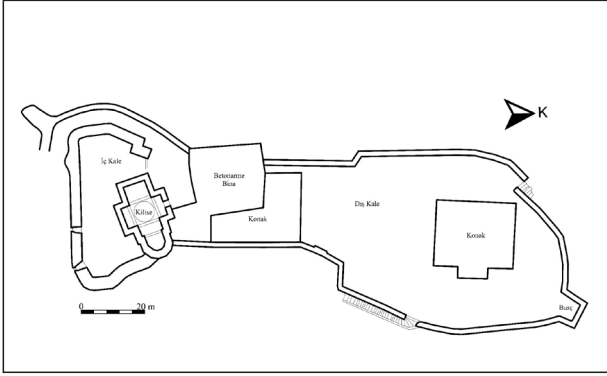
Resim 4- Ünye Kalesi

Çizim 4- Fatsa'daki Kaleönü (Arap) Kalesi'nin Planı (Yuka'dan)

Resim 5- Kaleönü (Arap) Kalesi

Çizim 5- Fatsa'daki Bolaman Kalesi'nin Planı (Yuka'dan)

Resim 6- Fatsa'daki Bolaman Kalesi

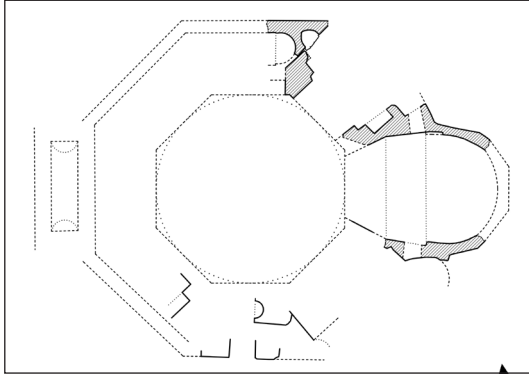
İaman Kalesi (Çizim 5, Resim 6), mevcut kaya çanakları ve kaya basamakları dolayısıyla eski bir yerleşim olduğu düşünölmekle birlikte özellikle çöküntü şeklindeki orta alanın üç apsisi bir kilise yapılarak Hıristiyanlık devrinde kullanıldığı tahmin edilen **Çatalpınar Akkaya Yerleşimi** (Resim 7), malzemesi ve duvar işçiliği itibariyle daha çok 13.-14. yüzyıllara tarihlenen ancak kaynaklarda Polemonion Oktagonu olarak Aziz Konstantin ve karısı Helena'ya adanmış 21 Mayıs ayınlarının

Resim 7- Çatalpınar'daki Akkaya Kalesi

icra edildiği, dolayısıyla tarihte etraftaki Hıristiyanların önemli bir ziyaretgâhi işlevi görmüş olan **Bolaman Aziz Konstantin Kilisesi** (Çizim 6, Resim 8) ve ilk kuruluşu çok eskilere götürölmekle birlikte mevcut yapısı 1868 tarihli olan **Yason Burnu Kilisesi** (Çizim 7, Resim 9) bunlardandır.³²

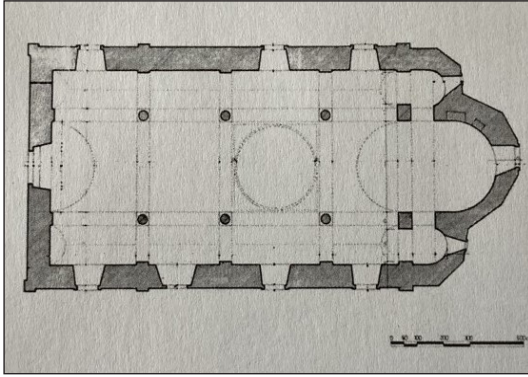
32 Demet Okuyucu, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2013, s. 330-332; A. F. Erol, Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa, Ankara, 2020, s. 23-94; H. Oy, "Eskiçağda Ordu ve Yöresi", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara,

Çizim 6- Fatsa'daki Bolaman Aziz Konstantin Kilisesi Planı (Evcim'den)

Resim 8- Fatsa'daki Bolaman Aziz Konstantin Kilisesi

Çizim 7- Perşembe'deki Yasonburnu Kilisesi Planı (Buyruk'tan)

Resim 9- Perşembe'deki Yasonburnu Kilisesi

2021, s. 1-28; F. Eker, "Arkeolojik Veriler Işığında Ordu" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 29-46; S. Şenyurt-A. Akçay, "Kurul Kalesi Kazılarının Anadolu ve Karadeniz Arkeolojisine Katkıları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 47-72; Hasan Buyruk, "Ordu Yason Burnu ve Kilisesi" Akdeniz Sanat Dergisi, C. 13, 21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, Antalya, 2019, s. 465-476; a.mlf., "Maddi Buluntular ve Yazılı Kaynaklar Işığında Ordu'nun Erken Hıristiyan Dini Mimarisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. 2, Fenomen Yayıncılık, Ankara 2021, s. 1-19; Ayşe Fatma Erol, Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa, Ankara, 2020, s. 23-94; A. Yuka, "Fatsa'nın Askeri Mimarisi", Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 228-230; a.mlf., Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Sahil Kaleleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2023, s. 367-428; S. Evcim, "Fatsa-Polemonion Oktagonu (Aziz Konstantin ve Helena Manastırı Kilisesi): Yapının Mevcut Durumu ve Önceki Çalışmalar Işığında Yeni Bir Değerlendirme" Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 37-72.

ORDU'DA DANIŞMENDLİLER DEVRİNDEN İZLER VE HATIRALAR

Danışmendliler'in Niksar'ı fethini müteakip Danışmend Gazi'nin Samsun'un doğusundaki Karadeniz sahilini büyük oranda elinde bulunduran Trabzon Devleti'nin sınırları içerisindeki Canik havalisine 1104'teki ilk akınından sonra, 1105'te düzenlediği sefer sırasında Aybastı ilçesine bağlı Perşembe Yaylası olarak anılan yerde Peçenek ve Kuman Kıpçaklardan müteşekkil Canik ordusunun pususuna düşen askerlerin anısına olduğu bilinen Aybastı Perşembe Yaylası Danışmendli Şehitliği ve Emir Kümbeti ile bu hatırayı yaşatmak adına yöre insanının geleneksel olarak düzenleye geldikleri Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı³³ ve Çaybaşı İlçesinin sınırları içerisinde bulunan Tekkiraz'da, Yağlıbasan Mahallesi'nde ırmak kıyısında düz bir alanda mevcut olduğu bilinen ve halk arasında 'Yağlıbasan Evliyası' olarak adlandırılan mezar, Ordu'nun iç kesimlerinde Türk kültürünü temsil eden en önemli izler olarak değerlendirilirken, bu döneme mal edilen en dikkat çekici mimari unsur Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi anılabilir.

Aybastı Perşembe Yaylası Danışmendli Şehitliği ve Emir Kümbeti

Danışmendliler'in Niksar'ı fethini müteakip Samsun'un doğusundaki Karadeniz sahilini büyük oranda elinde bulunduran Trabzon Devleti'nin sınırları içerisindeki Canik havalisine akınlar düzenlemiş olan Danışmend Gazi, 1104'te günümüzde Akkuş'a bağlı Kevgir Kalesi'ni (Halkümbed / Harkümbed) kuşatır, ancak fethedemeden geri döndükten sonra ertesi yıl (1105) tekrar Canik seferine çıkar. Aybastı ilçesine bağlı Perşembe Yaylası olarak anılan yerde Peçenek ve Kuman Kıpçaklardan müteşekkil Canik ordusunun pususuna düşerler. Danışmendli ordusundaki askerlerin çoğunluğu burada şehit düşer. Bu sebeple burası, bazı bilim adamları tarafından da Danışmendname'ye dayandırılarak varlığı ileri sürülen şehitliklerden birisi olarak kabul edilir.³⁴ Şimdilerde anılan yaylada gerçekleştirilen çevre düzenlemesi sonucunda etrafı demir telden çitlerle kuşatılmış düzgün olmayan üçgen şeklinde bir alanda kimliği bilinmeyen mezarlar ile onların arasında yer alan kiremit çatılı sekizgen formlu Emir Kümbeti ve bir mescit binasından ibaret bir yapı sergileyen şehitlikte, 2016 yılından itibaren Ordu Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nün organizasyonuyla çeşitli etkinliklerle anma toplantıları yapılmaktadır (Resim 10-11).

33 A. A. Bayhan, "Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı" Türkiye Turizm Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2022, s. 238-239.

34 Necati Demir, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005, s. 63.

Resim 10- Aybastı Perşembe Yaylası Danişmentli Şehitliği ve Emir Kümbeti

Resim 11- Aybastı Perşembe Yaylası Danişmentli Şehitliği ve Emir Kümbeti

Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı

Anadolu'da göçebe Türkmenlerin hayvan ürünlerini satıp karşılığında muhtelif mamul maddeler satın aldıkları 'Sûku'l-Terâkime' de denilen açık pazar ya da panayırlardan birisidir.

Karadeniz yaylalarını birleştiren 'Yeşil Yol' güzergahında, Karadeniz sahiline 65 km., Tokat'ın Reşadiye ilçesine 34, Niksar ilçesine 50 km. mesafede ulaşımı kolay bir konumda olan Ordu / Aybastı Perşembe Yaylası, yeryüzünde nadir görülen kümbet menderesleri, Karga Tepesi, göleti, Emir Kümbet Türbesi, 2. Canik Savaşı Şehitliği, Şehitler Pınarı (Kanlı Pınar) gibi birçok doğal, tarihi ve kültürel değerlere sahiptir.

Ordu'nun Aybastı ilçesinin merkezine yaklaşık 17 km mesafede yer alan Perşembe Yaylası, merkezi Niksar olan Danişmentliler'in bölgeyi İslamlaştırmak için düzenledikleri 2. Canik Savaşı'nın cereyan ettiği bir yerdir. Savaşın meydana geldiği 1105 senesinden itibaren Aybastı ve çevresinin İslam topraklarına katılması anısına Temmuz ayının 3. Haftası 'Geleneksel Fetih Şenlikleri' olarak kutlana gelmektedir. 'Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı' olarak bilinen ve her yıl mutlaka düzenlenen bir hafta süreli fetih kutlamalarına çevreden yaklaşık 200-300 bin ziyaretçi iştirak etmektedir.

Rivayetlere göre yaklaşık bir aylık bir etkinlik olarak gerçekleştirile gelen Perşembe Yaylası Panayırı'na Anadolu'nun çeşitli yörelerinden katılan satıcılar, ip cambazları, sihirbazlar, falcılar ve sirk için çadırlar kurulurken, etkinliğin son haftasında gerçekleştirilen yağlı güreşlerle ilgi tarihi sporumuz olan güreşe yönlendiriliyordu.

1992 yılından itibaren 'Perşembe Yaylası Etkinlikleri' adı altında daha çok sportif, kültürel ve turistik bir faaliyet haline getirilen şenliklerde, halı sergisi, el sanatları sergisi, hayvancılığı teşvik edici çeşitli yarışmalar, futbol ve atletizm gibi sportif müsabakalar, Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği konserleri ve folklor gösterileri düzenlenmektedir. Bununla birlikte geçmiş dokuz asra dayanan yağlı pehlivan güreşleri, hala bu etkinliğin en ağırlıklı ve en dikkate değer faaliyeti olarak görülür. Hatta Kırkpınar güreşleri ile tarihi bakımdan rekabet ede gelen Anadolu coğrafyasındaki en önemli sportif faaliyettir denilebilir. Türk güreşine adını altın harflerle yazdırmış Atkaldıran, Ordu'lu Mustafa, Kerim Yüksel, Davut Yılmaz, Ramazan Göl gibi ünlü pehlivanlar, Aybastı Perşembe Yaylası Panayırında kispet giymişler ve güreş tutmuşlardır.

Bu etkinlik, 2014 yılından itibaren Ordu Büyükşehir Belediyesi'nin himayesinde Geleneksel Aybastı Perşembe Yaylası Güreş ve Kültür Festivali adıyla gerçekleştirilen Karadeniz Bölgesi'nin en ünlü ve en bilinen yayla şenliklerinden bir haline gelmiştir (Resim 12).

Resim 12- Aybastı Perşembe Yaylası Panayır Alanı

halkın eğitimi ve gelişimi amacıyla bir bilgi taşıma yöntemi olarak değerlendirilebilecek önemli bir faaliyettir.³⁶

Öte yandan Aybastı Perşembe Yaylası Panayırını, daha önceleri gerçekleştirildiği bilinen Kayseri yakınlarında Pazarören'de düzenlenen 'Yabanlu Pazarı' ve Çankırı'nın Yapraklı ilçesinde tertip edilen 'Yapraklı Panayırını' gibi Anadolu'da örnekleri belgelenen tarihi panayırlar/açık pazarlar silsilesinin bir halkası durumundadır.³⁵ Ayrıca Aybastı Perşembe Yaylası Şenlikleri çerçevesinde Aybastı-Kabatay Kurultayı toplanmakta ve burada çağrılı bilimsel konuşmalar gerçekleştirilerek yerel

Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi

Akkuş İlçesine bağlı Tuzak Mahallesi'nde yer alan Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi, Ordu sınırları içerisinde tespit edilen ve malzemesi ağırlıklı olarak ahşap olan tescilli bir mezar anıtı örneğidir.³⁷

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın emriyle Danişmend Ahmed Gazi, Sivas ve Tokat üzerinden gelerek Niksar ve Karakuş (Akkuş) civarını fetheder ve 1083 dolaylarında Niksar'ı başkent yaptıktan sonra da Trabzon Rum Devleti'nin elindeki Karadeniz sahiline ve özellikle Canik havalisine akınlar düzenlemeye başlar. Bu seferlerden birisinde Akkuş dağlarını aşarak bugünkü Tuzak Mahallesi'nin bulunduğu bölgeden hareketle sahile ulaşma amacıyla yola çıktığında, Trabzon Kralı Putil ve Gürcü Ehron on binlerce askerden oluşan güçlü ordusuyla gün doğmadan önce burada kurdukları pusuya düşen yaklaşık altı bin Türk ordusunun içerisinde bulunan Danişmend Ahmed Gazi'nin oğlu Mehmed (Mehmed) Gazi'nin de dâhil olduğu bazı komutan ve askerler şehit olurlar ve buraya defnedilirler. Daha sonra Danişmendlilerin komutanlarından Yağıbasan tarafından 1157 civarında anılan türbenin inşa edildiği sanılmaktadır.

Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi, çevreden derlenip toplanan iri taş ve kaya parçalarının üzerine yerleştirilen ahşap kirişlerin dört köşede birbirine kilitlenmesiyle oluşturulan ve toprak zeminden yaklaşık 0,40 m. kadar yükseltilmiş olan bir altlık üzerinde, kütüklerden büyük oranda el hızarıyla kesilmiş kalın tahtaların yine köşelerde kurt boğazı tekniği kullanılarak birbirine geçirilmesiyle meydana getirilmiş 2,38 m. yüksekliğindeki ahşap perde duvarlardan

35 F. Sümer, Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar, İstanbul, 1985, s. 11-24; C. Kallek, "Pazar" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, 2007, s. 194-203; C. Tomar, "Pazar-Selçuklu Dönemi" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, 2007, s. 203-206; O. Şen, Osmanlı Panayırları, İstanbul, 1996, s. 9; A. A. Bayhan-F. Salman-A. Çelik, Tarihi ve Kültürel Değerleri ile Yapraklı, Çankırı, 2016, s. 46; A. A. Bayhan, "Aybastı Perşembe Yaylası Panayırını" Türkiye Turizm Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2022, s. 238-239.

36 Bahaeddin Yediyıldız, Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ordu, 2018, s. 277-308.

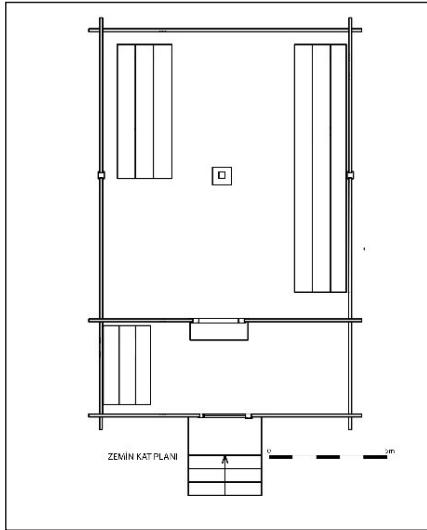
37 Ordu Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Ordu, 2010, s. 180.

Resim 13- Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi'nin Restorasyon Öncesi Görünümü

Resim 14- Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi'nin Restorasyon Sonrası Görünümü

Çizim 8- Melik Mehmed (Mehmed) Gazi Türbesi'nin Planı

müteşekkil bir mezar anıtıdır. Perde duvarlarda farklı yönlerde açılmış geleneksel çantı tekniğindeki yapılarda olduğu gibi tahtaların küçük dikdörtgen ya da kare şekilli olarak kesilmesiyle oluşturulmuş pencereler ile aydınlatmanın gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Resim 13-14). Yapının üzeri de iki yana eğimli oluklu kiremitle kaplı bir çatıyla kapatılmış vaziyettedir. 8,12 x 5,24 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir forma sahip olan türbeye (Çizim 8), doğu cephesindeki basık kemerli ve dikdörtgen şekilli tek kanatlı oldukça alçak açıklıktan ibaret bir kapıdan giriş sağlanmaktadır. 5,12 x 1,93 m. ölçülerindeki giriş bölümünden geçilerek ulaşılan 5,12 x 6,11 m. ebatlarındaki dikdörtgen şekilli ana mekâna yayvan kemerli bir kapıdan girilmektedir. Kiremitli çatısı içeriden ahşap direklerle desteklenen mezar odasında kuzey-batı köşede Danişmend Mehmed (Mehmed) Gazi'ye ait olduğu sanılan mezar ile onun karşısında yan yana sıralanmış vaziyette beraberindeki komutan ve askerlere ya da aile

fertlerine ait olduğu rivayet edilen mezarlar mevcuttur. Son yıllara kadar eski ahşap mimarisini muhafaza ederek gelen türbe, 2014 yılında Ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Restorasyonda kısmen eski ahşap malzemelerden bazıları korunmakla birlikte çoğu kısmı yeni ahşap malzemelerle yenilenmiş durumdadır.

Çaybaşı Yağıbasan Evliyası

Eskiden Ünye'ye bağlı olan ancak günümüzde Çaybaşı İlçesinin sınırları içerisinde bulunan Tekkiraz'da, Yağıbasan Mahallesi'nde ırmak kıyısında düz bir alanda mevcut olduğu bilinen ve halk arasında 'Yağıbasan Evliyası' olarak adlandırılan mezar ile onun üzerine sonradan inşa edilen türbenin Danişmentli Beyi Melik Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen ve Canik havalisine akınlar düzenleyerek Karadeniz sahilindeki yerleşim yerlerini fetih faaliyetleri yürüten

Yağıbasan Nizamettin Bey'in komutanlarından Yakup Hasan Bey'e ait olduğu rivayet edilmektedir. Nizamettin Yağıbasan komutasındaki ordunun Ünye ve çevresini fethetmek amacıyla düzenlenen sefer sırasında, mezarın bulunduğu bu düzlükte bölgenin o dönemde hâkimi durumundaki Rumlarla aralarında bir mücadele cereyan ettiği ve bu harp esnasında Yakup Hasan Bey'in şehit edildiği ve buraya defnedildiği sanılmaktadır (Resim 15). Tekkiraz Beldesi Belediye Başkanı Necdet Yılmaz tarafından düzenlenerek bir ziyaretgâh haline dönüştürülmüştür (2009-2014). Etrafı betonarme bir çitle çevrilmiş bir alan içerisinde birkaç basamaklı bir merdivenle ulaşılan ve önünde üç tarafı açık bir giriş revakı bulunan dikdörtgen şekilli bir mezar odasından mütesekkil olup, tamamının üzeri de dört omuz kırma çatılı bir örtü sistemiyle kapatılmış vaziyettedir. Ayrıca abdesthane ile depo amaçlı bir yapı da müştemilat olarak ilave edilmiştir. Hâlihazırdaki yapısı itibarıyla belki de mezarın ilk kuruluş dönemlerinde dikilmiş çınarların gölgesinde asırlardır varlığını devam ettiren Yağıbasan Evliyası, XII. yüzyılda Türklerin bu coğrafyaya gelişine dair bir tapu senedi hükmündedir.

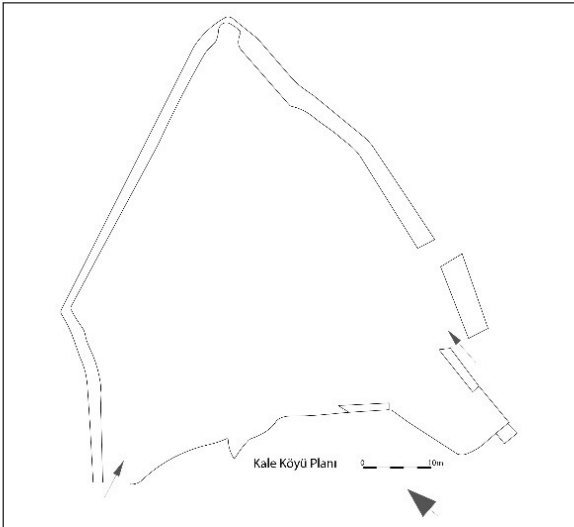
Resim 15- Çaybaşı Yağıbasan Evliyası

BAYRAMLI/HACIEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN İLK MERKEZİ: KALEKÖY

Ordu'ya bağlı yerleşim yerlerinde Türk iskânının yoğun bir şekilde gerçekleştiği dönem Beylikler devri olup, bu zaman diliminde yörede hâkim olan Tâceddinoğulları Beyliği ile Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği'nin çok önemli bir misyon üstlendikleri anlaşılmaktadır. Ancak Tâceddinoğulları dönemine ait somut bir iz veya kalıntı belirlenememesine karşın, Ordu ilinin güneydoğu kesiminde hüküm sürdükleri bilinen Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği'nin merkezi olarak Mesudiye'ye bağlı Kaleköy öne çıkmaktadır. Burada varlığı bilinen Kaleköy Kalesi ile Türkmen Mezarlığı'ndaki mezar anıtlarının kalıntıları mimari açıdan Ordu'nun Türk tarihindeki en önemli ve en eski abideleri olarak ayrıca dikkate şayandır.

Kaleköy Kalesi

Mesudiye İlçesine bağlı Kale Mahallesi'nde, 138 ada ve 10 nolu parselde kayıtlı, yaklaşık 1 km. kadar mesafede yer alan **Kaleköy Kalesi**, kuzeyinden geçen ve Saray Deresi adıyla bilinen küçük bir akarsuya nazır kayalık bir yükselti üzerine, onun güneyden kuzeye doğru alçalan doğal formuna uygun bir şekilde yerleştirilmiş bir askeri istihkâm örneğidir (Resim 16). Topografik yapısı itibariyle düzgün olmayan bir geometri sergilediğinden kuzey güney yönünde azami uzunluk 80,00 m., doğu batı istikametinde ise en büyük genişlik 68,00 m. olup (Çizim 9), muhtemelen yakın çevrede bulunan taş ocaklardan elde edilmiş kırmızıya çalan kahverengi veya sarımtırak ya da boz renkli kil taşından örülmüş kalın sur duvarlarına sahiptir. Dolgu malzemesi olarak moloz taş malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dış yüzey düzgün kesme taş işçiliğe sahiptir. Ayrıca malzemeyi sağlam tutmak ve dışa doğru açılmayı engellemek için birbirine zıt yönlerde ahşap

Çizim 9- Mesudiye Kaleköy Kalesi'nin Planı (Çoruhlu-Çakır'dan)

Resim 16- Mesudiye Kaleköy Kalesi'nin Genel Görünümü

Resim 17- Mesudiye Kaleköy Kalesi'ndeki Mihrap

Resim 18- Mesudiye Kaleköy Kalesi'nin Surlarından Görünüş

Resim 19- Mesudiye Kaleköy Kalesi'nin İç Kısmının Görünüşü

hatıllar kullanılırken aynı zamanda volkanik kökenli hammadde, kireç ve silikat karışımından ibaret bir harçla malzemenin birbirine tutturulduğu belirlenebilmektedir. Kalenin en yüksek kotunda, kısmen diğer bölümlerine nazaran en dar yerinde, ortadaki bir mihrap nişi ile onun iki tarafında yer alan iki dikdörtgen nişe sahip kible duvar kalıntısı sebebiyle kayalık bir platform üzerine kurulduğu tespit edilebilen Namazgâh (Mescit) bulunmaktadır (Resim 17). Namazgâhın 15,00 m. kadar kuzeyinde, kalenin güneydoğu yönünde giriş kapısı ile onun doğu tarafında muhtemelen kale kapısını kontrol eden muhafızların barınması için tasarlanmış bir kule mevcuttur (Resim 18). Buradan yaklaşık 12,00 m. kadar devam eden kısımda bazı mekân (oda) kalıntılarının varlığı izlerden anlaşılabilir (Resim 19). Kalenin diğer kısmında doğu ve batı surların genişleyerek uzaması nedeniyle alan daha da büyümektedir ve arazinin yapısı itibariyle daha alçak kotta kalmaktadır. Batı surların çok az kısmı, kuzey surların da temel seviyesinde uzantısı belirlenebilirken, doğu surlar daha sağlam vaziyette zamanımıza ulaşmıştır. Surların harap durumu, burçlar ve kuleler, dendanlar ve seyirdim yerleri ile bu bölümlere nasıl ulaşıldığını belgeleyen merdivenlerin yapısı hakkında yorum yapmamıza imkân vermemektedir. Ancak kalıntılar, yapının iç donanımının birkaç katlı olabileceğini düşündürmektedir. Kalenin kuzeybatı bölümünde temel seviyesinde kalıntıları görülebilen bir burç ile onun hemen yakınında aşağıdaki dereye inen merdivenli kaya başmakları ile bağlantılı bir tali kapının olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca surlarda, kuzeydoğu köşede de bir burç kalıntısının varlığı belirlenebilmiştir. Bölgenin egemenlik tarihi dikkate alındığında bu kalenin yöredeki en erken Türk yapılaşmasına örnek teşkil edebilecek mahiyette bir kalıntı olarak yorumlanması gerektiği değerlendirilmektedir ve XIII. yüzyıldan itibaren Mesudiye ve çevresine hâkim olan Türkmenlerinden, kuvvetle muhtemeldir ki, Bayramlı/Hacıemiroğulları'ndan günümüze ulaşan bir kale şehir (beylik merkezi) olmalıdır.³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde kayıtlı 13, 37, 169, 255 ve 387 numaralı vesikalardan, kalenin Osmanlı devrinde önemini koruduğunu ve kullanım gördüğünü değerlendirmek mümkündür. 387 numaralı tahrirde 'Kal'a-i Milas' adındaki yerleşim yerinin kale olduğu, 'Saray Deresi' (veya Bekiş Mahallesi?) ve 'Mirahor' isimli mahallelerin de buradaki yerleşime ait yerler oldukları, ayrıca 1520 senesinde kalenin dizdarı, imamı, kethüdası, topçusu ve benzeri efradının bulunduğu ve bir kısım köy ve mezranın gelirinin bu kale sakinleri için ayrıldığı da belirtilmektedir.³⁹ Ancak kale yerleşiminin kimler tara-

38 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 81-84; Semavi Eyice, "Kale" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

39 Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi: 1455-1613, Ankara, 1985, s. 28-29, 31.

findan kurulduğuna dair bir kayda rastlanmamaktadır. Günümüzde korunması gereken taşınmaz arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiş⁴⁰ ve arkeolojik bilimsel kazılarla ortaya çıkarılarak tarihin karanlık sayfalarından bir kısmını aydınlatmayı beklemektedir. Öte yandan arşiv kayıtlarına göre kalenin dibinde olan ve 'Cami-i Milas' şeklinde isimlendirilen mabedin Beğseküsü, Sarayderesi, Işırlu ve Bazarcık köy gibi yerlerin halkını bir araya toplayan merkezi nitelikli bir 'Cuma Camii' olduğu sanılmaktadır.⁴¹

Kaleköy Mahallesi Türkmen Mezarlığı

Kale Mahallesi'nin kuzeydoğu tarafında 151 ada ve 56 nolu parselde kayıtlı, yaklaşık 4-5 dönümlük bir alanda kurulmuş bulunan ve hala defin amacıyla kullanılmaya devam edilen mezarlık, **Türkmen Mezarlığı** olarak bilinir ve içerisinde bir türbe, iki akıt/anıt mezar ile bazı şahideli mezarların tespit edildiği, Türk İslam kültürü açısından önem taşıyan tarihi nitelikli bir yer olarak dikkat çeker.⁴²

Mezar Anıtları

Mezarlığın kuzeydoğu kesimindeki kalıntılarında üstteki gövde ile alttaki cenazelik katı olmak üzere iki katlı olduğu anlaşıldığından **türbe** olarak tanımlanabilecek durumdaki **mezar anıtı**,⁴³ her iki katta da kare planlı bir şemaya sahiptir (Resim 20). Yer yer kırmızıya çalan kahverengi ve sarımsı renklerde yöreye özgü kil taşı olarak isimlendirilen malzemeden örülmüş yaklaşık 0,80 m. kalınlığında duvarlarla çevrili 3,30 x 3,10 m. ölçülerinde kare planlı ziyaretgâh (gövde) kısmı, büyük oranda yıkılmış vaziyettedir (Resim 21). Ancak Anadolu'daki geleneksel türbe mimarisin-

Resim 20- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Anıt Mezarın (Türbe) Görünüşü

Resim 21- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Anıt Mezarın (Türbe) Gövde Kısımına Dair Duvar Kalıntıları

40 Ordu Kültür Envanteri, Ordu 2019, s. 474.

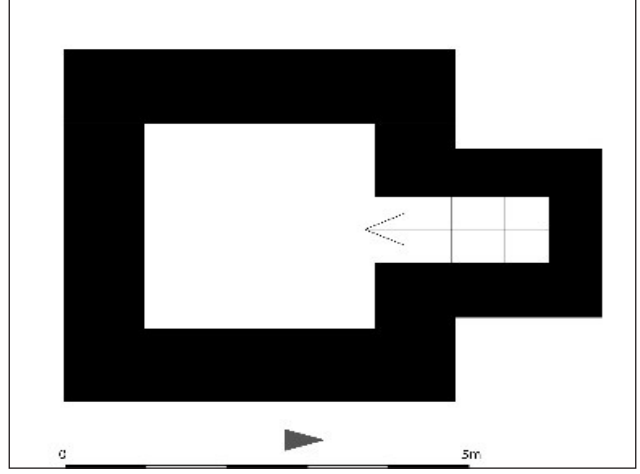
41 Mehmet Fatsa, "Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Sürecinde Kurulan Cuma Camileri, Zaviyeler ve Toplumsal Faydaları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 317.

42 M. Günay, Ordu İli Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları, Ordu, 2016, s. 109.

43 Envanterde mezar odası olarak tanımlanmıştır. Bkz. Ordu Kültür Envanteri, Ordu, 2019, s. 480.

Resim 22- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Anıt Mezarın (Türbe) Cenazelik Girişi

Çizim 10- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Anıt Mezar (Türbe) Cenazelik Planı (Çoruhlu-Çakır'dan)

den⁴⁴ hareketle içeride mihrabı olan ve dış köşeleri pahlı kare gövdeli, üzeri de bir kubbe ya da kubbenin üzerine piramidal / konik külahla örtülü bir yapı sergilediğini tahayyül edebiliriz. 2,92 x 3,00 m. ölçülerinde kare planlı cenazelik kısmına üç tarafı duvarlı bir dehlizden günümüzde tahrip olmuş üç taş basamaklı bir merdiven vasıtasıyla ulaşılan yuvarlak kemerli bir açıklıkla geçiş sağlanmaktadır (Resim 22, Çizim 10). Dört kenarlı mezar odasında köşelerin dolgu malzemesi ile ayrıca ele alındığı ve bu köşe dolgularının üzerine üst örtünün oturtulduğu anlaşılmaktadır. Orta bölümde zeminden yüksekliği 1,80 m. olan üst örtü, bindirme tekniğiyle inşa edilmiş ve harçla takviye edilmiş bir tonoz-kubbe olarak düzenlenmiştir. Örtü sisteminin orta kısmında bir aydınlatma deliğine yer verildiği belirlenmiştir. 1991 yılında Ordu Müzesi Müdürlüğü tarafından mezar odasının içerisinde gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmaları sırasında döşemenin 3-4 cm. kalınlığında bir harç tabakası ile kaplandığı tespit edilirken, zemin üzerinde bakiyelerine rastlanılan

Resim 23- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki II Numaralı Mezar Odasının (Akıt) Görünümü

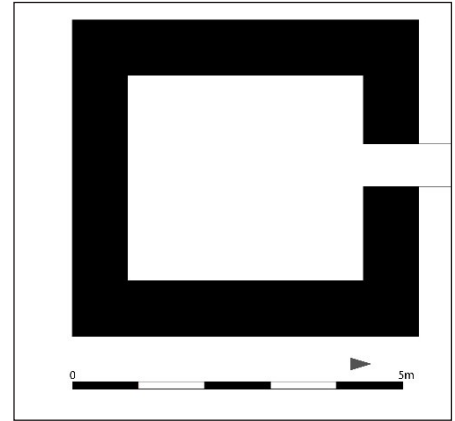
Resim 24- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki II Numaralı Mezar Odasının (Akıt) Görünümü

44 Anadolu türbe mimarisi için bkz. O. C. Tuncer, Anadolu Kümbetleri, C. 1, Ankara, 1986, C. 2, Ankara, 1991, C. 3, Ankara, 1992; H. Önkal, Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1996; a.mlf., Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara, 1992.

bazı ahşap (çam) tahta parçaları ile sayıları on beşi bulan insan kemiklerinden hareketle ahşap sandukalar içerisinde gömülerin yapılmış olabileceği yönündeki rivayet de cenazeliğin yapısı hakkında yorum yapmamıza imkân vermektedir.⁴⁵

Mezarlık alanı içerisinde türbeye daha yakın konumda belirlenen ve **II Numaralı Mezar Odası** olarak tanımlanan⁴⁶ **Anıt (Akıt?) Mezar II**, toprak altında gömülü olarak sarımtırak renkte açık renkli büyük ebatlı ve kırmızıya çalan kahverengi renkte koyu renkli küçük ölçekli kil taşından inşa edilmiş (Resim 23-24), iç kenar uzunlukları 5,05, 5,10, 5,65 ve 5,75 m. olan kareye yakın dikdörtgen planlı bir şema ortaya koymaktadır (Çizim 11). Mekânın köşelerinden başlayarak yükselen, ortasında da bir aydınlatma / havalandırma deliği ihtiva eden ve kuzey güney yönünde uzanan bir beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılan mezar odasında, bir ahşap taban döşemesi üzerine ya bir ahşap sanduka içerisinde ya da doğrudan cesetlerin ahşap zemine yerleştirilmesinden ibaret bir iç tertibatın olduğu sanılmaktadır. Doğu ve batı kenarlarda döşemeden 1,40 ve 1,50 m. yükseklikte, ağız çapları 30-40 cm. arasında değişen ve simetrik biçimde açılmış iki açıklık mevcuttur.⁴⁷

Önceki mezarın kuzey tarafında tespit edilen ve **III Numaralı Mezar Odası** olarak tanımlanan⁴⁸ **Anıt (Akıt?) Mezar III**, hemen hemen tamamen toprak altına gömülü vaziyette ve duvarları ve örtü sistemi çökmüş durumda olduğundan mimari yapısı hakkında tam bir fikir sunmak

Çizim 11- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki II Numaralı Mezar Odası (Akıt) Planı (Çoruhlu-Çakır'dan)

Resim 25- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki III Numaralı Mezar Odasının (Akıt) Görünümü

Resim 26- Mesudiye Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki III Numaralı Mezar Odasının (Akıt) Çökmüş Hali

45 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 86-88.

46 Ordu Kültür Envanteri, Ordu, 2019, s. 481.

47 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 88-89.

48 Ordu Kültür Envanteri, Ordu, 2019, s. 482.

mümkün olmamakla birlikte (Resim 25-26), Anıt Mezar l' de olduğu gibi dışarıdan hafif yüksek bir tümsek görüntüsünde ve kare ya da kareye yakın bir plan şeması ile yükseltisi fazla olmayan basık bir kubbe şeklinde tarif edilebilecek bir örtüye sahip bir yapı sergilediğini ifade edebiliriz.⁴⁹ Bu iki anıt mezar (akıt) ile türbe aynı alanda üçgen oluşturacak şekilde konumlandırılmış durumda muhtemelen aynı dönemde inşa edilmiş mezar yapıları olmalıdırlar.⁵⁰ Bu yapıların mahiyetinin tam belirlenebilmesi için alanda uzmanlarca gerçekleştirilecek Arkeolojik kazı ve temizlik çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Mezarlar ve Mezar Taşları

Mezarlık içerisinde belki mezar anıtlarıyla çağdaş olabilecek nitelikte üzeri açık sanduka tipli **Beylikler devri mezarları** (Resim 27-28) ile daha geç tarihli oldukları tahmin edilen Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait mezar taşlarının dışında (Resim 29), üzerinde herhangi bir yazı taşımayan ve herhangi bir tezyinat da barındırmayan, kayalardan yontularak elde edilmiş ve bölgenin ilk sakinleri olarak düşünülen Türkmenler adına buraya dikilmiş mezar taşları, hayli ilginç örneklerdir (Resim 30-31). Standart bir ölçü sunmamakla birlikte geniş ve dar yüzleriyle dört cephele bir yapıya sahip, genellikle tepe noktasına doğru daralan ya da bazılarında gibi yukarısında kemer formunu andıran yuvarlak şekilli bir tasarımda, 1,50 – 1,80 m. arasında değişen yüksekliklerde dikili taşlardan ibaret farklı kalınlıklarda mezar taşları olup, Mesudiye İlçesi'ndeki Üçyol Mahallesi sınırları içerisinde 142 ada ve 23 parselde kayıtlı bulunan Sahanlı Mezarlığı (Resim 32) ile Fatsa İlçesi'ndeki Güvercinlik Mezarlığı'nda da benzerlerine tesadüf edilmektedir.

Aynı mezarlık içerisinde tespit edilen ve **baş taşı** Kale Mahallesi'nin muhtarlığı tarafından köy odasında, **ayak taşı** ise Ordu Müze Müdürlüğü'nce müze deposunda koruma altına alınmış durumdaki mezar taşları, bir taraftan kitabesi ve tezyinatı açısından Sanat Tarihi bilimi adına önemli sayılabilecek bir materyal, diğer taraftan da bir Türkmen ileri gelenine ait bir mezarın baş taşı ve ayak taşı olmaları yanı sıra buradaki Beylikler devrinin etkinliğini yansıtan birer belge niteliği arz etmeleri açısından ayrıca dikkate şayan örneklerdir. Toprak altında kalan kısmı 0,37 m., üstteki bölümü de 1,40 m. olmak üzere toplamda 1,77 m. yüksekliğinde ve altta 0,41 m., üstte 0,37 m. orta kısımda (en geniş yerinde) ise 0,43 m. genişliğinde ölçüleri olan baş taşı, tepesi kemer formunda yuvarlatılmış şekilde olup, aynı zamanda kitabeliği de içine alacak biçimde üç taraftan yatay iri dilimler ve yivlerle hareketlendirilmiştir. Yatay dikdörtgen formundaki üç satırlık sülüs karakterli kitabeldeki ibare şöyledir:

49 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 89.

50 Köy muhtarı Tahsin Başalan, 1991 yılındaki sondaj çalışmalarında da görev alan birisi olduğundan o dönemde tespit edilen bulgular ve yapılar hakkında edindiği bilgiler çerçevesinde bu mezar yapılarının üçünün de hemen hemen aynı dönemden ve aynı tipte ele alınmış türbeler olabileceğini ifade etmektedir. Bu bilgiler bize belki de burada Hacıemiroğulları Beyliği'ne ait bir Üç Kümbet olabileceğini düşündürmektedir. Kendisine ve mahalle sakinlerine çalışmalarımız esnasında verdikleri destekten dolayı minnettar olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Fî şehri Rebî'ü'l-Evvel sene
Sitte erba'îne ve semânemâyê
Fî hicreti'n-nebeviyyeti

فى شهر ربيع الاول سنة
سنة اربعين و ثمانماية
فى هجرة النبوية

'Hicret-i Nebeviye'nin sekiz yüz kırk altı senesi, Rebi'ü'l-Evvel ayında' şeklinde Türkçe'ye aktarılabilecek olan yazıdaki tarih, Temmuz/Ağustos 1442'ye tekabül etmektedir. Kitabeliğin alt kısmında ortadaki büyük madalyona bir düz, bir ters üçgenin birbiri içerisinden geçirilmesiyle meydana getirilmiş bir Mühr-ü Süleyman motifi işlenmiştir, ancak çaprazlama çizgilerle geometrik motifin baklava dilimleri şeklinde eşkenar dörtgenlerle dolgulandığı ve yer yer bu motifi oluşturan çizgilerin etrafta taşıntı yapması sonucunda bir deformasyona da sebep teşkil ettiği gözlenmektedir. Madalyonun üst tarafındakiler daha küçük, alt tarafındaki ise daha büyük olmak üzere üç adet rozet, şahidenin kalan boşluklarını dolduran diğer geometrik bezemelerdir (Resim 33). Aynı şahidenin arka yüzünde zeminin oyulmasıyla kabartma olarak ortaya çıkarılmış durumda olan ve ok ucu şeklinde bir gövdeden fıskırdıktan sonra sağa ve sola dönüş yaparak yukarıya doğru uzanan iki koluyla daha çok bir şamdan formu yansıtan bir tezyinat

Resim 27- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Beylikler Dönemine Ait Açık Sanduka Tarzı Mezarlar

Resim 28- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Beylikler Dönemine Ait Açık Sanduka Tarzı Mezar Örneği

Resim 29- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Devri Mezarları

Resim 30- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığı Dikilitaş Tipi Mezar taşı

Resim 31- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığı Dikilitaş Tipi Mezar taşı

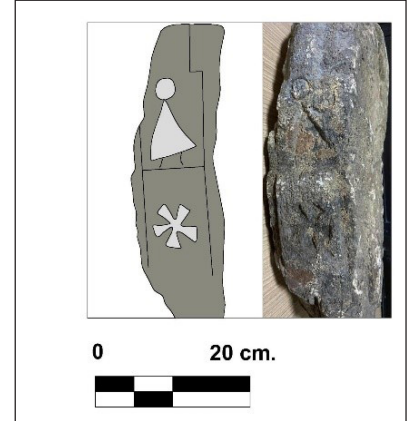
Resim 32- Mesudiye Sahanlı Mezarlığındaki Dikilitaş Tipi Mezar Taşlarından Bir Görünüm

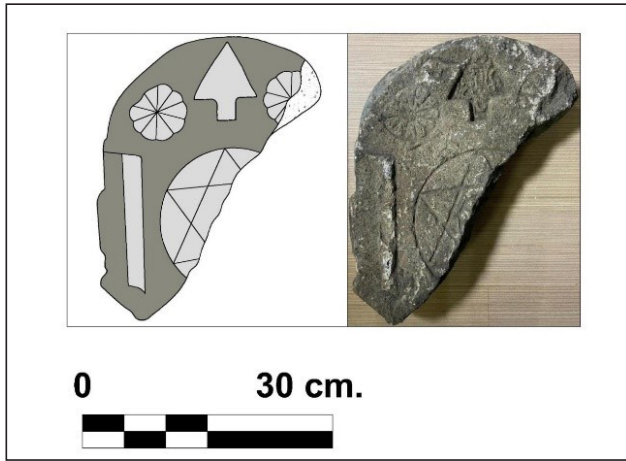
Resim 33- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki En Eski Tarihli Mezarın Baştaşı Ön Yüzü Görünüşü ve Çizimi

Resim 34- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki En Eski Tarihli Mezarın Baştaşı Arka Yüzü Görünüşü ve Çizimi

Resim 35- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki En Eski Tarihli Mezarın Ayak Taşının Yan Yüzündeki Tasvirin Görünüşü (Ordu Müzesi'nden) ve Çizimi

Resim 36- Kale Mahallesi Türkmen Mezarlığındaki En Eski Tarihli Mezarın Ayak Taşı Görünüşü (Ordu Müzesi'nden) ve Çizimi

görülmektedir ve hayli ilginç bir uygulamadır. Ortadaki boşluğu dolduran ve asılı bir kandil motifi şeklinde düzenlenmiş olan dekorasyonun büyük madalyon kısmı bir çark-ı felek motifi ihtiva etmektedir. Altta da gövdenin iki yanındaki boşluklarda da birer karşılıklı rozet motifine yer verilmiştir. Baş taşının dar kenarları da bir kaval silme ile hareketlendirilmiştir⁵¹ (Resim 34).

Ordu Müzesi deposundaki ayak taşı, kalınlığı 0,10 – 0,12 m. arasında değişen, genişliği 0,57 m. ve günümüze geldiği kadarıyla yüksekliği de 0,31 m. olan kırılmış bir mezar taşı parçası durumundadır. Tepesi kemer formunda yuvarlatılmış şekildeki şahidenin dar kenarında,

bir üçgen ile bir dairenin üst üste birleştirilmesi ve alt kısmında iki yana doğru kavisli olarak yerleştirilmiş iki yay biçiminde çizgi ile negatif olarak işlenmiş stilize insan figürünün belki de sanatkâr sembolü bir işaret olarak yorumlanması muhtemeldir (Resim 35). Bu tasvirin hemen altında bir gülbezek motifi işlenmiş durumdadır. Arka yüzünde ise ters U biçiminde bir silme ile üç taraftan çerçevelenmiş bir alan içerisinde bir kısmı tahrip olmuş vaziyette Mühr-ü Süleyman içerikli bir büyük madalyon ile onun üzerinde ortada belki de bir hayat ağacı formunda bir ok ucu motifi ve bunun iki tarafına yerleştirilmiş birer rozetten oluşan dekorasyon zenginliği baş taşı ile aynı üslubu yansıttığına işaret olarak yorumlanabilir⁵² (Resim 36).

51 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 84-86; M. Günay, Ordu İli Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları, Ordu, 2016, s. 109.

52 Yaşar Çoruhlu-Ömer Çakır, "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 86.

BAYRAMLI/HACIEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİ

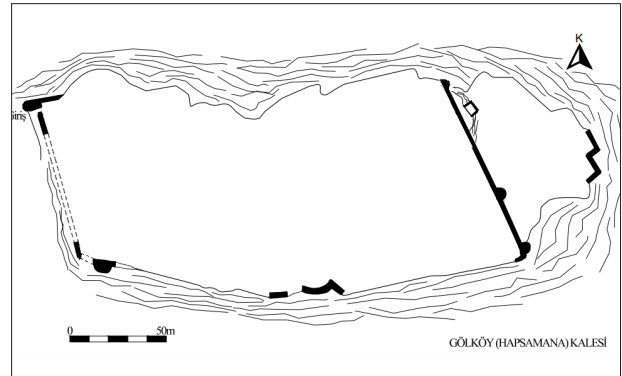
Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği'nin ilk kuruluş yeri olan Mesudiye'deki Kaleköy, aynı zamanda başlangıçtaki yönetim merkezi işlevine sahipti. Bir müddet sonra çevre yerleşimlere ve özellikle de Karadeniz sahiline doğru akınlar ve seferler gerçekleştirerek ele geçirilen yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşması için çaba sarf ettikleri, bu bağlamda hâkimiyet kurdukları ilk yerlerden birisinin Mesudiye'nin batı tarafındaki yakın komşusu Gölköy Kalesi olduğu düşünülmektedir.

Gölköy Kalesi

Anadolu'nun kuzeyinde Kelkit Vadisi'nden geçen ana yolun Koyulhisar-Reşadiye-Mesudiye-Gölköy ve Ulubey üzerinden sahil bölgesine bağlandığı güzergâh üzerindeki önemli noktalardan birisi durumundaki **Gölköy Kalesi**, her ne kadar ilk kuruluşunun Pers İmparatoru I. Dareios (M. Ö. 521-486) tarafından gerçekleştirildiği, daha sonra bölgeye hâkim olan Pontus Krallığı'nca da (M. Ö. 301-63) savunma, barınma ve gözetleme amacıyla kullandığı bir istihkâm olması yanı sıra Bizans sonrasında Türk hâkimiyetine geçmesini müteakip Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği'nin eline geçmiş, akabinde ise 1427'den itibaren Osmanlı egemenliğine girmiş bir askeri mimari örneğidir. Doğu-batı yönünde 227,00 m., kuzey-güney istikametinde 92,00 m. olmak üzere dikdörtgen formlu bir plan şeması sergileyen kale (Çizim 12), kuzey, doğu ve güney yönlerden sarp yükseltilerle çevrili olduğundan korunaklı bir yapı ortaya koymakta ve doğu, güney ve batı yönlerdeki surlar ile onları destekleyen burç kalıntıları dışında, özellikle iç kısmında herhangi bir kalıntı tespit edilememektedir ve halihazırda kalenin en sağlam kısmı olarak batı yöndeki giriş kapısı olarak dikkat çekmektedir⁵³ (Resim 37).

Resim 37- Gölköy Kalesi'nin Giriş Kısımının Görünüşü

Çizim 12- Gölköy Kalesi'nin Planı (Yuka'dan)

53 A. Yuka, "Ordu İli Gölköy İlçesindeki Mimari Eserler" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 250-259.

BAYRAMLI/HACIEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN SAHİL YERLEŞİMİ: ESKİPAZAR

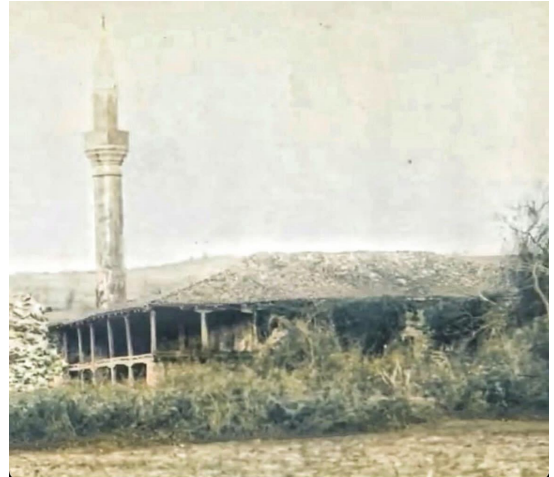
Ordu ili sınırları içerisinde günümüze kısmen değişikliklere uğrayarak gelebilen ve bugün Altınordu İlçesi'ne bağlı Eskipazar Mahallesi ile onun yaklaşık 3 km. kadar güneydoğusundaki Hatipli Mahallesi ve Bayadı Mahallesi'ndeki camiler bilinen en eski ya da erken örneklerdir.

Eskipazar Camii

Altınordu İlçesine bağlı Eskipazar Mahallesi'nin merkezindeki mezarlığın bitişiğinde yer alan **Eskipazar Camii**, günümüze ulaşan haliyle moloz ve kaba yonu taş malzemeden kâgir tarzda inşa edilmiş bir yapıdır. Caminin ilk yapım tarihi hakkında herhangi bir kayıt olmasa da Bayramlı/Haciemiroğulları Beyliği zamanında muhtemelen 1380-1390 yılları arasında yaptırıldığı ve ilk caminin Karadeniz Bölgesine has ahşap camiler şeklinde olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı dönemindeki tahrir ve avarız defterleri ile muhtelif belgelerde Bayramlı ya da Eskipazar Camii olarak anılagelmesi ilk kuruluşunun XIV. yüzyılda olabileceğini düşündürmektedir. Giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre mevcut cami "Mir Hüseyin Battal bin El Hac Ali Paşa" tarafından "19 Şubat 1783" tarihinde yeniden inşa ettirilmiştir.⁵⁴ Kuzeydoğu köşedeki 1877 tarihli minareye bitişik yuvarlak kemerli kapıdan girilen avluda, yapının kuzey cephesinin ortasındaki giriş bölümünün yerinde, eski resimlerinden üst katına içerideki mahfilden ulaşılan, alt katı ise önündeki avluya açılan iki katlı bir ahşap revakın bulunduğu anlaşılmaktadır. Arşivlerdeki kayıtlarda da müderris tayini sebebiyle adına rastlanılan medresesinin de caminin kuzey tarafındaki avlusunun kuzey ve batı kenarları boyunca yerleştirilmiş olduğu belirlenebilmektedir (Resim 40, 47). Bu alanda hâlihazırda devam eden kazı çalışmalarında, kuzey kenarının ortasında anıtsal bir portalin varlığı

Resim 40- Eskipazar Camii Restorasyon Sonrası
Havadan Görünümü (2023)

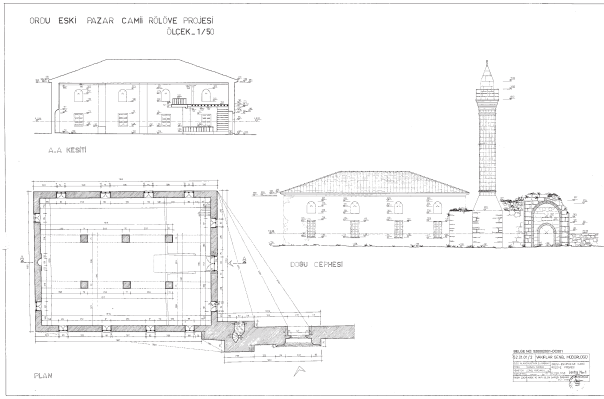
Resim 47- Eskipazar Camii'nin Eski Fotoğrafi
(TTK'dan)

54 Sıtkı Çebi, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu 1973, s. 57; Baş, 1997, s. 102.

Resim 43- Eskipazar Camii
Giriş Kapısı (2023)

tespit edilen medresenin bazı mekânları da ortaya çıkarılmış durumdadır. Ancak daha fazla teferruat için Arkeolojik çalışmaların sonuçlanması beklenmelidir. 18,7 x 8,9 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı harime, kuzey cephenin ortasında yer alan giriş kapısından ulaşılır (Resim 43). Etrafı gülbezek, rozet ve kitabelikle çevrili yuvarlak kemerli kapı, ahşap kanatlıdır. Kapı kanatları Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alan cami minberinin kapı kanatlarına benzetilerek sonradan inşa edilmiştir. Harim 6 adet betonarme sıvalı kolon tarafından taşınan düz bir tavan ile örtülüdür (Çizim 13, Resim 38). Son yıllarda gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları çerçevesindeki kazılarda, doğu ve batı duvarlara bitişik üçer, kuzey ve güney duvarlara bitişik ikişer olmak üzere on adet duvar payesi temel seviyesinde ortaya çıkarılmıştır. Buradan ibadet mekânının ortada serbest duran altı ayak ve on duvar payesinin desteklediği kemerlere oturan tonoz ya da kubbe ile örtülü 12 eş üniteli bir planlamaya sahip olduğu değerlendirilmektedir (Çizim 14, Resim 39-40, 44). Doğu ve

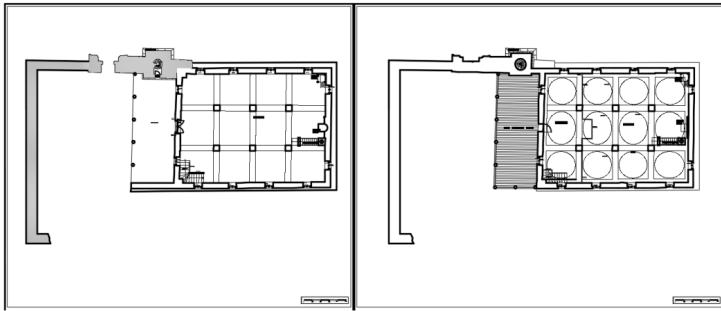

Çizim 13- Eskipazar Camii Planı, Kesiti ve
Doğu Cephe Görünüşü (VGM'den)

Resim 38- Eskipazar Camii'nin Restorasyon
Öncesi Görünüşü

batı cephelerde altlı üstlü dörder, kuzey ve güney cephelerde altlı üstlü ikişer pencere (Resim 41-42) ile aydınlatılmış olan harimin kuzey kenarında yer alan mahfil katı ahşaptan olup, buraya kuzeybatı köşesindeki 15 basamaklı L biçimli merdiven ile ulaşılır (Resim 45). Mahfil, kenarlarda duvarlara ortada ise iki adet kare kesitli beton kolona oturtulmuştur. Caminin içerisindeki mihrap, kürsü ve minber gibi mimari elemanlar tamamen yenilenmiş unsurlardır (Resim 46). Ancak

Çizim 14- Eskipazar Camii Restitüsyon Planı (SKVKBK'dan)

Müzeler Müdürlüğü'nün 06.12.1935 tarih ve 1055 tarihli yazısı ile Ankara Etnografya Müzesi'ne gönderilen özgün minberin kapıları ceviz ağacındandır ve çok sanatkârane eserlerdir. 2,17 x 1,36 m. boyutlarında olan bu kapılar günümüzde müzede sergilenmektedir. 1935 yılında Eskipazar Camisi'nden Ankara Etnografya Müzesi'ne iki adet

Resim 39- Eskipazar Camii Restorasyon Esnasındaki Görünümü

Resim 44- Eskipazar Camii İç Mekanı (2023)

kapı ile bir adet pencere kanadı getirilmiştir. Müzede 11.203, 11.204 ve 11.205 envanter numaralarıyla kayıtlı olan bu eserlerden 11.203 ve 11.205 numaralı olanları kapı, diğeri ise pencere kanadıdır. Yalnız bu eserlerden 11.203 numaralı olanı müzenin ahşap eserler seksiyonunda sergide olup, diğeri ise depodadır. Sergideki eserin, parçaları ve motiflerin gösterdiği özelliklere bakılarak, orijinalde kapı kanadı olarak düzenlenmediği anlaşılır (Resim 48). Envanter kayıtlarına da ceviz tahtasından, eski bir minberin parçaları birbirine eklenerek ve bir kapının iki tahta-

Resim 41- Eskipazar Camii Restorasyon Sonrası (2023) Doğu Cepheden Görünüşü

Resim 42- Eskipazar Camii Restorasyon Sonrası (2023) Kuzey Cephenin Görünüşü

Resim 45- Eskipazar Camii Mahfil Merdiveni

Resim 46- Eskipazar Camii Mihrap ve Minberi

Resim 48- Eskipazar Camii Ahşap
Mimari Parçaları

sına ilave edilmek suretiyle vücuda getirilmiş şeklinde geçen bu eserler Gönül Öney tarafından XIII-XIV. Yüzyıla tarihlendirilmiştir.⁵⁵ Söz konusu parçalar hakkında kesin bir tarih öne sürmek mümkün değilse de en geç XIV. yüzyılda yapılmış olması muhtemeldir. Bu durumda yapının orijinal minberine ait olabileceğini düşündüğümüz bu parçaların Doğu Karadeniz Bölgesi’nin Türkler dönemine ait en eski buluntuları arasında yer aldığını söylemek mümkün görülmektedir. Ceviz tahtasından ve oyma tekniğinde yapılan kapı kanatlarından sergide olan her bir kanatta çok kollu yıldızlar genel kompozisyonu oluşturmakta, yıldızın göbeğinde büyük bir gülbezek onun etrafında ise bitkisel ve geometrik motifler yer almaktadır. Yıldız kompozisyonunun dışında kolları arasında kalan alanlardaki kabartma olarak verilen geometrik, elemanların içerisi de yine çok kollu yıldız ve yıldızın ortasında kabartma gülbezek motifi ile doldurulmuştur. Bu elemanlardan sonra gelen ve daha büyük olarak işlenen geometrik panoların içerisi ise kabartma Rumilerle doldurulmuştur. Kapı kanatlarından her biri ikişer

parçadan oluşmuş; kanatların etrafı geometrik panolara ayrılan ve her birinin içerisi aynı şekilde ortada gülbezek, uçlarda ise yaprak motifleri bulunan kuşaklarla çevrilmiştir. Yalnız sağ kanadın üst ve sol kuşaklarında kabartma olarak verilen ve büyük ölçüde tahrip olan yazı dikkati çeker. Kanatların üst kısımlarında birer kitabe kuşağı yer almakta bunların üzerinde ise yine içleri bitkisel motiflerle bezeli geometrik parçaların oluşturduğu aynalık şeklinde birer pano bulunmaktadır.⁵⁶ Son kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan bulgular ile arşivlerden elde edilen bilgi ve belgeler ışığında Eskipazar Camii’nin on iki eş üniteli bir plan şemasına sahip düzenlemesi yanı sıra kuzeyindeki avlunun etrafındaki hücrelerden müteşekkil medresesi ile kompleks bir yapı sergileyen Beylikler dönemine ait önemli bir mimari anıt olarak değerlendirilebileceği yönünde bir görüş ileri sürülebilir.⁵⁷

Bayadı Mahallesi ve Hatipli Mahallesi Camileri

Arşiv belgelerinde ‘Nâhiye-i Niyâbet-i Fermûde’ye bağlı olup Karye-i Bayad-ı Zekeriya’ şeklinde anılan ve günümüzde **Bayadı** adıyla bilinen mahallenin Bayramlı/Hacıemiroğullarından Süleyman Bey’in fethi sonucunda bölgeye yerleştirilen Bayat boyunun yöredeki hâkimiyetiyle geliştiği ve burada Osmanlı devrinde 1772 senesinde, sonradan yapılan tadilatla üzeri sıvanmış olan kesme taş malzemedan 20,00 x 10,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı şemaya sahip ve 0,70 m. kalınlığındaki beden duvarlarıyla kâgır bir caminin inşa edildiği ve yakın geçmişte 2013

55 Gönül Öney, “Anadolu’da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri”, Sanat Tarihi Yıllığı, III, İstanbul 1970, s. 138.

56 Ali Baş, “Eskipazar’daki Türk Devri Yapıları”, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.11, Konya, 1997, s. 101-102.

57 G. İltar-M. Fatsa, “Ordu Şehrinin Kuruluşuna Öncülük Eden Vakıf Eserlerden Eskipazar (Hacı Emir İbrahim Bey) Camisi” Vakıflar Dergisi, S. 58, Ankara, 2022, s. 9-41.

civarında onarım gördüğü rivayet edilmekle bölgenin Türk ve İslam kültürüyle nasıl harc-ı merc olduğunu yansıtan bir iz olarak kabul edilebilecek bir imar faaliyeti olduğu söylenebilir.⁵⁸

Arşiv vesikalarında “Câmi’-i şerîf der karye-i hatiplü tâbî’-i kazâ-i bayramlı” şeklindeki tanımlama ile Bayramlı kazasına tabi **Hatipli Köyü Cami-i Şerifi** olarak zikredilen yapı, belgenin devamında “Bayram Beğ’in bina eylediği câmi’-i şerîf” biçiminde verilen bilgilerden de ilk banisinin Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği’nin kurucusu, Eskipazar Camii’ni yaptıran Hacı Emir (İbrahim) Bey’in babası, dolayısıyla Süleyman Bey’in de dedesi olan Bayram Bey tarafından yaptırılan bir mabettir ve bu dönemde Karadeniz Bölgesi’nin sahil kesiminin Türk iskânına açılması için gerçekleştirilen yoğun fetih ve imar faaliyetlerine rastlanılan bir yerleşim olarak Eskipazar civarı öne çıkmaktadır.⁵⁹

58 G. Demir, “Ordu’daki Osmanlı Camilerinin Kitabelerinde Tarih Düşürme Geleneği” Taşbaşı Eğitim, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Ordu, Aralık 2022, s. 64.

59 M. Fatsa, “Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Sürecinde Kurulan Cuma Camileri, Zaviyeler ve Toplumsal Faydaları” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 303.

OSMANLI DÖNEMİNDEN CUMHURİYETE ORDU

Camiler

İskân bakımından hayli dağınık, coğrafi açıdan çok engebeli bir yapıya sahip olan Ordu'da, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2005 yılı istatistiklerine göre toplam 1395 cami bulunmaktadır. Bu ibadethanelerin büyük bir kısmı, yeni ve betonarme olup tarihi niteliğe haiz olmayan yapılardan ibarettir. Beylikler devrinden önceki bölümde ele aldığımız ve sonradan büyük oranda değişikliğe uğramış ya da yenilenmiş olduklarını bildiğimiz Eskipazar, Hatipli ve Bayadı Camilerine ilaveten Osmanlı dönemi ile Cumhuriyetin erken dönemlerinde ortaya konulmuş tarihi eser niteliği taşıyan mimari anıt olarak zamanımıza ulaşmış mabetler söz konusudur. Özellikle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet devirlerinde yörede, sahil ve iç kesimlerdeki muhtelif yerleşim yerlerinde kâgir ve ahşap olmak üzere çok sayıda caminin inşa edildiği belirlenebilmektedir. Arapça el-mescidü'l-câmi' kelimesinin kısaltılmış hali olan ve cem' kökünden türetilen 'toplayan, bir araya getiren' anlamındaki câmi' ile 'eğilmek, tevazu ile alını yere koymak' manasına gelen sücûd kökünden 'secde edilen yer' anlamında bir mekân ismi olan mescit kelimeleri ile tanımlanan bir yapı tipi olan cami ve mescitler, toplumun sosyokültürel yapısını şekillendiren ve medeniyetin nüvesini teşkil eden bir karakter kazanmışlardır. Dini metinlerde 'Beytullah = Allah'ın evi' olarak zikredilen ve başlangıçta Medine'deki Mescid-i Nebevi'de olduğu gibi İslam devletinin başkanı olan Hz. Peygamber'in evi ile mescidin bitişik düzenlenmesi sebebiyle idari ve dini münasebetler yönünden bütünleştirici bir yapı kazanmasından hareketle halk ile yöneticilerin namaz öncesi ve sonrasında görüşmeler yaptıkları, savaş zamanlarında da askeri kararların alındığı mekânlar olan cami ve mescitler, Allah'a ibadet edilen mabetler olmaları yanı sıra Hz. Peygamber devrindeki Ashab-ı Suffe'den hareketle sonraki devirlerde de bir eğitim-öğretim ve kültür merkezi ve adli sorunların çözüldüğü ve bunlara ilişkin hükümlerin verildiği yerler olarak İslam tarihinde ve kültüründe çok önemli bir yere sahip olmuşlardır. Erken dönemlerde şehirlerin ya da mahallelerin merkezinde bir kamusal kurum olarak karşımıza çıkan cami ve mescitler, 'Cuma Camisi' olma özelliğinden hareketle insanların bir araya geldikleri, toplandıkları, fikir alışverişinde buldukları ve zaman zaman da sorunlarını paylaşıp çözüm yolları aradıkları yerler olma özelliğini günümüze kadar taşımışlardır. İşte Ordu ve ilçelerinde bu karaktere sahip, her biri yöresinin Cuma Camisi olan kâgir ya da ahşaptan inşa edilmiş camiler aynı zamanda yörenin Türkler tarafından fethi ile ardı sıra gelişen İslam medeniyetine vurgu yapan en önemli kalıntılardır, bir nevi Türk İslam mührü anıtlardır. Öncelikle kâgir olanları kronolojik sırasına göre inceleyecek olursak şöylece değerlendirmeye alabiliriz:

Kâgir Camiler

Ünye Saray Camii

Resim 49- Ünye Saray Camii Genel Görünüşü

Ünye ilçesinin merkezinde, Kaledere Mahallesi'ndeki Hacı Emin Caddesi'nin üzerinde doğu batı istikametinde eğimli bir araziye oturtulmuş olan Saray Camii (Resim 49), ilk inşası, mimarı ve banisi hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, kitabesine göre 1132 / 1720 senesinde Hacı Ahmed adlı bir kişi tarafından tamir edilerek günümüze kadar ulaşmış bir tarihi eserdir.⁶⁰ 11,7 x 14,4 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı, içten düz ahşap tavanla, dıştan da kırma çatıyla örtülü kâgir cami özelliğine sahip olan yapı, son cemaat yeri olmayan ve

sonradan ilave edilen tek şerefeli minaresi ile iki farklı renk tonunda Ünye Taşı'ndan yapılmış Hükkümet Meydanı'nın sembol eserlerinden birisidir. Mihrap ve minberi ile vaaza kürsüsü döneminin karakterini sergileyen mimari elemanlar olarak dikkat çekmektedir (Resim 50-51).

Resim 50- Ünye Saray Camii Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü

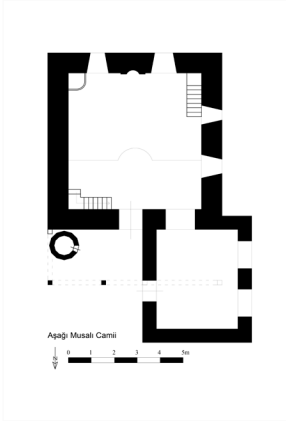

Resim 51- Ünye Saray Camii Kadınlar Mahfili

Mesudiye Aşağı Musalı Mahallesi Eski Cami

Mesudiye ilçesine bağlı Aşağı Musalı Mahallesi'nde bulunan Eski Cami, Cuntazâde Hüseyin tarafından H. 1219 senesinin Rebi'u'l-Âhir ayının 29'unda, M. 7 Ağustos 1804 tarihinde yaptırılmış bir Osmanlı mimari örneğidir (Resim 52-53). 6,18 x 5,61 m. ebatlarında hemen hemen kare planlı bir düzenleme sergileyen (Çizim 15) ve ahşap tavanla örtülü olan harim, kuzey tarafta ahşaptan bir kadınlar mahfili barındırmaktadır. Yuvarlak kemerli mihrabı, ahşap minberi ve onikigen gövdeli ve tek şerefeli minare gibi özellikleriyle yapı, geç Osmanlı döneminde taşrada inşa edilen halk mimarisinin dikkate şayan bir temsilcisi durumundadır (Resim 54-55).

60 Esin Özdemir, Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2011, s. 50-56.

Çizim 15- Aşağı Musalı Eski Camii Planı

Resim 52- Mesudiye Aşağı Musalı Eski Camii Doğudan Görünüşü

Resim 53- Mesudiye Aşağı Musalı Eski Camii Güneyden Görünüşü

Resim 54- Mesudiye Aşağı Musalı Eski Camii, Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü

Resim 55- Mesudiye Aşağı Musalı Eski Camii Kadınlar Mahfili

Altınordu Atik İbrahim Paşa (Orta) Camii

Altınordu İlçesi, Selimiye Mahallesi'nde bulunan Atik İbrahim Paşa (Orta) Camii, Eskipazar çevresinde asayişin bozuk olduğu tarihlerde Bucak Mahallesi'nde konaklayan bir askeri birliğin kumandanlarından İbrahim Paşa öncülüğünde ahşaptan yaptırılan eski caminin yerinde Canik Tahsildarı ve aynı zamanda sarayın baş kapıcı vekili Ali Ağa tarafından 1216 / 1801-2 senesinde yeniden inşa ettirilmiş bir yapıdır (Resim 56-57). Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilen ve 28,3 x 9,88 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir düzenlemeye sahip, biri doğuda (Resim 58) diğeri kuzeyde olmak üzere iki girişi bulunan caminin kuzeyinde günümüzde camekânla kapatılmış bir son cemaat yeri mevcuttur. Genel mimari kompozisyonu yanı sıra inci dizisi, palmet sırası, gülbezek ve kenger yaprağı ile mukarnas gibi detaylarla süslenmiş yapısıyla antik özellikler sergileyen bir portalden geçilerek kuzey kenarı boyunca kadınlar mahfilinin yerleştirildiği ana ibadet mekânına ulaşılır (Resim 59). Beden duvarlarında dışarıya doğru daralan mazgal tarzında 24 pencere ile aydınlatılan iç mekân, dıştan dört omuz kırma çatıyla kaplı bir çatının altında, ortada dört sütunun desteklediği ahşaptan bağdadi tarzda bir kubbe, onun etrafındaki bölümler ise düz ahşap tavanla örtülmüş bir düzenleme sergilemektedir. Kubbeyi taşıyan sütunların yerinde eski-

Resim 56- Altınordu Atik İbrahim Paşa
(Orta) Camii

Resim 57- Altınordu Atik İbrahim Paşa
(Orta) Camii, Son Cemaat Yeri

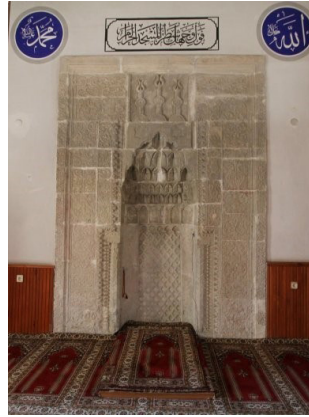

Resim 58- Altınordu Atik İbrahim
Paşa (Orta) Camii Doğu Kapısı

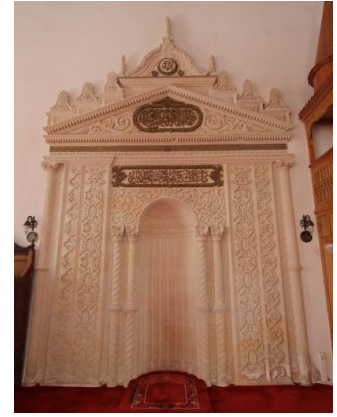
den ahşap direklerin yer aldığı sanılmaktadır. Bu şema, merkezi plan düzenlemesini çağrıştıran bir form olarak değerlendirilmektedir. XX. Yüzyıl başlarındaki onarım esnasında sökülerek 1945 yılında inşa edilen Selimiye Camii'ne nakledilen mihrabı (Resim 60) ile onun yerine yapılan, iki yandan sütüncü ve bordürler, üstten ise üçgen alınlıkla sınırlandırılmış yuvarlak kemerli yarım daire bir nişten ibaret mihrap (Resim 61) oldukça dikkate değer mimari elemanlardır. ⁶¹

Resim 59- Altınordu Atik İbrahim
Paşa (Orta) Camii Harimi

Resim 60- Altınordu Atik İbrahim
Paşa (Orta) Camii'nden Selimiye
Camii'ne Nakledilen Mihrabı

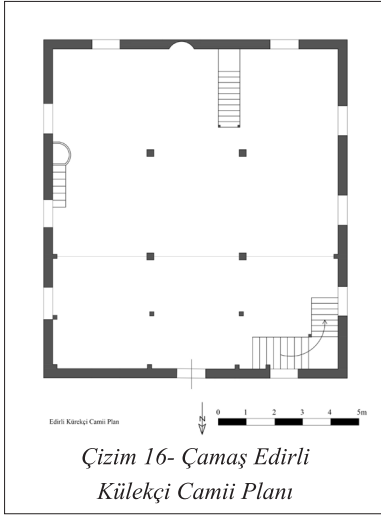

Resim 61- Altınordu Atik İbrahim
Paşa (Orta) Camii Mihrabı

Çamaş Edirli Mahallesi Külekçi Camii

Çamaş ilçesine bağlı Edirli Mahallesi'nde, Bolaman Deresi'nin kenarında hafif yüksek bir tepelik üzerindeki mezarlık alanı içerisinde yer alan Külekçi Camii, Hazine Darzadelerden Emin Ağazade Ali Ağa tarafından Turunçzade Derviş Osman eliyle 1227 / 1812-13 senesinde inşa

61 Ali Baş, "Ordu'da Osmanlı Camileri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 3, Konya, 1994, s. 261-264; a.mlf., "Ordu'da İki Mihrap" Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, s. 267-268; Esin Özdemir, Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2011, s. 14-15.

olunmuştur. Son yıllarda restore edildiğinden oldukça bakımlı vaziyettedir.⁶² Köşelerde düzgün kesme taş, diğer yerlerde ise moloz taş malzeme ile inşa edilmiş, 10,85 x 12,10 m. ölçülerinde hemen hemen kare şekilli bir mekândan ibaret harim (Çizim 16), dört ahşap direk tarafından desteklenen dışarıdan dört omuz kırma çatıyla örtülü, içeriden de oldukça yalın görünümlü düz ahşap tavanlıdır (Resim 62-63). Yarım daire kemerli yüzeysel nişten ibaret mihrabı, doğu duvardaki vaaz kürsüsü ile ahşap minberi devrinin karakteristik mimari unsurlarından olmalarıyla dikkat çekerler (Resim 64-66).

Resim 62- Çamaş Edirli Külekçi Camii Genel Görünüşü

Resim 63- Çamaş Edirli Külekçi Camii Giriş Cephesi

Resim 64- Çamaş Edirli Külekçi Camii Mihrap ve Minberi

Resim 65- Çamaş Edirli Külekçi Camii Vaaz Kürsüsü

Resim 66- Çamaş Edirli Külekçi Camii Kadınlar Mahfili

62 A. A. Bayhan, "Ordu'dan Bir Geç Osmanlı Sivil Mimarlık Örneği: Çamaş Cevat Bey Konağı" XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (02-05 Kasım 2016, Sakarya) Bildirileri, C. I, Sakarya, 2017, s. 62-78.

Altınordu Aziziye (Yalı) Camii

Altınordu ilçesinde, sahile yakın olduğu için halk arasında 'Yalı Camii' adıyla bilinen, ancak Sultan Abdülaziz zamanında inşa edilen eski ahşap camiye nispetle 'Aziziye Camii' olarak da tanınan yapı, 1883'deki büyük Ordu yangınında yanması sonucunda, 1310 / 1892-93 tarihinde yeniden yaptırılmış geç Osmanlı devri mimarlık eserlerindedir.⁶³ 21,5 x 15,7 m. ölçülerinde, kuzey-güney istikametinde uzanan dikdörtgen şekilli bir düzenleme sergileyen bina, bodrum kat üzerine içten ahşap tavanlı, dıştan ise kırma çatılıdır. On ahşap direğin desteklediği kadınlar mahfilinin kuzey, doğu ve batı yönlerden 'U' biçiminde sardığı iç mekânı, yuvarlak kemerli mihrabı ve ahşap minberi ile tek şerefeli minaresi yapının karakterini öne çıkaran mimari detaylardır (Resim 67-68).

Resim 67- Altınordu Aziziye (Yalı) Camii

Resim 68- Altınordu Aziziye (Yalı) Camii İç Mekan

Diğer Kâgir Camiler

Perşembe'deki Efirli Camii (ilk inşası 1230 / 1815, onarımı 1280 / 1863-64), Ulubey Kıran Mahallesi Camii (1282 / 1865-66), Fatsa / Gölbaşı Yenipazar Camii⁶⁴ (1870), Mesudiye Çaltepe Mescidi (1888), Altınordu Hamidiye (Hükümet) Camii (1307 / 1889-90), Kumru Samur Camii (1895), Fatsa Yalıköy Mahallesi Vakıf Camii (XIX. Yüzyıl), Gülyalı Turnasuyu Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl), Mesudiye Çavdar Mahallesi Camii (1318 / 1900-01), Aybastı Perşembe Yaylası Camii (1318 / 1902-3), Perşembe Ağuşlu Mahallesi Camii (1327 / 1909), Gülyalı Kestane Mahallesi Camii (ilk inşası 1136 / 1723-24, yeniden inşa 1911 ve ilave 1978 ve 1985) Altınordu Sağırlı Kerameddin (Eldirek) Camii (ilk inşası ahşaptan Hacımiroğulları Beyliği devri, mevcut yapı geç Osmanlı veya Erken Cumhuriyet dönemi), Korgan Anaçdüzü Camii (XX. Yüzyıl ilk yarısı), Fatsa Meşebükü Mescidi (XX. Yüzyıl), Perşembe Aşağıyumrutaş Camii (XX. Yüzyıl) ve Mesudiye Musalı Mahallesi Yeni (Yukarı) Camii (1940-50 civarı) gibi yapılar da genellikle dikdörtgen planlı

63 Sıtkı Çebi, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973, s. 52; Ali Baş, "Ordu'da Osmanlı Camileri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 3, Konya, 1994, s. 268; Esin Özdemir, Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2011, s. 22-28.

64 M. S. Bayraktar, "Bolaman Yenipazar (Gölbaşı) Camii" Turkish Studies, 12/26, Ankara, 2017, s. 41-64.

ve ahşap tavanlı kâgir örnekler olarak ayrıca listelenebilir. Diğer taraftan Ünye'deki Hacı Osman Ağa Camii (1113 / 1701-2) ve Ulubey Eski Şuayp Köyü Camii (1246 / 1830-31) ile Gökçöy Damarlı Camii (1259 / 1843) de sadece inşa kitabeleriyle hatıralarda yaşamaya devam eden ibadethanelerdir.⁶⁵ Bunlara ilave olarak Altınordu İlçesinde, şehrin gelişmeye başladığı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, yelkenli gemilerle balıkçılık yaparak geçimlerini temin eden ve burada denizi gören yamaçta yerleşik hayata adım atan insanların ibadet ihtiyaçlarını gidermeleri adına inşa olunan Kirazlımanı Camii, 1967-68'lerde mâil-i inhidam gerekçesiyle yıkıldığından günümüze ulaşmamakla birlikte mahalli tarihçiler tarafından kayda geçirilen kitabesine göre ilk olarak 1782'de yaptırılışını ve daha sonra 1803'te ilk tamirini Abdullah Reis'in, 1891-92'deki yeniden imarını ise Kâtip / Hatip Mehmed Efendi'nin gerçekleştirdiği bir kâgir mescidi de bu kapsamda anmak hem yerel araştırmacıların çalışmalarına değer verme anlamında, hem de tarihi eserleri koruma kültürünün o tarihlerde ne denli zayıf, cılız ve yetersiz, hatta etkisiz olduğunu ortaya koyma bağlamında bir belge niteliği ifade eder.⁶⁶

Ahşap Camiler

Ordu ili sınırları içerisinde tespit edilen ve sayıları elliyi aşan ahşap camiler, yöredeki en önemli inşa malzemesi olan ahşabın yaygın olarak kullanıldığı ve geleneksel dini mimarinin bir diğer grubunu teşkil eden yapılar olarak hayli dikkate değer eserlerdir. Genellikle bir mezarlık alanı içerisinde veya bir merkezi mahalle/köy yerleşiminde 'Cuma Camisi' olarak ya da park alanlarında peyzaj donatı elemanı biçiminde konumlandırılan ahşap camiler, kare, kareye yakın dikdörtgen veya dikdörtgen şekilli bir plan düzenine sahip olup, dış görünüşleri itibariyle revaksız ya da tek, iki veya üç tarafı revaklı olabilirler. Ayrıca cephe düzeni bakımından tek katlı ve iki katlı uygulamalar söz konusudur. Ahşap camilerde eskiden hartama olarak uygulanan çatı sistemleri, genellikle dört omuz kırma ve semerdam şeklinde olup, yaygın biçimde alaturka kiremit kaplıdır. Ahşap tavanlarda kare ya da dikdörtgen çökertme ve göbek tezyinatına rastlanmaktadır. Ahşap camilerin kare, kareye yakın dikdörtgen veya dikdörtgen (dikey ya da yatay) plan şeması sergileyen ibadet mekânlarında, nadiren mahfile yer verilmediği olsa da çoğunlukla üç yönlü, az bir örnekte ise sadece kuzey kenarlarında kadınlar mahfili yerleştirildiği görülür. Ayrıca harim içerisinde yine her biri ahşaptan olmak üzere geleneksel anlayışta ele alınmış mihrap, minber, vaaz kürsüleri ve müezzin mahfilleri devrinin mimari karakterini yansıtan örnekler olmakla birlikte, birkaç yapıda rastlanılan balkon tarzı minare uygulamaları da ahşap camilerin ilginç yanlarındandır. Ordu ahşap camilerini yapım tekniği açısından iki grupta değerlendirmek mümkündür. Sayıca daha az olmakla birlikte birinci grup ahşap camilerde duvarlar içten dikey tahtalarla meydana getirilmişken, dıştan ahşap duvarlar ince sıva ya da çakatura⁶⁷ denilen bir sıva kaplama ile kaplanmış durumdadır. Karadeniz Bölgesi'nde özellikle kırsal yerleşim alanlarında, köylerde konut/

65 A. A. Bayhan, "Ordu'da Cami Mimarisinin Gelişimi: Kâgir Örnekler" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 21-62.

66 Sıtkı Çebi, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973, s. 49; A. Yıldız, Osmanlı Belgelerinde Ordu, Ordu Valiliği Yayını, Ordu, 2013, s. 40, 200-201; H. N. Güney, Geçmişten Günümüze Ordu Kenti, Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 222-225; Gökhan Demir, "Ordu'daki Osmanlı Camilerinin Kitabelerinde Tarih Düşürme Geleneği" Taşbaşı Eğitim, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Ordu, Aralık 2022, s. 63.

67 Eti Akyüz, "Geleneksel Konut Mimarisine İlişkin Kavramlar" Ege Mimarlık, 1995/3, s. 38.

mesken mimarisinde bu tekniğin yaygın biçimde uygulandığı görülebilmektedir.⁶⁸ İkinci grubu, sayıca daha fazla olmak üzere çantı tekniğinde inşa edilenler oluşturmaktadır. Bunlardan başka alt kısımda taştan örülen duvarların üzerine çantı tekniğinde tahta duvarlardan ibaret yapısıyla karma bir tür olarak değerlendirilebilecek farklı bir tür de söz konusudur. Ahşap yığma da denilen çantı tekniğinde; kütüklerin ya da belirli bir ölçüde kesilen tahtaların üst üste istiflenmesiyle meydana getirilen duvarlar, aynı zamanda mimari eserin taşıyıcı sistematiğini oluşturmaktadır.⁶⁹ Buna bağlı olarak duvar yüzeylerinde tezyinat düşüncesiyle yapılanlar hariç herhangi bir kaplama malzemesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu tekniğin en önemli özelliği ahşap duvarlarda herhangi bir dikme kullanmaksızın yatay düzlemde kütüklerin veya kalın tahtaların biri diğerinin üzerine denk gelecek biçimde yerleştirilmesidir. Yapım tekniğinden de anlaşılacağı üzere oldukça basit malzemeler kullanılmakta olan çantı tekniğine, kullanım ve yaratıcılık düzeyi oldukça düşük olduğu için Anadolu'da genellikle basit köy evlerinde, dağ ve orman yörelerinde rastlanılmaktadır. Diğer taraftan yöresel mimarinin gelişimi ve Anadolu'daki yapım tekniğinin çeşitliliği açısından Sanat Tarihi bilimi açısından hayli önemli bir yere sahip bir yapım tekniğidir.⁷⁰ Çantı camilerde ağırlıklı olarak çam, ladin, gürgen, meşe ve kestane gibi ağaç türlerinden el hızarları ya da modern hızar makinalarıyla kesilen tahtalar kullanılmıştır. Bununla birlikte nadiren kütüklerin aynı teknikte birleştirildiği uygulamalara da rastlanılmıştır. Çantı camilerin araziye yerleştirilişleri de hayli ilginçtir. Hafif eğimli bir arazi üzerine ya iri kayalar ya da belirli aralıklarla boşluklar bırakılmış birkaç sıra taş duvarlar üzerine oturtulmuş ahşap kirişler üzerinde yükselen yapılar olduğu gibi, çok daha eğimli bir arazi üzerine inşa edildikleri için altlarında bir bodrum kat ihtiva eden örnekler yanı sıra betonarme düz bir zemin üzerine kısa ahşap dikmelerle taşınan kirişlere oturtulmuş uygulamalar söz konusudur. Böylece yapıların toprak zeminle olan ilişkisi kesilmiş ve nem-rutubet gibi tahrip edici unsurlardan korunmuş olmaktadır. Lokasyonu, plan şeması, cephe düzeni, malzeme ve tekniği ile mimari formu açısından tipolojik olarak ahşap destekli camiler sınıfında, duvarları da ahşaptan yapılan "çantı camiler" arasında değerlendirilen bu yapıların benzer örneklerine, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Samsun, Çorum, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin ve ilçelerinde, yöreye en yakın yerleşimler olan Batı Karadeniz Bölgesi'nde Düzce, İzmit, Adapazarı ve çevrelerinde rastlanılmaktadır. Hatta Gürcistan'ın Acara Bölgesi'ndeki camilerde yaygın biçimde uygulanan bir mimari teknik olarak görülebilir. Kronolojik bakımından yapım tarihleri dikkate alındığında Ordu'daki ahşap camilerden **İkizce** Laleli (Eski) Camii (XVI. Yüzyıl), **Perşembe** Afırlı Mahallesi Camii (1789-90), **Gölköy** Emirler Mahallesi Camii (1858-59), **Akkuş** Ormancık Maha Mahallesi Camii (1859-60), **Çaybaşı** Yeni Cuma Camii (1863-64), Çayır Camii (1864-65), **Perşembe** Soğukpınar Mahallesi Hatipli Mahalle Camii (1870), **Çatalpınar** Mevlana Camii (1885), **İkizce** Kaynartaş Merkez Eski Camii (1886-87), **Fatsa** Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii (1895), **Akkuş** Damyeri Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl), **Mesudiye** Karacaören Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl), **Perşembe** Kutluca Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl), **Fatsa** Kösebucağı Mahallesi Merkez Camii (XIX. Yüzyıl Sonu),

68 H. Doğanay-F. Orhan, "Şavşat Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 18 (1), Erzurum, 2014, s. 273-297; K. Güler, Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisi Örneklerinden Rize-Fındıklı Aydınöğlü Evi Restorasyon Projesi (İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 42-45.

69 A. A. Bayhan, "Anadolu Türk Mimarisinde Geleneksel Çantı Camiler: Ordu Örneği" İnsan Bilimleri Araştırmaları (Ed.: Leyla Aydemir), Bursa, 2018, s. 267-292.

70 Serpil Seyfi, "Ordu/Akkuş'ta Çantı Tekniğinde Yapılmış Cami Örnekleri" Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 21, S

Çaybaşı Eski Asak Camii (XIX. Yüzyıl Sonu), **Ünye** Tekkiraz Mahallesi Kabadirek Camii (XIX. Yüzyıl Sonu), **Fatsa** Aşağıyavaş Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl Sonu), **Kumru** Şenyurt Mahallesi Eski Camii (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı), Fizme (Ecelli) Mahallesi Büyük Camii (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı), **Kabadüz** Çambaşı Merkez Camii (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı), **Korgan** Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camii (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı), **Akkuş** Ormancık Mahallesi Merkez Camii (1900), Çaldere Mahallesi Camii (1903), **Çaybaşı** Kargalı Camii (1905) **Osmanlı dönemine** ait eserlerken, **Akkuş** Yeşilköy Mahallesi Camii (1920), **Gürgentepe** Bahtiyarlar Orta Mahalle Camii (1927), **Ünye** Çatak Merkez (Balcılı) Camii (1929), **Gürgentepe** Eskiköy Camii (1946), **Korgan** Tepealan Mahallesi Camii (1947), **Akkuş** Akpınar Mahallesi Merkez Camii (1950), Seferli Aliimamlar Mahallesi Camii (1950), Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii (1950), Alan Mahallesi Camii (1950), **Gölköy** Düzyayla (Mahmudiye) Çibiyazlık (Çuhadaroğlu) Camii (1951), **Fatsa** İslamdağ Mahallesi Camii (XX. Yüzyıl Ortası), **Akkuş** Akpınar Yeniköy Mahallesi Camii (1952), Gürgenliyatak Mahallesi Merkez Camii (1952), Karaçal Mahallesi Merkez Camii (1953), **Kabatış** Beylerli Mahallesi Eski Camii (1953), **Akkuş** Çökek Mahallesi Merkez Camii (1954), Kargı Irmak Kenarı Mahallesi Camii (1954), Karaçal Mahallesi Hacılı Mahalle Camii (1955), Kargı Yukarı Mahalle Camii (1955), **Ünye** Kelas Mahallesi Camii (1957), **Gölköy** Alanyurt Mahallesi Güzle Camii (1958), **Kumru** Şenyurt Mahallesi Helvacıoğlu Camii (1959), Kabadüz Derinçay Mahallesi Merkez Camii (1961), **Ünye** Yeniköy Mahallesi Merkez Camii (1970 civarı), Çaybaşı Gürçek Mahallesi Camii (1979), **Ünye** Sahil Çivisiz Camii (2013) ve **Altınordu** Sahil Çivisiz Camii (2015) ise **Cumhuriyet devrinde** inşa edilmiş yapılardır.⁷¹ Öte yandan bu yapılardan bazıları, Ordu geleneksel ahşap camileri içerisinde taşıyıcı sistemi ve örtü sistemi açısından oldukça farklı ve ilginç uygulamalara sahip örnekler olarak öne çıkan yapılardır. Akkuş Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii (1950), Gürgenliyatak Merkez Camii (1952) ve Çökek Mahallesi Merkez Camii'nde (1954) dört, Kargı Yukarı Mahalle Camii'nde (1955) ise dokuz ahşap direğe oturan kubbe ile örtülü orta mekân ile onların etrafını saran düz ahşap tavanlı hacimler merkezi planlı taşra örnekleri olarak ayrı bir grup meydana getirmektedir. Bunlar kubbeli çantı camiler olarak değerlendirilmektedir.⁷²

71 A. Baş, "Medreseönü Afirli Mahallesi Camii" Sanatsal Mozaik, C. 2, S. 14, Ekim 1996, s. 42-45; A. A. Bayhan, "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, 2006, s.33-48; a.mlf., "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler" The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V.: 2, I.: 7, Spring 2009, s. 55-84; a.mlf., "Ordu'nun İkizce ve Çaybaşı İlçelerindeki Ahşap Camiler" X. Ortaçağ - Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (3-6 Mayıs 2006, Ankara) Bildirileri "Prof. Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan", Ankara, 2009, s. 59 - 90; a.mlf., "Ordu / Perşembe'den İki Ahşap Çantı Cami Örneği" Tüba-Ked (Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi), 12/2014, Ankara, 2015, s.99-107; a.mlf., "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Ahşap Çantı Cami Örnekleri" Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-24 Ekim 2015, Manisa) Bildiriler, I, Ankara, 2019, s. 149-173; a.mlf., "Ordu Yöresinde 2017'de Belirlenen Ahşap Çantı Cami Örnekleri" XXI. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu / Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 23 (Özel Ek Sayı), Antalya, 2019, s. 17-35; a.mlf., Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri, Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ordu, 2020.

72 A. A. Bayhan, "Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camilerinden Bir Grup: Kubbeli Çantı Camiler" Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları, Konya, 2019, s. 33-61

Resim 69- İkizce Laleli (Eski) Camii Genel Görünüşü

Devletleri'ndeki Cornell Üniversitesi'nin Tarih, Sanat ve Arkeoloji Bölümü'nden Peter Ian KUNIHOLM, 1994 yılında İkizce Eski Cami üzerinde de çalışmalar yapmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesinde yeniden kullanılmış olan kalasların uçlarından örnekler aldıktan sonra, "...Görünüşü tümüyle mütevazı olan İkizce'deki Eski Cami, üç tarafı geniş bir sundurmayla çevrilmiş meşe bir kutu gibidir. Örnek topladığımız sırada ahşabın çoğunun yeniden kullanıldığını gördük. Bunlardan bazıları belki de birden çok kez kullanıldığından, elde edeceğimiz son tarihlerde bazı yanlışlara karşı hazırlıklydık. 52 yaşındaki bir bilgi kaynağı, 112 yaşındaki büyükannesinin bu caminin onun zamanında da aynı biçimde olduğunu söylediğini belirtti. Örneklerden hiçbirinde ağaç özü yoktu. Caminin ahşabının son tarihleri 1522, 1495, 1487, 1478, 1462, 1454, 1453, 1437, 1427, 1416 ve 1395 olarak 127 yıla yayılır. Tam bir ağaç özü toleransı tanındığında XVI. yüzyıl ortası ya da

Resim 70- İkizce Laleli (Eski) Camii Onarım Sonrası Genel Görünüşü

İkizce Laleli (Eski) Camii

Yöredeki en dikkate değer ve tarihi bakımdan da en eskisi olanı İkizce ilçesindeki Laleli (Eski) Camii'dir (Resim 69). Caminin ilk yapım tarihi, yapanı ve yaptıranı kesin olarak bilinmemektedir. Yapıda bununla ilgili herhangi bir yazıtta rastlanmadığı gibi, arşivlerde kayıtlı bir vakfiyesi de mevcut değildir. Ancak 1973'ten itibaren eski Osmanlı topraklarından tarihlendirme yöntemini kullanarak yapı tarihlendirmeleri yapan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Cornell Üniversitesi'nin Tarih, Sanat ve Arkeoloji Bölümü'nden Peter Ian KUNIHOLM, 1994 yılında İkizce Eski Cami üzerinde de çalışmalar yapmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesinde yeniden kullanılmış olan kalasların uçlarından örnekler aldıktan sonra, "...Görünüşü tümüyle mütevazı olan İkizce'deki Eski Cami, üç tarafı geniş bir sundurmayla çevrilmiş meşe bir kutu gibidir. Örnek topladığımız sırada ahşabın çoğunun yeniden kullanıldığını gördük. Bunlardan bazıları belki de birden çok kez kullanıldığından, elde edeceğimiz son tarihlerde bazı yanlışlara karşı hazırlıklydık. 52 yaşındaki bir bilgi kaynağı, 112 yaşındaki büyükannesinin bu caminin onun zamanında da aynı biçimde olduğunu söylediğini belirtti. Örneklerden hiçbirinde ağaç özü yoktu. Caminin ahşabının son tarihleri 1522, 1495, 1487, 1478, 1462, 1454, 1453, 1437, 1427, 1416 ve 1395 olarak 127 yıla yayılır. Tam bir ağaç özü toleransı tanındığında XVI. yüzyıl ortası ya da biraz geç bir tarih akla yakındır. Cami gerçekten de eskidir ve büyükanne haklıydı." şeklindeki değerlendirmeleriyle araştırma sonuçlarını ortaya koyan KUNIHOLM, Laleli (Eski) Camii'ni son korunan halkanın tarihi olan 1522 civarına (XVI. yüzyıl ortası) veya bu tarihten biraz daha sonrasına tarihlendirmektedir.⁷³ Yapı malzemesi bunu doğrulamaktadır. Fakat kapı ve çevresinde ve içeride mahfilin korkuluklarının altında yer alan lale ve benzeri süslemeler yapının geç bir devirde (muhtemelen XIX. yüzyılda) köklü bir onarım geçirmiş olabileceğini akla getirmektedir.⁷⁴ 2010-2011

73 Peter Ian Kuniholm, "Dendrokronoloji Yöntemiyle Tarihlenmiş Osmanlı Anıtları" Osmanlı Arkeolojisi (Ed.: Uzi Baram-Lynda Carroll) (Çev.: B. Altınok), İstanbul, 2004, s. 123-124; a.mlf., "Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments" A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground (Ed.: Uzi Baram and Lynda Carroll), New York, 2000, s. 115-116.

74 A. A. Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler" The Journal Of International Social Research / Uluslara-

tarihlerinde Samsun Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen restorasyon (Resim 70) esnasında yapılan temizlik çalışmaları sonucunda yapının kuzey revakındaki giriş kapısının kanadı üzerine çizilerek yapılmış yelkenli ve yelkensiz olmak üzere iki tekne motifi ile birlikte 'sene 1288' tarihi ortaya çıkarılmıştır (Resim 71). Bu tarihin tekabül ettiği 1871 yılı, caminin geç döneminde onarım geçirdiğine ilişkin düşüncemizi teyit etmektedir. Ayrıca yine restorasyon çalışmaları esnasındaki temizlik faaliyeti, caminin kuzey duvarında, kapının hemen sol tarafında Latin harfleriyle 'M. Bizali, Orhan Kor, Koray M. Çatal ve H. Kara 948' ibaresini açığa çıkarmıştır. Bu da yapının 1948 senesinde adı anılan şahısların girişimleriyle restore edildiğini düşündürmektedir (Resim 72).

Resim 71- İki tekne motifli (Eski) Camii Kuzey Revaka Açılan Kapı Kanadındaki Süsleme ve Tarih Kitabesi

Resim 72- İki tekne motifli (Eski) Camii Kuzey Duvarında Bulunan Latin Harfli Kitabe

Düz bir arazi üzerinde kurulan cami, büyük moloz taşlar ile kare kesitli küçük ahşap direklere (küçük ahşap direklere sadece kuzey yönde yer verildiği görülmektedir ki, bu ahşap direkler bugün altta, betondan ince bir tabla içerisine gömülmüş, dolayısıyla daha da sağlamlaştırılmış durumdadır, diğer üç yönde ise ahşap kirişler boyutları farklı iri moloz taşlara oturtulmuştur) oturan kalın ahşap keresteler üzerinde, kirişleme tarzında kurularak yerden 0,45–1,00 metre kadar yükseltilmiştir (Resim 73, 74, 75, 76). Böylece ahşap yapının toprakla bağlantısı kesilmiş ve ahşap bina nemden korunmuştur. Bu keresteler köşelerde kurt boğazı tarzında geçmelerle birleştirilmiştir. 7,38 X 8,08 metre ölçülerinde kareye yakın, kible yönüne göre dikey dikdörtgen şekilli harimin kible tarafı hariç (Resim 77), üç yönden (kuzey, doğu ve batı) revaklarla kuşatıldığı görülmektedir (Resim 78, 79, 80). Revaklarla birlikte 11,85 X 11,79 metre boyutlarına ulaşarak kare şekilli bir hale gelen caminin üzerini, dört yöne meyilli (dört omuz) bir kırma çatı örtmektedir. Çatı kiremitlerle kaplanmış durumdadır.⁷⁵ Kuzeydeki kapıdan ulaşılan caminin minaresi yoktur.

Resim 73- İki tekne motifli (Eski) Camii'nin Oturduğu Kirişler (Batı Yönü)

Resim 74- İki tekne motifli (Eski) Camii'nin Oturduğu Kirişler (Doğu Yönü)

Resim 75- İki tekne motifli (Eski) Camii'nin Oturduğu Kirişler (Güney Yönü)

Resim 76- İki tekne motifli (Eski) Camii'nin Oturduğu Kirişler (Kuzey Yönü)

rası Sosyal Araştırmalar Dergisi, VOLUME: 2, ISSUE: 7, SPRING 2009, s. 59-62.

75 Bu kiremitler, son restorasyon çalışmaları esnasında değiştirilmiştir. Eskiden Gençça Kalesi'nden getirilmiş oluklu kiremitlerin örttüğü rivayet edilmektedir. www.ikizce.gov.tr/tarihierler, E.T: 14.10.2005. Bununla birlikte caminin çatısının orijinalde Karadeniz Bölgesi'ndeki ahşap camilerde görülen ve hartama denilen ince tahta parçalarla örtülü olması gerektiği düşünülmektedir. H. H. G. Danışman, "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekçiliği-Bafra, İki tepe Arkeo-

Resim 77- İkizce Laleli (Eski) Camii Güney Cephe

rine tutturulduklarını düşündürmektedir (Resim 82). Boyları kuzey ve güneyde 7,38 metre, doğu ve batıda ise 8,08 metre olan perdelerin genişlikleri 0,25–0,55 metre arasında değişmektedir. Ancak pencerelerin bulunduğu yerlerde perdelerin kesildiği görülmektedir. Perdelerin baltalar-

Duvarlar, köşelerde kurt boğazı⁷⁶ geçmelerle -çantı (ahşap yığma) denilen tarzda⁷⁷ - birbirine geçirilmiş (Resim 81), duvar boyunca tek parça olarak uzatılan ve kalınlıkları 0,13–0,15 metre arasında değişen ahşap perdelerle oluşturulmuştur. Perdelerin kerestelerin düz yanaşma tekniğinde mi, yoksa zivana kınışlı geçme⁷⁸ tekniğinde mi, üst üste yerleştirilerek oluşturulduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Fakat kerestelerin birleşmelerinin birbirine kaynaşacak derecede sık görüntüsü bunların zivana kınışlı geçme tekniğinde bir-

Resim 78- İkizce Laleli (Eski) Camii Doğu Cephesi

Resim 79- İkizce Laleli (Eski) Camii Batı Cephesi

Resim 80- İkizce Laleli (Eski) Camii Kuzey Cephesi

lojik Yerlerin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camii'nin İncelenmesi", IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. 1, Ankara, 1986, s. 137.

76 Karadeniz Bölgesi'nde yaygın bir geçme türüdür. Samsun bölgesinde 'çatma başı' şeklinde adlandırılır. Yılmaz Can, Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler, Samsun, 1988, s. 6; Mehmet Sami Bayraktar, Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 24, 347-348. Ordu ve çevresinde de evlerde ve serenderlerde yaygın olarak görülür. İ. Er, "Aybastı ve Kabataş'ın Genel Kültürü Üzerine", Aybastı-Kabataş Kurultayı, İstanbul, 2001, s. 38.

77 Celal Esad Arseven, "Çantı" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1983, s. 368–369; Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, I, İstanbul, 1989, s. 120; Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990, s. 124–125; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1992, s. 56; Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, "Çantı" Maddesi, C. 1, İstanbul, 1997, s. 386.

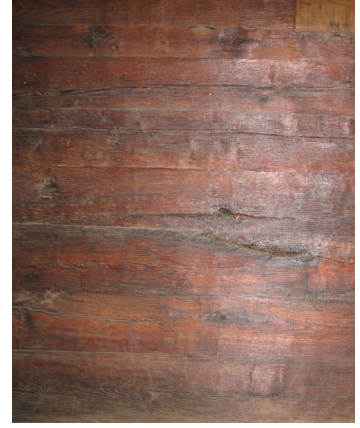
78 Bu şekildeki ahşabı birbirine tutturma tekniğine 'dilli-damaklı bindirme' de denilmektedir. Bkz. Mehmet Sami Bayraktar, Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005, s. 24.

la yontulmuş ya da el hızarıyla kesilmiş⁷⁹ kalas⁸⁰ şeklinde olduğu ve çoğunluğunun da meşe⁸¹ ağacından elde edildiği anlaşılmaktadır. Yörede pelit olarak anılan meşe ağacının yaşken kolayca işlenebildiği, zamanla kuruyunca sertleşerek renginin su ve havayla temas etmesiyle kararacağı bilinmektedir. Sert ağaçlar sınıfında yer alan ve suya dayanıklı olan meşenin, bol yağışın düştüğü Karadeniz Bölgesi'nin sahil kesiminde tespit edilen diğer ahşap camilerde de kullanıldığı görülmektedir. Perdelerin caminin değişik yerlerinde yer yer içe doğru bombe yaparak esnedikleri belirlenmiştir. Duvarları oluşturan perdelerdeki keresteler, ahşap koruyucu kimyasal maddelerle cilandığı için, bugün parlak bir görünüme sahiptirler.

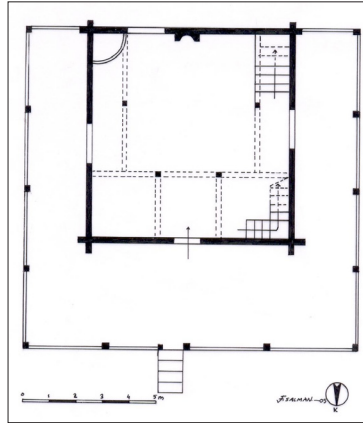
Kuzey cephenin orta kısmında caminin kuzey revakına ulaşımı sağlayan bir merdiven mevcuttur. Görünümü itibariyle yenilendiği sanılan merdiven, dört basamaklıdır (Resim 83). Basamaklar eskiden büyük taş bloklardan oluşturulmuşken, restorasyonda dört basamaklı bir ahşap merdiven yerleştirilmiştir. Üzerinde biri altta yelkenli, diğeri üstte yelkensiz olmak üzere iki tekne motifi işlenmiş, 0,75 metre genişliğinde, tek kanatlı küçük bir kapıyla revaka girilmektedir (Resim 71). Kuzey revak, 3,00 x 11,79 metre ölçüleriyle doğu ve batı revaklardan daha geniş tutulmuştur (Resim 84). Batı revak 2,10 x 11,85 metre (Resim 86), doğu revak ise 2,14 x 11,85 metre (Resim 85) ebatlarında olup genişlikleri hemen hemen birbirine eşittir. Revaklarda 13 ah-

Resim 81- İkizce Laleli
(Eski) Camii Kurt Boğazi
Geçmeler

Resim 82- İkizce Laleli
(Eski) Camii Ahşap Tahta-
ların Bitişmesi Geçmeler

Çizim 17- İkizce Laleli (Eski)
Camii Planı

Resim 83- İkizce Laleli
(Eski) Camii Kuzeydeki
Merdiven

79 Perde kerestelerinin bazı yerlerde oldukça düzgün olduğu görülürken, bazı yerlerde de baltayla yontulmuş izlenimi verecek şekilde pürüzlü bırakıldığı görülebilmektedir.

80 Bazı tanımlara göre, Çantı tekniğinde ahşap ögenin tomruk ya da yontulmamış olarak tarif edildiği görülmektedir. Celal Esad Arseven, "Çantı" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1983, s. 368-369; Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990, s. 124-125; Metin Sözen – Uğur Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1992, s. 56; Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, "Çantı" Maddesi, C. 1, İstanbul, 1997, s. 386.

81 Meşe, gürgengillerden kerestesi dayanıklı bir orman ağacıdır ki, yüz kadar türü arasında kışın yaş yapraklarını dökmeyen cinsleri vardır (Quercus). Sert olduğundan iyi cila tutan iç odunu, iç ve dış mimaride kullanılabilir. Özgül ağırlığı 670-800 kg/m³ arasındadır. Meşe su altında hava almadan çok uzun süre dayandığından eskiden ızgaralar halinde bina temellerinde kullanılmıştır. Meşenin bazı türleri ak meşe, kara meşe, tüylü meşe, mantar meşesi, kızıl meşe gibi adlar alırlar. Anadolu'nun kimi yerlerinde meşeye pelit de denilmektedir. Bkz. Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990, s. 358.

Resim 84- İkiizce Laleli (Eski)
Camii Kuzey Revaki

Resim 85- İkiizce Laleli (Eski)
Camii Doğu Revaki

Resim 86- İkiizce Laleli (Eski)
Camii Batı Revaki

şap direk mevcuttur (Çizim 17). Bunların alt ve üst uçları kare şekilli, orta kısımları ise silindirik şekillidir. Revakların kirişleri dâhil, kiremit kaplı üst örtüleri son onarım sırasında tamamen yenilenmiştir. Alt kısımlarda yaklaşık 1,00 metre yüksekliğinde, dikey aynı cins ahşap tahtaların yan yana sıralanmasıyla meydana getirilmiş dışa kapalı bir korkuluk oluşturulmuştur. Batı revakın kible yönüne bakan korkuluklar da diğer yönlerdekilere benzer şekilde yeniden elden geçirilerek tamamlama yoluna gidilmiştir.

2004 senesinde gerçekleştirilen araştırmamız sırasındaki tespitlere göre, ibadet mekânının kuzey kenarında altta 0,92 metre genişliğinde giriş kapısı, üstte küçük boyutlarda dikdörtgen şekilli bir pencere, doğu ve batı kenarlarda altta birer büyük (doğudaki 1,48, batıdaki 1,46 metre), üstte birer küçük pencere, güney kenarda da mihrabın iki yanında birer (doğu taraftaki 1,50, batı taraftaki 0,40 metre) olmak üzere iki, üstte ise bir küçük pencere açılmıştır. Bu açıklıklardan kapı ile üstlerdeki küçük pencereler orijinalden, doğu, batı ve güneydeki diğer alt pencereler ise sonradan açılmış olmalıdır. Çünkü buralarda duvarları oluşturan perdeler kesilmiştir. Pencerelerde demir şebekeler mevcuttur. Son restorasyon sırasında doğu, batı ve güney cephelerde alt seviyelerde bulunan ve sonradan açıldığı sanılan büyük pencerelerin yerine, ikişerli dikdörtgen pencere düzenlemesine gidildiği görülmektedir.

Resim 87- İkiizce Laleli (Eski)
Camii Kapı Kanatları

Kapı ahşaptan ve iki kanatlı olarak düzenlenmiştir. Bugün kapı ile iki yanındaki süslemeli alanlar verniklenmiştir. Kapı lentosunun alt hizasından iki yana doğru uzanan süsleme kuşağında, karşılıklı 'S' kıvrımlarıyla geçmeli madyon dizisi sıralanmıştır. Bunların sonunda birer adet sekiz yapraklı, büyük gülbezek motifine yer verildiği görülmektedir. Yan dikmelerde, dış kenarlarda iç içe geçmiş oval şekilli daire dizisi, iç kısımlarda ise ikili zikzak sırası uzanmaktadır. Kapı kanatlarının ikisinde de aynı süsleme kompozisyonunun tekrarlandığı görülmektedir. Alt kısımlarda zikzaklarla oluşturulmuş baklava dilimi dizisinin doldurduğu bir çerçeve ile belirlenmiş birer büyük daire içerisinde, altı yapraklı gül-

Resim 88- İkiizce Laleli (Eski) Camii Harimi

Resim 89- İkiizce Laleli (Eski) Camii Kadınlar Mahfili

Resim 90- Laleli (Eski) Camii Mahfil Merdiveni

Resim 91- Laleli (Eski) Camii Mahfili Destekleyen Direk ve Korkuluklar

Resim 92- İkiizce Laleli (Eski) Camii Mihrabı

Resim 93- İkiizce Laleli (Eski) Camii Minberi

Resim 94- İkiizce Laleli (Eski) Camii Vaaz Kürsüsü

bezeklerden ibaret bir bitkisel süsleme düzeni dikkat çekmektedir. Madalyonların iki kenarından birer selvi ağacı yükselmektedir. Selvilerin dalları balıksırtı şeklinde verilmiştir. Selvilerin arasına yerleştirilmiş bir vazodan çıkan, yaprak, dal ve çiçekleriyle birlikte işlenmiş büyük birer lale kompozisyonu, kapı kanatlarının kalan kısmını dolduracak biçimde düzenlenmiştir (Resim 87).

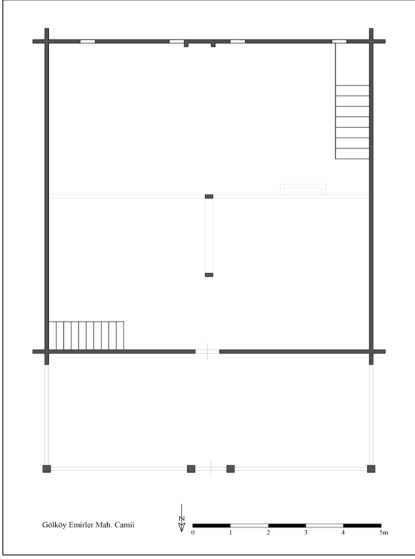
İçten içe 7,62 x 7,30 metre ölçülerindeki harim (Çizim 17), düz ahşap tavanlıdır. Tavan kible tarafında 2,07 metre aşağıya doğru kırılmaktadır (Resim 88). İç mekân kible yönü hariç üç taraftan 'U' şeklinde kadınlar mahfili ile kuşatılmıştır (Resim 89). Harimin kuzeybatı köşesinde bulunan bir merdivenle (Resim 90) ulaşılan mahfil bir taraftan duvarlara, diğer yönlerde ise 0,15 x 0,15 metre ebatlarında dört (kuzeyde iki, doğu ve batıda birer) ahşap direğe dayanmaktadır. Mahfilin ahşap tırabzanları basit ve süslemesizdir. Kuzeydeki direklerin başlık kısımlarında vazodan çıkan çiçek desenlerine yer verildiği görülmektedir. Yine mahfilin kuzey kolunda tırabzanların hemen altındaki şeritte, kesintisiz uzanan 'C' ve 'S' kıvrımları mevcuttur. Kıvrımların ortasındaki şemse motifleri içerisinde tam, kenarlardaki kısımlarda ise yarım gülbezeler (tamlar sekiz yapraklı, yarımalar üçü bütün ikisi yarım beş yapraklı) vardır. Bu süsleme kuşağının altında bir mukarnas dizisi uzanmaktadır. Bu desen, mahfilin içe bakan yüzlerinde de tekrarlanmıştır (Resim 91). Mahfilin altında, kuzeydoğudaki köşe ahşap tırabzanlarla çevrilmiştir. Burası müezzin mahfili olarak kullanılmaktadır.

Caminin içerisindeki mimari elemanlardan mihrap (Resim 92), minber (Resim 93) ve vaaz kürsüsü (Resim 94) restorasyon sırasında tamamen yenilenmiş vaziyettedir. Onarım öncesi mihrap, duvardan içeriye doğru 0,41 metre taşıntılı, 0,59 metre genişliğinde basit bir nişten ibaretken, aynı formda harime doğru taşıntılı olarak yenilenmiştir. Onarım öncesinde geometrik geçme örneklerinin sonsuzluk prensibine göre devam ettirilmesiyle geliştirilmiş ajurlu korkuluklarıyla hayli dikkat çeken ve muhtemelen XIX. Yüzyıldaki tamiratın bakiyeleri olarak değerlendirilen minber, 2010 onarımında tamamen yenilenmiştir. Eskiden güneydoğu köşede yuvarlak şekilli olarak yerleştirilmiş durumdaki vaaz kürsüsü de bütünüyle yenilenmiş ve kare şekilli ve ahşap korkuluklu bir yapı sergilemektedir.

Gölköy Dereçayır Mahallesi Emirler Camii

Dikkate şayan bir diğer ahşap çantı cami örneği de Gölköy ilçesindeki Emirler Camii'dir. Caminin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, yapının kuzey tarafındaki ana giriş kapısının sağ yanında, üst seviyede ahşap duvar üzerine hak edilmiş vaziyetteki "sene 1275" ibaresi, yapının tarihçesine ilişkin en eski ve somut delil durumundadır. Buradan hareketle mevcut Gölköy/Emirler Mahallesi Camii'nin 1275 H. / 1858-59 M. tarihli bir yapı olduğunu ifade edebiliriz. Son yıllarda çeşitli tadilatlarla maruz kalan yapı, 2016 senesinde Ordu Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Birimi (YİKOB) tarafından restore edilmiştir ve bu sayede büyük oranda orijinal dokusunu bugün de yaşatmaya devam etmektedir. Ahşap perde duvarları, son cemaat mahalli, üst örtüsü ve mihrabı, minberi ile kadınlar mahfili gibi unsurlarıyla çantı camilerin mimari karakterini günümüze taşıyan önemli bir yapı durumundadır (Çizim 18, Resim 95-97).

Çizim 18- Gökçöy Dereçayır Mahallesi
Emirler Camii Planı

Resim 95- Gökçöy Dereçayır
Mahallesi Emirler Camii

Resim 96- Gökçöy Dereçayır Mahallesi
Emirler Camii İç Mekanı

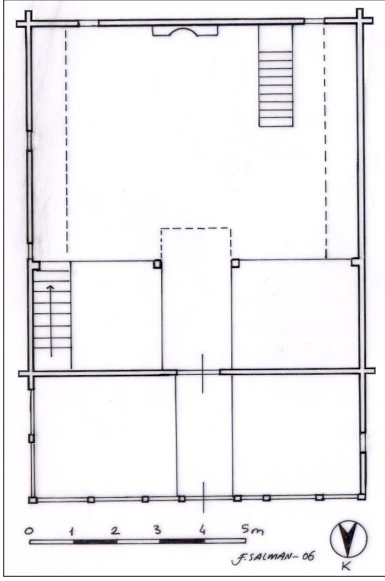

Resim 97- Gökçöy Dereçayır Mahallesi
Emirler Camii Üst Örtüsü

Perşembe Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii

Perşembe İlçesi'ne bağlı Efirli'den yaklaşık 9 km. mesafede, Soğukpınar Mahallesi'nin sınırları içerisindeki Hatipli Mahallesi'nde bulunan Hatipli Camii, yapının içerisinde 28.07.1992 tarihinde yenilerek asılmış olan ibadete açılış beratındaki bilgilere göre, halk tarafından inşa ettirilen yapı 1870 yılında ibadete açılmış ve köyün mezarlığı içerisinde 1000 metrekarelik bir arsa-da 100 metrekarelik bir alanı işgal etmektedir. Cami, Hatipli, Odabaşı, Dereiçi, Erikli, Karavaiz, Belenbaşı ve Mektepyanı Mahallelerinde yaşayan halkın toplanabileceği bir konumda 'Cuma Camii' olarak inşa edilmiştir. Yanında bayramlaşma için kullanılan bir oda ile abdest almaya yarayan bir çeşmesi de bulunmaktadır.⁸²

82 A. A. Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler" The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V: 2, I: 7, Spring 2009, s. 68-69; a.mlf., Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri, OBB Yayını, Ordu, 2020, s. 238-240.

Çizim 19- Perşembe Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii'nin Planı

Resim 98- Perşembe Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii

Dışarıdan bakıldığında iki katlı bir cephe düzenine sahip olan cami, tamamen ahşaptan yapılmış olup, kuzeyindeki son cemaat yeri de muhtemelen sonradan eklenmiştir. Dış yüzeyleri yeşil renkli boya ile boyanmıştır. Camini duvarları 0,14 m. kalınlığında ve el hizarıyla biçilmiş ahşap perdelerden oluşturulmuştur. Yapı meyilli bir arazide kurulduğu için alttaki platform, her yönde farklı yüksekliklere sahiptir. Cami, kuzeybatı köşede 0,30 m., kuzeydoğu köşede 0,80 m., güneydoğuda 1,60 m. ve güneybatıda ise 1,25 m. yüksekliğindeki platformun üzerine oturtulmuş ahşap girişler vasıtasıyla taşınmaktadır (Resim 98). Doğu, batı ve güney cepheler iki katlı bir cephe düzeni sergilemektedir. Güney ve doğu cephelerde her iki seviyede de pencereye yer verilmişken, batı cephede sadece üst seviyede pencere açıldığı görülebilmektedir. Pencere dikdörtgen şekillidir. İki katlı cephe düzenini tekrarlayan kuzey cephede, alt seviyede alt kısımları dikey tahta korkuluklarla sınırlandırılmış ve doğu ile kuzey tarafı açık bir revak yer alırken, revakın ahşap direkleri tarafından desteklenen üst kısım ise doğu, batı ve kuzey yönlerine açılan birer dikdörtgen pencere ile hareketli bir yapı ortaya koymaktadır.

Batı tarafta duvara, diğer yönlerde sekiz ahşap direğe dayanan son cemaat yerinden dik-

Resim 99- Perşembe Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii İç Mekanı

dörtgen şekilli bir kapı aracılığıyla harime ulaşılmaktadır. İki serbest, ikisi de duvara bitişik dört ahşap direk ile duvarlara yaslanan 'U' şekilli bir kadınlar mahfiline sahip harim, 7,88 x 8,58 m. boyutlarında yaklaşık kare şekillidir (Çizim 19, Resim 99). Mahfilin kuzey kolu diğer kollara nazaran daha geniş tutulmuştur. Hatta son cemaat yerinin üzeri de buraya dâhil edilerek mekân genişletilmiştir. Duvarların alt kısmı lambri ile kaplanmıştır. Üst kısım ise yeşil renkle boyanmıştır. Doğu duvarda iki altta, iki de üstte olmak üzere iki katlı pencere

düzeni vardır. Hepsi de dikdörtgen şekillidir. Batı duvarda da iki adet üst kat penceresi mevcuttur. Güney duvarda, altta iki, üstte ise üç dikdörtgen pencere açılmıştır. Meşe ağacından yapılmış olan caminin üzeri düz ahşap tavanla örtülüdür. Dıştan da kiremitli bir çatı ile kapatılmıştır. Ahşap tavanda boya ile altı kollu yıldız ve iki hilal motifine yer verildiği görülmektedir. Ahşap mihrap ve minberi tamamen yenilediğinden orijinal dokusunu büyük oranda kaybetmiş durumdadır.

Çaybaşı Çayır Camii

Çaybaşı ilçesinin Çayır Mahallesi'nde bulunan caminin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Cami, mektep ve çeşmeden müteşekkil küçük bir külliye, çeşmedeki kitabede yer alan H. 1281 ve H. 1288 tarihlerinden hareketle M. 1864–65 ve M. 1871 tarihleri arasında yapılmış olabileceği düşünülmektedir.⁸³ İlk yapıldığında tek katlı olarak inşa edilmiş caminin cepheleri 1952'de alt kısma uygun biçimde bir üst bölüm eklenerek iki katlı görünüme kavuşturulmuştur. 1998'de iç duvarlar tamamen yeni ahşap malzemeyle kaplanmış ve orijinal dokusu kısmen bozulmuştur. 2005 yılında da kuzey tarafına ayakbaşıllıkların yerleştirildiği betondan bir giriş bölümü eklenmiştir.⁸⁴ Son yıllarda Ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilerek ibadete açılmış durumdadır.

Dış yapısı orijinal kimliğini büyük oranda muhafaza eden caminin cephelerinde hatıllar ve direklerle yatay ve dikey bölümlenmeler yapılmıştır. İki katlı bir görünüme sahip cephelerde hem altta hem de üstte simetrik düzende pencereler açılmıştır. Doğu ve batıda üçer, güneyde ise ikişer olmak üzere toplam on altı pencere mevcuttur. Caminin etrafında diğer bazı çantı cami örneklerinde olduğu gibi herhangi bir revak uygulamasına yer verilmediği görülmektedir (Resim 100-101). Duvarlar 0,06–0,07 m. kalınlığındaki tahtaların köşelerde kurt boğazı tarzında birbi-

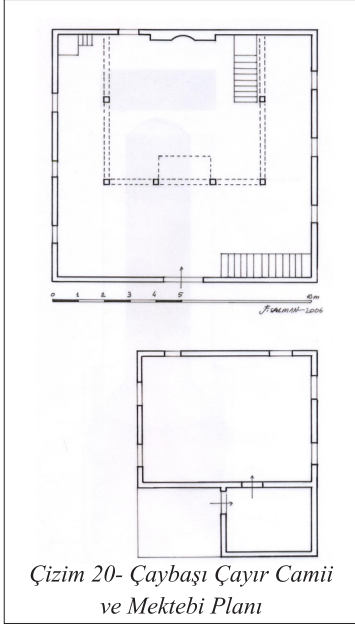
Resim 100- Çaybaşı Çayır Camii Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 101- Çaybaşı Çayır Camii Restorasyon Sonrası Görünümü

83 Ordu Kültür-Turizm Envanteri 2005, Ordu, 2005, s. 38'de caminin tamamen ahşaptan yapılma tarihi bir yapı olduğu ve yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe sahip bulunduğu ifade edilmektedir. Bu durum yukarıda verilen tarihle de uyumludur.

84 A. A. Bayhan, "Ordu'nun İkizce ve Çaybaşı İlçelerindeki Ahşap Camiler" X. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (3-6 Mayıs 2006, Ankara) Bildirileri "Prof.Dr. H. Örcün Barışta'ya Armağan", Ankara, 2009, s. 70-71; a.mlf., "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V: 2, I: 7, Spring 2009, s. 63-65.

rine geçirilmesiyle oluşturulmuştur. Caminin kuzey güney yönünde eğimli bir arazi üzerine iri kaya parçaları üzerine oturtulmuş ahşap kirişler üzerine oturtularak zeminden kaynaklanabilecek nem ve rutubetten mümkün olduğunca korumaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey yöndeki dikdörtgen şekilli bir kapıdan ulaşılan harim, 9,50 x 9,83 m. boyutlarında kare planlıdır (Çizim 20). İçeride kuzeyde dört, doğu ve batıda birer olmak üzere altı silindirik direk tarafından desteklenen ve harimi 'U' şeklinde saran bir kadınlar mahfili vardır. Kuzeybatı köşedeki on beş basamaklı bir merdivenle ulaşılan kadınlar mahfili boğumlu ve ağız açık hilal şekilli korkuluklara sahiptir. Harimin üzeri ahşap tavanla örtülmüş olup, kademeli olarak ortaya doğru yükseltelen tavanda, ortadaki göbekte on dört kollu bir yıldız motifi yer almaktadır. Harimdeki mihrap, minber ve vaaz kürsüsü gibi unsurları yenilenmiş olan camide minare bulunmamaktadır (Resim 102-104).

Mektep, caminin batı tarafında bulunmaktadır. Tamamen ahşaptan yapılmış olan mektebe, güneybatı köşede yer alan ve dışa bakan iki kenarı ahşap korkuluklarla çevrilmiş kare şekilli bir giriş revakından ulaşılmaktadır. 3,30 x 2,50 m. ebatlarında bir muallim odası ile onun içerisinden geçilen 4,92 x 6,76 m. boyutlarında dikdörtgen şekilli bir dershaneden ibaret mektep, ilçenin en eski eğitim kurumu olması bakımından da ayrıca büyük bir önem arz etmektedir (Çizim 20, Resim 105-106).

Kitabesinde çeşme olarak belirtilmiş olan şadırvan, caminin güney tarafında yer almak-

Resim 102- Çaybaşı Çayır Camii Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü

Resim 103- Çaybaşı Çayır Camii Kadınlar Mahfili

Resim 104- Çaybaşı Çayır Camii Harimi Restorasyon Sonrası Görünümü

Resim 105- Çaybaşı Çayır Camii Mektebi Genel Görünüşü

Resim 106- Çaybaşı Çayır Camii Restorasyon Sonrası Genel Görünüşü

Resim 107- Çaybaşı Çayır Camii Şadırvanı

tadır (Resim 107). Sonradan betondan yapılmış sekizgen şekilli ve üzeri örtülü bir koruma içerisindeki şadırvan dört cephelidir. Üç yönünde ikişer musluğu olan şadırvanın batı, kuzey ve doğu cephelerinde kitabelere yer verilmiştir. Batı cephesinde, sağ tarafta "Sâhibu'l-hayrât ve'l-hâsenât", sol tarafta ise "Mâşâe'llâh 1281" ibareleri mevcuttur.

Kuzey yönde;

Sağ tarafta, "Âb güneşle oldu bünyâd / Görenler icâd itdi âna üstâd"

Sol tarafta, "Bu dünyâdan kimse almadı murâd / Alsa Süleymân alurdu murâd"

Doğu yüzde ise, "Bu çeşmeden nüş îden cânlar / Ferâh ola ilâ yevmi'l-mi'âd 1288" yazı-

lıdır.

Kitabelerden başka aynı cepheler form bakımından da oldukça ilgi çekicidir. Her üçü de iki katlı bir cephe düzeni sergilerler ve üçünün alt kısmı da aynı şekilde ikişer musluk ihtiva etmektedir.

Kuzey cephenin üst kademesi yuvarlak kemerli bir alınlık biçiminde düzenlenmiş olup, kemerin etrafını karşılıklı biçimde yerleştirilmiş birer ejder figürü kıvrımlar yaparak süslemektedir. Bunun dışında cephenin diğer kısımları da aynı anlayışla 'S' kıvrımlarıyla tezyin edilmiştir. Batı cephenin üst bölümündeki yuvarlak kemerli alınlığın etrafı kuzey yöndeki ejderlere benzer kıvrımlarla süslenirken, iç tarafı da büyük bir güneş kursuyla doldurulmuştur. Doğu cephenin üst kısmındaki yuvarlak kemerli alınlığın iki yanında, üstte birer madalyon ile onların altında karşılıklı verilmiş birer selvi motifine yer verilmişken, diğer yerler 'C' ve 'S' kıvrımlarıyla bezenmiş durumdadır. Bu özellikleriyle şadırvan, Anadolu Türk su mimarisi içerisinde oldukça ilgi uyandırıcı bir konuma sahip olmaktadır.

Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii

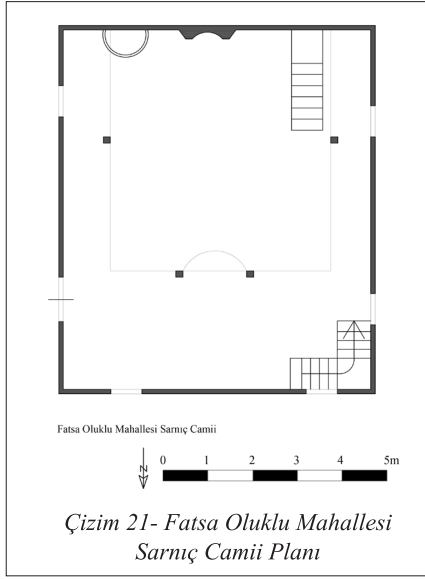
Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii, Fatsa İlçesine bağlı Oluklu Mahallesi Sarnıç Mevkii 110 ada ve 13 parselde bulunmakta olup, herhangi yazıt ve benzeri belge ve bilgi mevcut olmamasına rağmen mahalli kaynaklara göre 1895 senesinde inşa edilmiş geç Osmanlı geleneksel ahşap çantı cami örneğidir (Resim 108). Ordu Valiliği Yatırım İzleme Koordinasyon Birimi (YİKOB) ta-

Resim 108- Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 109- Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii Restorasyon Sonrası Görünümü

rafından restore edilerek 2023 başlarında ibadete açılmış bir tarihi mabeddir (Resim 109).

Güneydoğudan kuzeybatıya doğru eğimli bir arazi üzerine konuştırıldığı için batı ve kuzey yönlerde düzgün kesilmiş yedi taş destek, diğer iki yönde ise toprak zemin üzerine sıralanmış kaya parçaları üzerine uzatılmış ahşap kirişlere oturtulmuş ve böylece yerden nem almasının önüne geçilmiş durumdaki cami, 0,35 – 0,45 m. genişliğinde ve 0,06 – 0,07 m. kalınlığında meşe ağacından kesilmiş tahtaların köşelerde kurt boğazı denilen teknik kullanmaksızın belirli aralıklarla yerleştirilen ahşap dikmelere sabitlenmesiyle meydana getirilmiş ahşap yağma perde duvarlara sahiptir. Yapının üzeri oluklu kiremitle örtülü dört omuz bir çatıyla kapatılmıştır. Yatay olarak iki katlı bir cephe düzeni sergileyen kuzey cephe, orijinalde ana cephe olmalıdır. Her iki katta da dörder ahşap dikmeyle

birbirine sabitlenmiş durumdaki ahşap yağma perde duvarda, alt seviyenin tam ortasındaki iki ahşap dikme arasına yerleştirilen ve muhtemelen yapının orijinal girişi olan dikdörtgen şekilli açıklık sonradan kapatılmış vaziyettedir. Kapının iki yanına simetrik biçimde yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli ve giyotin tipli birer pencere ile kuzey cephenin alt katı oldukça hareketliken, üst katı tamamen sağır bırakılmıştır. Ortadaki bir ahşap kirişle yatayda iki katlı düzeni tekrarlayan batı cephede, alt katta altı dikme ile beş, üst katta ise dört dikme ile üç bölümlü bir yapı oluşmuştur. Ayrıca her iki katta da simetrik biçimde yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli ikişer pencere ile monotonluk giderilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde caminin ana cephesi durumundaki doğu cephe, yatayda iki katlı dikeyde ise altta altı, üstte beş dikme kullanılarak altta beş, üstte dört bölümlü bir düzen ortaya koymaktadır. Cephenin güney ucunda biri altta, diğeri üstte olmak üzere iki pencereye yer verilmişken, kuzey uçta 1,00 m. genişliğinde dikdörtgen şekilli açıklıktan ibaret ana giriş mevcuttur. Yatay olarak iki katlı, dikey olarak da beşer dikmeli ve dörder bölümlü yapısıyla diğer cephelere benzer bir düzen sergileyen güney cephe, tamamen sağır bırakılması açısından onlardan oldukça farklı durumdadır.

Resim 110- Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii Harimi

Resim 112- Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii Harimi Restorasyon Sonrası Hali

7,86 x 7,70 m. ölçülerinde kare planlı harim (Çizim 21, Resim 110, 112), kuzeyde iki, doğu ve batı kenarlarda ise birer 0,14 x 0,16 m. ebatlarında ahşap direklerle desteklenen 'U' şeklinde bir kadınlar mahfili içermektedir (Resim 111). Kuzeybatı köşedeki 'L' biçimli bir ahşap merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, bir ters – bir düz yerleştirilmiş 'S' kıvrımlı korkuluklara sahiptir. Kible duvarının ortasına simetrik biçimde yerleştirilmiş durumdaki mihrap, iki yandan içeriye doğru kademeli olarak daraltılan bir nişten ibaret olup, iç içe geçirilmiş yuvarlak kemerlerin ajurlu şekilde işlenmesiyle meydana getirilmiş kemeri, bir sıra eşkenar dörtgenler içeren yan bordürleri ve üçgen prizmal tepeliği ile yapının en ilginç mimari elemanlarından birisidir. Ahşap minberin kapı ve köşk kemerleri iç içe geçirilmiş yuvarlak kemerlerin ajurlu şekilde işlenmesiyle meydana getirilmiş yapılarıyla mihrap kemerini hatırlatırken, kapı üstündeki tepelik kısmı ajurlu gülbezeklerle süslenmiştir. Ayrıca minberin aynalığı sekizgen ve karelerden oluşan bir geometrik kompozisyon ile bezenmiştir. Korkuluklar da iç içe geçirilmiş oval madalyonlardan ibaret bir geometrik düzen sergiler. Mihrabın sol tarafındaki boşluğa yerleştirilmiş bulunan vaaz kürsüsü, huni biçiminde bir kaideye sahiptir. Kaidenin üst kısmı yatay olarak sıralanmış eşkenar dörtgenlerle tezyin edilmiştir. Korkuluklar, orta kısmı iki yana çıkıntı yapan üçgenlerle hareketlendirilmiş kum saati motifli trabzanlar biçimindedir. Yapının içten üzerini örten düz ahşap tavan, iç içe üç kare şekilli çökertme ile hareketlendirilmiştir. Bu çökertmelerin etrafını kuşatan çerçeveler, sarkıt biçiminde ajurlu 'C' ve 'S' kıvrımlarından oluşmaktadır. En içteki karenin içerisine bir daire motifiyle çerçevelenmiş bir gülbezek şeklindeki tavan göbeği yerleştirilmiştir. Dışarıdan iki katlı ve oldukça hareketli bir cephe düzeni sergileyen Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii, içerideki mihrap, minber, vaaz kürsüsü, mahfil ve tavan gibi mimari unsurlarındaki oldukça kaliteli ahşap işçiliği bakımından dikkate şayan bir örnek sayılabilir.

Resim 111- Fatsa Oluklu Mahallesi Sarnıç Camii Kadınlar Mahfili

Resim 113- Gürgentepe Eskiköy Camii Genel Görünüşü

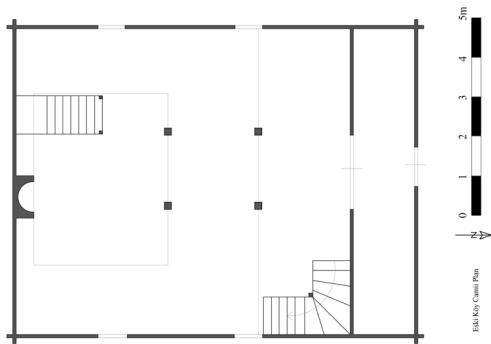
Resim 114- Gürgentepe Eskiköy Camii Restorasyon Esnasında

Gürgentepe Eskiköy Camii

Gürgentepe ilçesine bağlı Eskiköy Mahallesi'ndeki mezarlık içerisinde eski ahşap caminin yerine 1946 yılında inşa edilmiş olan yapı, Cumhuriyet döneminde geleneksel olarak yapılagelen ahşap çantı camilerden Fatsa'nın art bölgesinde ayakta kalan nadir örneklerden birisi olarak değerlendirilmektedir (Resim 113). Ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından 2022 yılında başlayan restorasyon kapsamında onarılmaktadır (Resim 114).

Caminin kuzey cephesinde, üstte tam ortada olmak üzere tek dikdörtgen pencereye yer verilmişken, altta ise ortadaki 1,00 m. genişliğinde düz lentolu bir kapıdan ulaşılan 1,71 x 6,91 m. ölçülerinde enine dikdörtgen şekilli ve üzeri de Alaturka kiremitlerle örtülü kuzeye eğimli bir çatıyla örtülü giriş mekânı düzenlenmiştir. Burası odunluk ve ayakkabılık gibi işlevler için tahsis edilmiş olmalıdır. Yatay olarak iki katlı cephe karakteri sergileyen doğu ve batı cephelerde alt ve üstte ikişer, güney cephede ise tek demir parmaklıklı ve dikdörtgen biçiminde pencereler ile hareketlilik sağlanmıştır. Bu cepheler aynı zamanda üçer ahşap dikme ile dikey olarak dört bölümlü bir yapı sergilerler. İri kaya parçaları üzerine ahşap kirişler oturtularak kurulmuş olan cami, 0,20 – 0,30 m. genişliğinde ahşap tahtaların köşelerde kurt boğazı biçiminde birleştirilmesi ile inşa edilmiş olup, köşelerdeki geçmeli tahtaların kalınlığı 0,06 – 0,07 m. arasında değişmektedir. Caminin üzeri dört omuz Alaturka kiremitli çatıyla kapatılmış durumdadır.

Kuzey kenarın ortasında 1,88 m. genişliğinde ve iki kanatlı bir ahşap kapı ile ulaşılan harim, 8,55 x 7,91 m. ölçülerinde kare planlı bir şemaya sahiptir ve 'U' biçiminde bir kadınlar mahfili ihtiva etmektedir (Çizim 22, Resim 115). Kuzey kenarını 0,18 x 0,18 m. ölçülerinde kare şekilli ikişerden dört ahşap direğin desteklediği kadınlar mahfiline kuzeydoğu köşedeki 'L' şekilli ve on bir basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Harim, zemin seviyesinde doğu ve batı kenarlarda ikişer, mahfil katında ise doğu ve batı kenarlarda ikişer ve kuzey ve güney duvarlarda birer olmak üzere toplam on dikdörtgen pencereden gelen ışıkla aydınlatılmaktadır. Harimin orta kısmında yer alan 0,18 x 0,18 m. ölçülerindeki iki ahşap direk aynı zamanda düz ahşap tavanı desteklemektedir. Ahşap tavan sade ve süslemesiz bir yapı sergilemektedir. Kible duvarının ortasında, yarım daire nişten ibaret mihrap, güneydoğu köşede yer alan kare şekilli vaaz kürsüsü ile sekiz basamaklı minber, ahşaptan oldukça sade yapılarıyla inşa edildikleri devrin karakterini yansıtan mimari elemanlar olarak görülür.

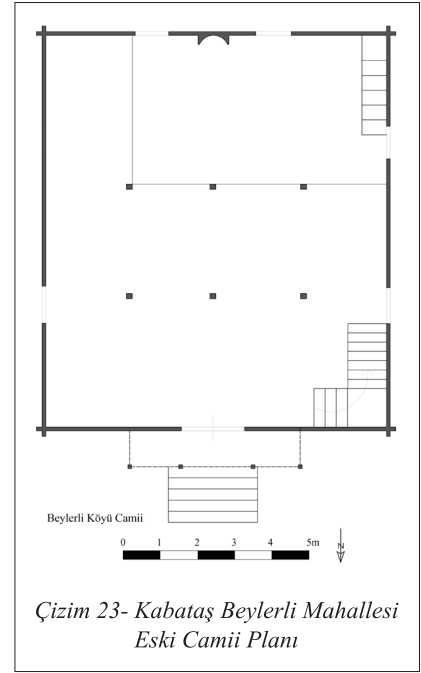
Çizim 22- Gürgentepe Eskiköy Camii Planı

Resim 115- Gürgentepe Eskiköy Camii Harimi

Kabataş Beylerli Mahallesi Eski Camii

Kabataş ilçesine bağlı Beylerli Mahallesi'nde 1953 yılında meydana gelen bir sel felaketi sonucunda, ırmağın kıyısındaki eski caminin yerine, büyük oranda aynı malzeme kullanılarak inşa edilmiş olan cami, mezarlık alanı içerisinde bulunmaktadır. Önceki ahşap caminin tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Batı tarafında bugün mevcut olmayan ahşaptan bir mektebin yer aldığı rivayet edilen cami, Alacalar, Kuzköy, Beylerli, Özyurt, Hisarcık ve Hapan (Güzelyurt) Mahallelerinde yaşayan halkın Cuma Namazı kılabilmesi için 'Cuma Camii' olarak tasarlanmıştır (Resim 116). Batıdan doğuya doğru eğimli bir arazide konumlandırıldığından batı tarafta köşelerde ve belirli aralıklarla yerleştirilen kayalar ile onların arasındaki tek sıra, diğer yönlerde ise 6-7 ile 10-11 sıra taş duvarlara oturan ahşap kirişler üzerinde yükselen caminin altında doğu tarafta olmak üzere bir bodrum kat oluşturulmuştur. Köşelerde kurt boğazı tekniğinde tahtaların birbirine tutturulmasıyla meydana getirilen perdeler şeklindeki duvarlar, iki katlı bir cephe görünümü sergilemektedir. Kuzey cephenin ortasında altı basamaklı bir taş merdivenle ulaşılan iki kanatlı bir ahşap kapı ile onun üzerinde mahfilden bir kapıyla geçilebilen dört ahşap direkli bir ahşap balkon bulunmaktadır. Doğu ve batı cephelerde alt ve üst katta olmak üzere ikişer demir parmaklıklı dikdörtgen pencere düzeni ile simetrik bir yapı oluşturulmuştur. Ancak batı cepheye üstteki kuzey pencere kapıya dönüştürülmüş ve önüne iki ahşap direkli bir balkon yerleştirildiği için daha çok kuzey cepheye benzeyen farklı bir cephe düzeni meydana getirilmiştir. Güney cepheye ise iki katta ikişer demir parmaklıklı dikdörtgen pencereye ilaveten doğu köşede vaaz kürsüsünün üzerine denk gelen bölümde küçük kare biçiminde bir pencere daha açıldığı görülmektedir (Resim 117). Dıştan dört omuz kırma çatılı ve Alaturka kiremitli bir örtüyle kapatılmış durumdaki caminin dış mimarisinde dikkat çeken en önemli unsurlar, kuzey ve batı cephelerde üst seviyede yer alan

Resim 116- Kabataş Beylerli Mahallesi
Eski Camii Genel Görünüşü

Resim 117- Kabataş Beylerli Mahallesi
Eski Camii Harimi

balkonlardır. Bunlar muhtemelen ezan okumak için kullanılan minare balkon işlevli mimari elemanlar olmalıdır.

9,17 x 10,56 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen şekilli bir plan şeması sergileyen harim (Çizim 23), üçerli iki dizi halinde sıralanmış altı ahşap direk (0,16 x 0,16 m.) tarafından desteklenen ve kuzey ve doğu kenarda 'L' şekilli olacak biçimde bir kadınlar mahfili ihtiva etmektedir. Kuzeybatı köşedeki 'L' şekilli ahşap merdiven mahfile ulaşmaya imkân sağlamaktadır. Doğu ve güney duvarda dörder, batı duvarda ise üç dikdörtgen şekilli pencereden sağlanan ışıkla aydınlatılan iç mekân, oldukça ferah ve sükûnet verici bir havaya sahiptir. Kible duvarının ortasında dikey ahşap tahtalardan meydana getirilen yarım daire biçiminde bir nişten ibaret mihrap ile güneybatı köşedeki ahşap minber mavi renkli boya ile boyanmış durumdadır. Güneydoğu köşede bulunması gereken vaaz kürsüsü, günümüzde mevcut değildir. Ancak kürsünün ışık kaynağı olarak kible duvarının doğu ucundaki küçük kare pencere hala varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca kadınlar mahfilinin cephesinde farklı renklerdeki boylarla gerçekleştirilmiş süslemeler dikkat çekmektedir. Harim içerisindeki ahşap direkler de mavi ve beyaz renkli boylarla kaplanmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesinde su deposuyla birlikte çeşmeye yer verildiği görülmektedir.

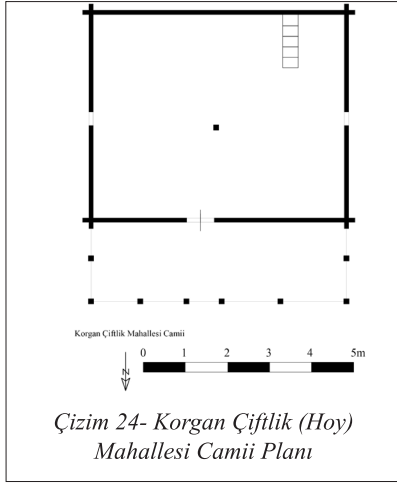
Korgan Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camii

Resim 118- Korgan Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camii

Korgan ilçesine bağlı Çiftlik Merkez Mahallesi'ndeki Tevfikler Kümeevlerinde 256 ada 1 parsel camiyanı mevkiinde bulunan Çiftlik (Hoy) Mahallesi Camii'nin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak mahalle sakinlerinin verdiği bilgilere göre yapının yaklaşık 100-150 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. Bu ön kabule göre cami, XIX. yüzyılın sonu – XX. Yüzyılın başlarında inşa edilmiş çantı tarzındaki örneklerden olmalıdır (Resim 118).

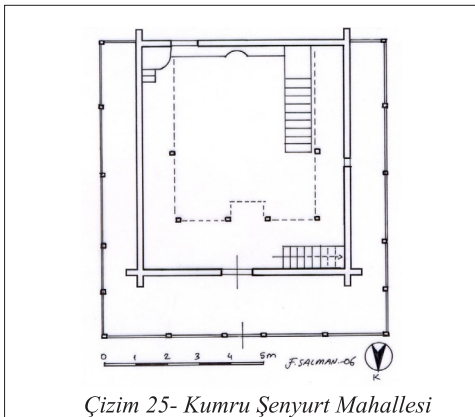
Mahalle içerisinde, güney kuzey yönünde eğimli bir arazi üzerine konumlandırılmış olan cami, köşelerde ve orta kısımlarda iri kaya parçaları ile bazı yerlerde de ahşap direklere oturtulmuş ahşap kirişler üzerinde yükselmektedir. Böylece ahşap malzemenin doğrudan toprakla teması engellenmiş olmaktadır. Doğu ve batı cepheler aynı düzendedir. Cephelerin orta kısmına iki ahşap direk desteklenmiş birer dikdörtgen pencereye yer verilmiştir. Güney cephede üst seviyede tek kare pencere açılmıştır. Kuzey cephe, tek revaklı yapısıyla caminin diğer cephelerinden farklı bir mimari sergilemektedir. Kuzeyde altı, doğu ve batı kenarlarda da birer olmak üzere toplam sekiz ahşap direk desteklenen revak, aynı zamanda caminin giriş mekânını (son cemaat mahallini) teşkil etmektedir. Kiremit kaplı dört omuz kırma çatıyla örtülü caminin duvarları, meşe ağacından kesilmiş 0,30 – 0,35 m. genişliğinde ve 0,07 – 0,09 m. kalınlığında sekiz tahtanın köşelerde kurt boğazı geçmelerle birbirine tutturulmasıyla meydana getirilmiş perdelerden ibarettir. Ahşap yığma tekniğinde duvarlardaki tahtaları birbirine sabitlemek için de ahşap kavilalar kullanılmıştır. Doğu ve batı yönlerde pencerelerin iki yanında yer verilen ahşap dikmeler, perde

duvarlarda oluşabilecek zayıflığı izale etmek için kullanılmış olmalıdır. Kuzey taraftaki revak içerisinden 0,65 m. genişliğinde dikdörtgen şekilli kapıdan harime ulaşılmaktadır. 6,38 x 4,85 m. ölçülerinde doğu batı istikametinde uzanan kareye yakın dikdörtgen planlı harim (Çizim 24), tam ortada bulunan 0,12 x 0,12 m. ebatlarında kare şekilli bir ahşap direk tarafından desteklenen düz ahşap tavanla örtülmüştür. Mihrap ve vaaz kürsüsü içermeyen caminin minberi, ahşaptan olup, oldukça sade bir yapı ortaya koymaktadır.

Kumru Şenyurt Mahallesi Eski Camii

Kumru ilçesine bağlı, eski adı Tevkür olan, daha sonra Çatılı adını alan ve bugün de Şenyurt olarak anılan mahallenin mezarlığında bulunan cami, bir 'Cuma Camii' olarak inşa edilmiştir. Şenyurt Köyü'ne bağlı Okçulu (Alikocalı) ve Orta Mahalleleri ile yakındaki Helvacıoğlu Mahallesi'nin halkı birleşerek burada Cuma namazlarını kılıyorlarmış (Resim 119). Caminin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmez, köyün yaşlılarının rivayetlerine göre Tokat'ın Niksar Kazasına bağlı Hosaf Köyü'nden getirilmiş kerestelerle bir kadın tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir. XIX. yüzyılın sonu ya da XX. yüzyılın başlarında yaptırılmış olabileceği sanılan⁸⁵ cami, dışarıdan üç yönlü bir revakla kuşatılmıştır. Kuzeyde yedi, doğu ve batıda beşer ahşap direk taşıyan revakın kuzey kolu diğerlerine nazaran daha geniş tutulmuştur. Ayrıca son yıllarda saca örtülmüş bir sundurma ile biraz daha genişletilmiş vaziyettedir (Resim 120). Yan kollar 1,01 ve 0,96 m. iken kuzey kol 2,01 m. genişliğindedir (Çizim 25).

Resim 119- Kumru Şenyurt Mahallesi Eski Camii Genel Görünümü

85 A. A. Bayhan, "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, 2006, s. 37-38; a.mlf., "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V.: 2, I.: 7, Spring 2009, s. 68.

Resim 120- Kumru Şenyurt Mahallesi Eski Camii Kuzeybatıdan Görünüş

Resim 121- Kumru Şenyurt Mahallesi Eski Camii Kurt Boğazı Geçmeler

Caminin cepheleri iki katlı bir yapı sergilemektedir. Alt katı, revak sırası oluştururken, üst katta her yönde ikişer direk birbirine bağlanmış ahşap perdelerle duvarlar oluşturulmuştur. Bu durum caminin üst kat cephelerinde dikey olarak üç bölümlü bir yapı meydana getirmektedir. Köşelerde kurt boğazı tarzında geçmelerle birbirine bağlanmış olan keresteler 0,08–0,10 m. kalınlığındadır (Resim 121). Doğu ve batıda alt duvarlarda altta ve üstte birer olmak üzere ikişer pencere, üst katta da bir dikdörtgen şekilli pencere açılmıştır. Alt duvarlardaki ikişer pencere tıpalı küçük, yatay dikdörtgen formda düzenlenmiştir. Muhtemelen orijinal pencere yapısı böyle olmalıdır. Kuzeyde üstte üç dikdörtgen pencere, altta ise dikdörtgen şekilli bir kapı açıklığı mevcuttur. Güney duvarda, batı uçta orijinalden tıpalı tipte bir küçük pencere, doğu tarafta ise dikdörtgen şekilli daha büyük bir pencere yer almaktadır. Üstte de ortada küçük bir üçgen pencere ile onun iki yanında birer dikdörtgen pencereden oluşan bir düzenleme söz konusudur. Cami meyilli bir arazide kurulduğu için güney tarafta yaklaşık 1,00 m. yüksekliğinde taştan örülmüş bir platforma oturmaktadır. Doğu, batı ve kuzeyde ise taşlara oturtulmuş ahşap kirişlere dayandırılmıştır.

Yapı malzemesi çam olup, Niksar tarafından getirildiği rivayet edilmektedir. Kuzeydeki ka-

Resim 122- Şenyurt Mahallesi Eski Camii Kadınlar Mahfili

Resim 123- Şenyurt Mahallesi Eski Camii Harimi

pidan ulaşılan harim, 6,23 x 6,12 m. ebatlarında kare şekilli bir yapı sergilemektedir (Çizim 25). Oldukça dar tutulmuş harimde, üç serbest direk ile duvarlara oturtulmuş 'U' şekilli bir kadınlar mahfili ile kuşatılmaktadır (Resim 122). Mahfil katında dış revak hacmi de içeriye dâhil edildiğinden üst katta oldukça büyük bir mekân elde edilmiştir. Kuzeybatı köşedeki dokuz basamaklı bir ahşap merdivenle ulaşılan mahfilin korkulukları, tahtaların orta kısmının ağaç formunda oyulmasıyla meydana getirilmişlerdir. Kible duvarında yaklaşık 40 cm. yüksekliğinde bir seki oluşturulmuştur. Bu sekinin tam ortasında yer alan mihrap, yuvarlak kemerli yarım daire şekilli bir nişten ibarettir (Resim 123). Mihrabın yanındaki minber ile güneydoğu köşeye yerleştirilmiş vaaz kürsüsü yenilenmişlerdir. Caminin üzeri, muhtemelen yenilenmiş düz ahşap tavanla örtülmüştür. Dıştan da kiremitli bir çatı ile kapatılmış durumdadır.

Ünye Tekkiraz Mahallesi Kabadirek Camii

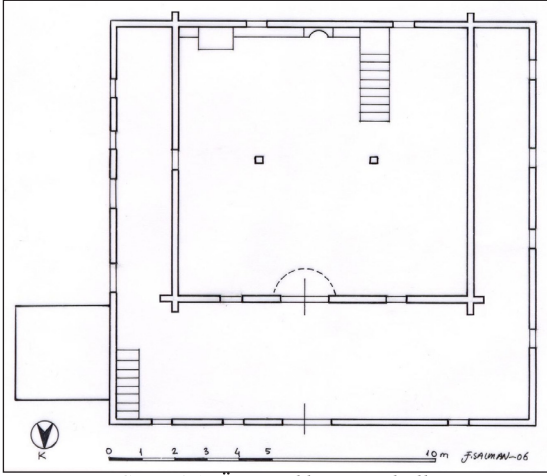
Ünye İlçesinin merkezine yaklaşık 30 km mesafede, Tekkiraz Mahallesi'ne bağlı Yayı Mahallesi'nde bulunmakta olan Kabadirek Camii, adını harimde eskiden yer alan kalın bir direk almaktadır. Yöredeki önemli ahşap çantı camilerden birisi olarak kabul görmektedir (Resim 124). Köyün mezarlığının içerisinde muhtemelen çevre yerleşimlerin kolayca ulaşabileceği şekilde bir 'Cuma Camii' olarak inşa edilmiş olan yapı, ahşap kirişlerle oluşturulmuş bir platform üzerindedir. Ahşap kirişler kuzeydoğuda zemine, güney tarafta 0,50 m. ve batı yönde ise 0,75 m. yüksekliğinde taş duvarlar üzerine dayandırılmıştır (Resim 125).

Dıştan dışı 11,20 x 13,10 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı bir şema sergileyen (Çizim 26) caminin ahşap duvarları dıştan ince bir sıva ile kaplanmış durumdadır. Caminin etrafı kible yönü hariç üç taraftan bir revak sırası ile kuşatılmıştır. Bu revak dışı kapalı olarak düzenlenmiş olup, kuzey kenarında üç pencere ve bir kapı, doğu ve batı kenarlarında ise dörder pencere açılarak hareketlendirildiği görülmektedir. Doğudaki pencerelerden birisi sonradan kapıya dönüştürülmüştür. Revakların yan kolları 1,70 m., kuzey kolu ise 3,80 m. genişliğindedir. Revak içerisinden, kuzeydoğu köşedeki sekiz basamaklı bir merdiven vasıtasıyla kadınlar mahfiline ulaşabilmektedir. Dışarıdan bakıldığında cephelelerde iki katlı bir düzenleme söz konusudur. Üst seviyelerde kuzey, doğu ve batı yönlerde üçer dikdörtgen şekilli pencereye yer verilmiştir. Güney cephede ise altta iki, üstte dört dikdörtgen pencere açılarak oldukça hareketli bir yapı oluşturulduğu gözlenmektedir.

Kuzey revakın içerisinden iki kanatlı bir ahşap kapı içerisinden geçilerek harime geçilmek-

Resim 124- Ünye Tekkiraz Kabadirek Camii

Çizim 26- Ünye Tekkiraz Mahallesi
Kabadirek Camii Planı

Resim 125- Ünye Tekkiraz Kabadirek Camii

tedir. Kurt boğazı şeklinde geçmelerle birbirine tutturulmuş 0,20 m. kalınlığındaki perdelerden ibaret duvarlarla kuşatılmış harim, 8,65 x 8,30 m. boyutlarında kare planlı bir düzenleme sergilemektedir (Çizim 26). Yapının etrafını kuşatan alttaki üçlü revak sistemi üstte de tekrarlanarak harimi üç yönden çevreleyen kadınlar mahfilini meydana getirmektedir. Mahfil ortada serbest duran iki kare direk ile ahşap duvarlara dayanmaktadır. Kuzey tarafında harime doğru 0,90 m. kadar taşıntı yapan müezzin mahfiline yer verilmiştir. İç mekânın duvarları yakın zamanda lambri ile kaplanmıştır. Fakat arkada orijinal duvar dokusu muhafaza edilmiştir. Harimdeki iki ahşap direk, orijinal ahşap tavanı da taşımaktadır. Tavan göbeği iç içe karelerin yerleştirilmesinden ibaret bir geometrik süslemeye sahiptir. Karelerin köşelerinde dilimlerle hareketlilik sağlanmıştır (Resim 126). Ayrıca mahfilin korkulukları ile kenarlarında da çeşitli süslemelere yer verilmiştir. İçerideki mihrap ve minber ile vaaz kürsüsü yenilenmiştir. Üzeri kiremit çatı ile kapatılmış olan caminin kuzeydoğu köşesindeki minare de yaklaşık otuz yıl kadar önce yapıya eklenmiştir.

Resim 126- Ünye Tekkiraz Kabadirek Camii
Ahşap Tavan Göbeği

Kabadirek Camii, bu mimari özellikleri dışında, güney tarafta, yolun karşısında bir şadırvana sahiptir. Yaparı, yaptıranı ve tarihi kesin olarak bilinmeyen caminin tarihlenmesi de bu şadırvana dayanılarak yapılabilmektedir. Çünkü şadırvanın yakın benzer ve tarihi bilinen bir örneği, Çaybaşı İlçesi'nin Çayır Mahallesi'nde bulunan eski ahşap camide karşımıza çıkmaktadır. Çayır Camii Şadırvanı'nın H. 1281 ve H. 1288 / M. 1864-65 ve M. 1871 tarihleri arasında yapılmış olabileceği düşünüldüğü göz önüne alınırsa Kabadirek Camii ve Şadırvanı'nın da XIX. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olabileceği sanılmaktadır.⁸⁶ Etrafı bir ahşap

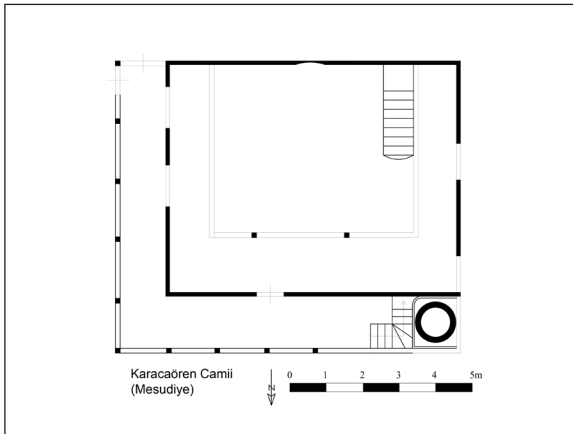
86 A. A. Bayhan, "Ordu'da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, 2006, s. 39-41; a.mlf., "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, V: 2, I: 7, Spring 2009, s. 69-70.

Ordu Kültür Envanteri, Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ordu, 2019, s. 460.

korkulukla kuşatılmış olan şadırvan sekizgen şekilli bir havuz ile fıskiye den ibarettir. Kenarlarında hayat ağacı, vazodan çıkan çiçek desenlerine yer verilmiştir. Süslemeler oldukça kalın tutulmuş yaprak ve dallardan meydana gelmektedir. Dallar iri düğümlerle de birbirine bağlanmıştır.

Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii

Mesudiye ilçesine bağlı Karacaören Mahallesinde yer alan cami, güney kuzey yönünde eğimli bir arazide kurulmuş olup, abdesthane olarak kullanılan bir bodrum kat üzerine tamamen ahşap malzemeden XIX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceği değerlendirilmektedir. Doğu ve kuzey kenarı 'L' biçiminde iki yönlü bir dış revakla kuşatılmış kare planlı bir harimden ibaret cami, 'U' şeklindeki kadınlar mahfili, mihrabı ve minberi gibi mimari elemanları ve boyalarla gerçekleştirilmiş bezemeleriyle döneminin karakterini sergileyen geleneksel ahşap mimari örneklerinden birisini ortaya koymaktadır⁸⁷ (Çizim 27, Resim 127-129).

Çizim 27- Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii Planı

Resim 127- Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii

Resim 128- Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii İç Mekanı

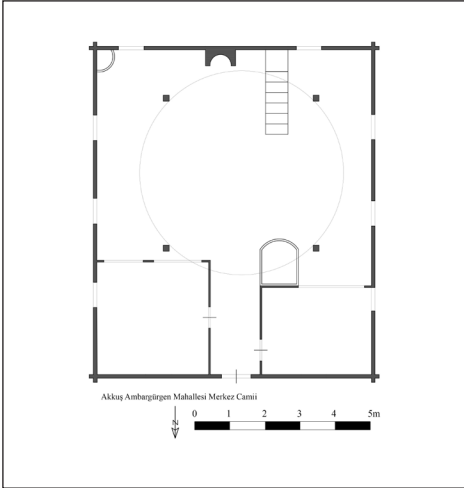
Resim 129- Mesudiye Karacaören Mahallesi Camii Kadınlar Mahfili

87 Ordu Kültür Envanteri, Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ordu, 2019, s. 460.

Akkuş Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii

Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii, Akkuş İlçesine bağlı Ambargürgen Mahallesi Yusufllu Mevkiinde 174 ada 4 parselde bulunmakta olup, ilk olarak bugünkü yerinden yaklaşık 80 – 100 m. kadar güneyde ne zaman inşa edildiği bilinmemekle birlikte yapının kuzey cephesindeki kapının etrafında yer alan yazıta göre eski yerinden sökülen malzemelerle mevcut haliyle 1950 senesinde Cami İmam Hatibi Hafız Muhammed'in delaleti ve köy halkının himmetiyle inşa edilmiştir.⁸⁸ Aynı zamanda bu yapı, Yusufllu, Emirli, Köyleri ve Şahinköy Mahallelerinde yaşayan halk için tesis edilmiş bir Cuma Camii'dir ve geleneksel ahşap camiler içerisinde de kubbeli çantı cami örneği olarak ayrıca dikkate değer bir örnektir (Resim 130). Geleneksel ahşap çantı cami örneklerinden birisi durumundaki yapının giriş kapısının üzerinde Arap harfleriyle 'Mâ şâe'l-lâh' ve 'Bismi'l-lâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm' ile 'Lâ ilâhe illâ'l-lâhu Muhammedü'r-rasûlu'l-lâhu' ibareleri, sağ tarafında ise Osmanlıca olarak 'Bu cami Hatib Hafız Muhammed delâleti ve köy halkı himmetiyle yapıldı (1950)' yazılıdır.

Kuzeyden güneye doğru eğimli bir arazi üzerine konumlandırıldığından güney tarafta köşelerde iri kayalar diğer yerlerde kısa ahşap dikmeler ve taşlar üzerine yerleştirilmiş ahşap kirişlerle caminin toprak zeminle bağlantısı kesilmiştir. Böylece nem sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Ancak kirişlerin oturduğu kaya, taş ve dikmelerin aralarındaki boşluklar kabaca harçsız taş duvarlarla doldurulmuştur. Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii, dışarıdan bakıldığında dikeyde tek katlı, yatayda ise güney kenarda beş, kuzey, doğu ve batı olmak üzere diğer üç tarafta altışar dikme kullanılarak altı ve yedi bölümlü bir cephe düzeni sergilemektedir. Dört yana meyilli sacıla örtülü bir çatıyla kapatılmış vaziyetteki yapının duvarları, 0,26 – 0,58 m. arasında değişen kestane

Çizim 28- Akkuş Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii Planı

Resim 130- Akkuş Ambargürgen Mahallesi Merkez Camii Genel Görünüşü

88 A. A. Bayhan, "Ordu Yöresinde 2017'de Belirlenen Ahşap Çantı Cami Örnekleri" XXI. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu / Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 23 (Özel Ek Sayı), Antalya, 2019, s. 17-35; a.mlf., "Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camilerinden Bir Grup: Kubbeli Çantı Camiler" Yaşar Erdemir'e Armağan Sanat Tarihi Yazıları, Konya, 2019, s. 36-38, 45-49; S. Seyfi, "Ordu/Akkuş'ta Çantı Tekniğinde Yapılmış Cami Örnekleri" Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 21, S. 71, 2017, s. 332-333.

ağacından kesilmiş tahtaların kurt boğazı tekniğinde geçmelerle birbirine tutturulmasıyla oluşturulmuş olup, aynı zamanda doğu ve batı cepheler üçer, güney cephe ise iki dikdörtgen pencere ile de hareketlendirilmiştir. Kuzey cephede ortada 1,00 m. genişliğinde ve çift kanatlı dikdörtgen şekilli kapı ile onun iki tarafında birer dikdörtgen biçiminde pencere yer almaktadır.

Ortakdaki kapıdan 1,52 x 1,84 m. ölçülerinde giriş holü ile onun sol tarafındaki 3,57 x 3,29 m. ve sağ tarafındaki 3,45 x 2,49 m. ebatlarında güney kenarları boydan boya uzanan ve harime açılan genişçe birer pencere olarak değerlendirilmiş, dolayısıyla da muhtemelen kadınlar mahfili olarak kullanıldıkları tahmin edilen bölümlere ulaşılmaktadır. Giriş holünün güney ucundan 8,64 x 6,80 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen planlı harime ulaşılmaktadır (Çizim 28). Harim mekânı, doğudan 2,07 m., batıdan 2,20 m., güneyden 1,47 m. ve kuzeyden de 1,34 m. daraltılarak tam ortada dört köşeye yerleştirilmiş ve birbirlerine mesafesi 4,12 m. olan 0,17 x 0,17 m. ölçülerinde kare şekilli ahşap direklerin desteklediği 3,50 m. çapında bir ahşap kubbeyle örtülürken, dört yönündeki daraltma mekanları düz ahşap tavanla kapatılmış bir taşra merkezi plan şeması yansıtan bir uygulama ortaya koymaktadır. Doğu, batı ve güney kenarlarıdaki ikişer dikdörtgen şekilli pencereden gelen ışıkla aydınlatılan harimde, yarım daire planlı ve dilimli kemerli mihrap, minber ve ağız yukarıya bakan huni biçiminde kaide ve trabzanlı oturma mekânından ibaret vaaz kürsüsü (Resim 131) ile ahşap kubbe yeşil, mavi, kırmızı ve beyaz olmak üzere doğal kökboyalı mimari elemanlar olarak dikkat çekerler (Resim 132). Mihrabın üzerindeki levhada 'Zekeriyya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi, Zekeriyya onun bulunduğu yere, mabeddeki odaya her girdiğinde, yanında (yeni) bir rızık bulur'⁸⁹, minberin giriş kapısının üzerindeki levhada ise 'Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun resulüdür' yazılıdır. Girişin hemen sağ iç tarafına da zeminden yaklaşık 0,40 m. yüksekliğinde ahşaptan korkuluklu bir kişinin ibadet edebileceği genişlikte bir müezzin mahfili yerleştirilmiştir.

Resim 131- Akkuş Ambargürgen Mahallesi
Merkez Camii Harimi

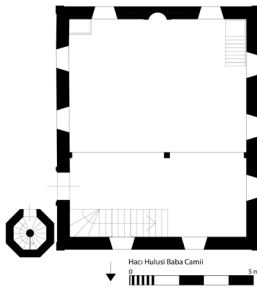

Resim 132- Akkuş Ambargürgen Köyü
Merkez Camii Kubbesi

89 Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 37. Ayet.

Tekke ve Zaviyeler

Özellikle XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren yoğun bir şekilde Müslüman Türklerin iskânının gerçekleştiği bir bölge olarak dikkat çeken Ordu yöresinde, bu tarihe paralel olarak halkın ibadet edebileceği camilerin yanı sıra Müslüman nüfusun kendisini dini bakımdan yetiştirebileceği ve geliştirebileceği zaviyelerin de inşa edilmeye başlandığı tahmin edilmektedir. Arşiv kayıtlarında varlığı anlaşılan, bazı görevlendirmeler dolayısıyla faaliyetleri uzun süre takip edilebilen, burada görev üstlenen kişilerin isimlerini de bulmamıza imkân sağlayan zaviyeler de yörenin Türk İslam kültürüyle nasıl harç-ı merc olduğunun bir göstergesi durumundadır. Eskipazar civarında 1455'te Süleymanbeylü Karyesinde kaim Sâmit Abdal'ın zaviye hizmeti verdiği, 1547'de caminin bulunduğu mahalde Şeyh İbrahim Zaviyesi adıyla bir tesisin mevcut olduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca Gülyalı Turnasuyu, Mesudiye Yeşilce (Yavadı), Çaybaşı Çiledar Mahallelerinde de birer zaviye yapısının varlığı ve arşivlerde zaviyedâr görevlendirmeleri bu durumu izah eden faktörlerdendir.⁹⁰ Öte yandan Hacı Bektaş-ı Veli velayetnamesinde adına rastlanılan Güvenç Abdal'ın, merkezi Gümüşhane'ye bağlı Kürtün İlçesi'nin sınırları içerisindeki Taşlıca Köyü olan ve muhipleri ile taliplerinin Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun ve Tokat'a kadar uzanan Alevi ocağının kurucusu olarak yörenin Türk iskânına açılışı ve İslamlaşması sürecinde etkin olduğunu düşündürmektedir.⁹¹ Öte yandan günümüze ulaşan tekke/zaviye örnekleri de mevcuttur. Bunlardan biri Fatsa ilçesinde, Mustafa Kemal Paşa Mahallesi'ndeki Yeni Kumru Caddesi üzerinde yer alan ve hâlihazırda cami olarak faaliyet gösteren **Hulusi Baba Tekkesi**, 1330 / 1912 tarihlidir. 9,80 X 8,29 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı mekândan ibaret tevhidhane-mescit şeklinde bir düzenleme sergileyen yapı, döneminin ruhunu yansıtan yuvarlak kemerli mihrap nişi ve ahşap minber ve vaaz kürsüsü de dikkate alındığında Osmanlı döneminin kâgir duvarlı, kırma çatılı mescitleriyle ufak boyutlu cami-

Çizim 29- Fatsa Hacı Hulusi Baba Tekke Camii

Resim 133- Fatsa Hacı Hulusi Baba Tekke Camii Genel Görünüşü

Resim 134- Fatsa Hacı Hulusi Baba Tekke Camii İç Mekanı

90 Mehmet Fatsa, "Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Sürecinde Kurulan Cuma Camileri, Zaviyeler ve Toplumsal Faydaları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 297-333.

91 Sadullah Gülten, "Efsaneden Gerçeğe: Güvenç Abdal'a Dair Bazı Mülâhazalar" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara 2021, s. 285-296.

lerinin özelliklerini ortaya koymaktadır⁹² (Çizim 29, Resim 133-134). Ordu'da aynı amaçla inşa edildiği değerlendirilen bir diğer örnek de XIX. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilen ve tamamen ahşaptan inşa edilmiş olan Çaybaşı İlçesindeki Kargalı Mahallesi Camii'dir.

Medrese ve Mektepler

Erken İslam devrinden beri camilerin aynı zamanda bir eğitim ve öğretim mekânı olarak kullanılagelmesi yanı sıra Ordu'daki camilerin müstemilatı içerisinde ayrı bir yapı ya da caminin altında bir bodrum kat halinde medrese ve mektep yapılarına yer verildiği görülmektedir. Daha önce **Eskipazar Camii Kompleksi'**nde mevcudiyeti ifade edilen medreseye (Resim 40) ilaveten Mesudiye ilçesindeki Musalı Mahallesi Eski (Aşağı) Camii (1804), Çavdar Mahallesi Camii (1900-1901) ve Musalı Mahallesi Yeni (Yukarı) Camii (1940-50) gibi bazı kâgir camiler ile Gürgentepe Bahtiyarlar Orta Mahalle Camii (1927), Akkuş Karaçal Mahallesi Hacılı Mahalle Camii (1955) ve Çaybaşı Gürçek Mahallesi Camii (1979) gibi ahşap camilerin bodrum katları mektep olarak düzenlenmişken, **Çaybaşı Çayır Camii** (1864-65) (Resim 135) ile **Çaybaşı Kargalı Camii** (1905) (Resim 136) gibi bazı ahşap camilerde ise ayrı (müstakil) birer bina olarak ve çantı tekniğinde, etrafı korkulukla çevrili bir giriş mekânı ile bir mürebbi odası ve dersane olmak üzere birkaç odalı bir yapı ortaya koyan mektepler ile karşılaşmaktadır.

Resim 135- Çaybaşı Çayır Camii'nin Yanındaki Mektep

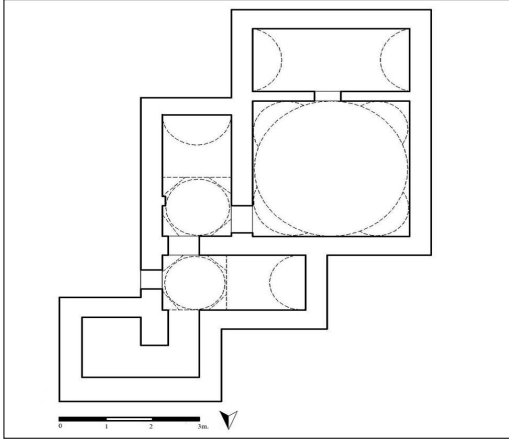
Resim 136- Çaybaşı Kargalı Camii'nin Yanındaki Mektep

Su Yapıları (Hamam, Çeşme, Köprü ve Değirmenler)

Ordu'da varlığı belgelenen hamam, çeşme, köprü ve değirmen gibi yapılar, zengin ve oldukça renkli su mimarisinin örnekleri olarak öne çıkmaktadır.⁹³ Altınordu ilçesinde, kuzey güney istikametinde yerleştirilmiş soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden müteşekkil **Eskipazar Büyük Hamam** (XVIII. ya da XIX. Yüzyıl) (Çizim 30, Resim 137), Selimiye Mahallesi Hamamı (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Yalı (Furtun) Hamamı (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Ünye il-

92 A. A. Bayhan, "Fatsa'da Bir Kanaat Önderi Hacı Hulusi Baba ve Tekke Camii" Fatsa ve Yöresi Tarihi-II (Ed.: S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 129-145.

93 Ş. Tali, Ordu İli Tarihi Su Yapıları (Hamam-Çeşme-Kâgir ve Ahşap Köprüler), Ankara, 2019.

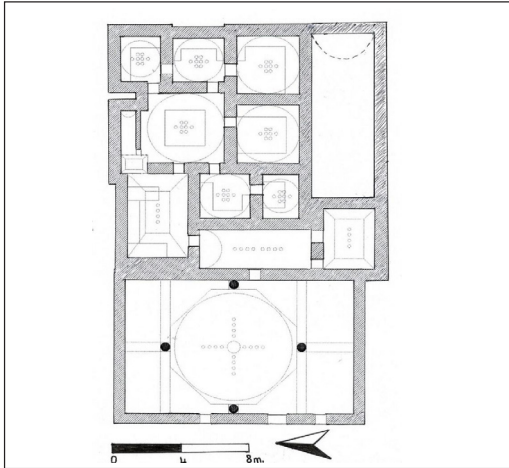
Çizim 30- Altınordu Eskipazar Büyük Hamam Planı (Tali'den)

Resim 137- Altınordu Eskipazar Büyük Hamam

çesindeki **Çarşı (Eski) Hamam** (XIX. Yüzyıl) (Çizim 31, Resim 138), Çifte Hamam (XIX. Yüzyıl ikinci yarısı) ile dört eyvanlı sıcaklığıyla Osmanlı klasik plan şemasına sahip **Saray Hamamı** (1808-15) (Çizim 32, Resim 139) müstakil örnekler olarak değerlendirilirken, Aybastı ilçesi Sefalık Mahallesi'ndeki Haznedaroğulları Konağı'nın bahçesinde yer alan ve doğu batı yönünde yerleştirilmiş ılık, tek halvet hücreli bir sıcaklık mekânı ve külhan ile su deposu ihtiva eden büyük ve sadece bir sıcaklık ile külhan bölümünden ibaret küçük hamam (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Gölköy Şihmanoğlu Konak Hamamı (XVII. Yüzyıl), Ünye Tokatlılar Konak Hamamı (XIX. Yüzyıl) bir yapı müştemilatı içerisinde konumlandırılmış yapılardan sayılırlar. Bunlara ilaveten Altınordu ilçesinde günümüzde doğu batı aksında sadece sıcaklık ve külhan bölümünden ibaret müstakil bir yapı sergileyen **Eskipazar Küçük Hamam** (XVIII. veya XIX. Yüzyıl) (Çizim 33, Resim 140), benzer örneklerine bakıldığında bir müştemilat yapısı olabileceği düşünülebilir.⁹⁴

Altınordu Kirazlımanı Mahallesi Oluksuyu Çeşmesi (1842-43) (Resim 141), Dindine Aile Çeşmesi (1910-11), **Saray Mahallesi Ali Kâtip Çeşmesi** (1901-2) (Resim 142), Taşbaşı Kabana

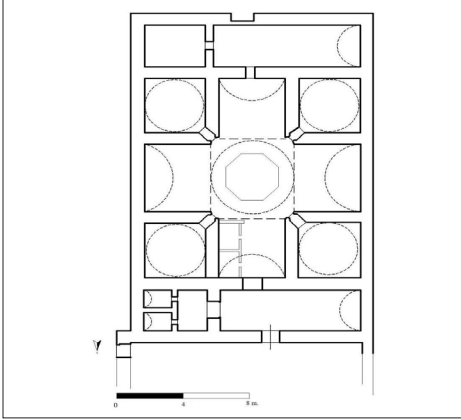

Çizim 31- Ünye Çarşı Hamamı Planı (Tali'den)

Resim 138- Ünye Çarşı Hamamı Genel Görünüşü

94 Ş. Tali, "Ordu Merkez Saray ve Yalı Hamamı Mimari ve Tarihlendirmesi" Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı, Kayseri, 2017, s. 605-622; a.mlf., "Ordu İli Aybastı İlçesi Sefalık Köyü Küçük ve Büyük Hamam Mimari ve Tarihlendirmesi

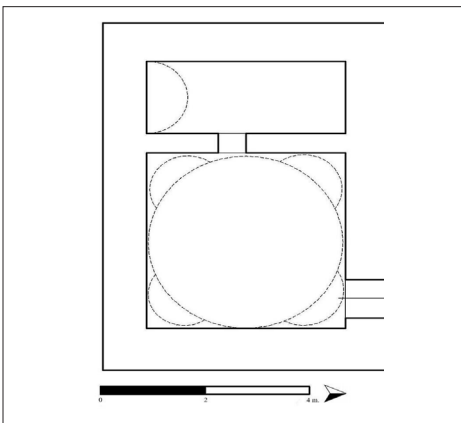

Çizim 32- Ünye Saray Hamamı
Planı (Tali'den)

Resim 139- Ünye Saray Hamamı
Genel Görünüşü

Çeşmesi I ve II (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Zaferi Milli Mahallesi Abdi Baba Çeşmesi (XVIII. Yüzyıl sonu-XIX. Yüzyıl başı), Delikkaya Mahallesi Zeynep Çeşmesi (1800 civarı), Teyneli Mahallesi Çeşmesi (XX. Yüzyıl), Gölköy Damarlı Kabana Çeşmesi (XX. Yüzyıl), Gülyalı Ayrılık Mahallesi Salih Ağa Çeşmesi (1848-49), Gülyalı Kestane Mahallesi Kurtlu Çeşme (1901), Mesudiye Çaltepe Mahallesi Tahsin Ağa Çeşmesi (1886-87), Ilışar Mahallesi Gülfir Çeşmesi (1871-72), Ulubey Karakoca Mahallesi Garışman Çeşmesi (1907-8), Uzunmahmut Mahallesi Çeşmesi (1870-71), Güzelyurt Mahallesi Çeşmesi (XX. Yüzyıl), Aşağı Kızılın Mahallesi Çeşmesi (XX. Yüzyıl), Ünye Güzelkale Mahallesi Kaleköy Çeşmesi (1823), Dizdar Çeşmesi (1938), Saray Çeşmesi (XVIII-XIX. Yüzyıl) tek cepheli örnekler olarak listelenebilirken, Çaybaşı Çayır Camii Çeşmesi (1871-72), Kumru Küçükakçekese Mahallesi Çeşmesi (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), **Ulubey Akpınar Mahallesi Beşoluk Çeşmesi**⁹⁵ (XIX. Yüzyıl ya da XX. Yüzyıl) (Resim 143), **Kırnyağmur Mahallesi Konak Yanı Çeşmesi** (XIX-XX. Yüzyıl) (Resim 144), Ünye Kale Çeşmesi (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı) meydan çeşmeleri olarak dikkate şayan yapılardır. Diğer taraftan **Kabadüz Harami Köyü Fellikzade Süleyman Ağa Çeşmesi** (1868-69) silindirik biçiminde sütun şeklindeki yapısıyla is-

Çizim 33- Altınordu Eskipazar Küçük
Hamam Planı (Tali'den)

Resim 140- Altınordu Eskipazar Küçük
Hamam Genel Görünüşü

95 A. A. Bayhan, "Ulubey / Akpınar Mahallesi'nden Bir Meydan Çeşmesi Örneği: Beşoluk Çeşmesi" ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 11, Mart 2015, s. 8-18.

Resim 141- Altınordu Kirazlımanı Mahallesi Oluksuyu Çeşmesi

Resim 142- Altınordu Saray Mahallesi Ali Katip Çeşmesi

Resim 143- Ulubey Akpınar Mahallesi Beşluk Çeşmesi

Resim 144- Ulubey Kıryağmur Mahallesi Konak Yanı Çeşmesi

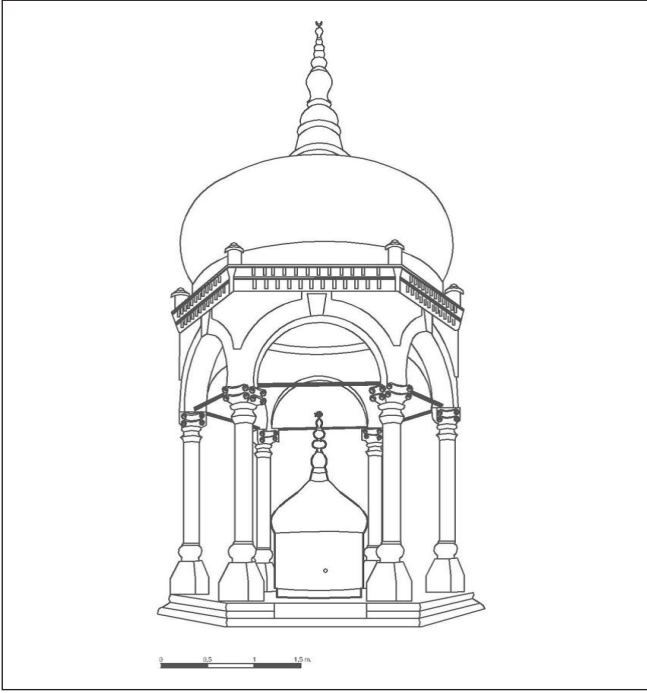

Resim 145- Kabadüz Harami Köyü Fellikzade Süleyman Ağa Çeşmesi

tisnai uygulamalardan birisi olarak öne çıkarken (Resim 145), Ünye İbrahim Memiş Evi Sarnıç Çeşmesi (1906-7), Yürürler Konağı Sarnıç Çeşmesi, Tokatlılar Konağı Sarnıç Çeşmesi ile Çamaş Cevat Bey Konağı Sarnıç Çeşmesi (1909) arkalarındaki su deposu ile bağlantılı genellikle yuvarlak kemerli cephe çeşmeleri tipindeki eserlerdir.

Su mimarisinin bir başka anıtsal örneği, aslında 1842 yılında Hazine Darzade Osman Bey tarafından yaptırılan, ancak 1939 depreminde tamamen yıkıldıktan sonra 1997 senesinde orijinal formuna uygun biçimde yeniden inşa edilen **Osman Bey Şadırvanı**, Altınordu ilçesinde Yalı Camii'nin batı tarafındaki meydana yer almaktadır (Çizim 34, Resim 146).

Kâgir köprülerden **Altınordu Bülbül Deresi Köprüsü** (1890-95) (Resim 147), Gülyalı Kestane

Çizim 34- Altınordu Hazinedarzade Osman Bey Şadırvanı Cephe Çizimi (Tali'den)

Resim 146- Altınordu Hazinedarzade Osman Bey Şadırvanı

Mahallesi Hasanlı Köprüsü (XX. Yüzyıl), Dayınlı Köprüsü (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), İkizce Kenş (Kiriş) Köprüsü (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Kabadüz Değirmenardı Mevkii Köprüsü (XX. Yüzyıl), Perşembe Doğanköy Köprüsü ve Kurtuluş Deresi Köprüsü (XIX. Yüzyıl sonu-XX. Yüzyıl başı), Ulubey Sarpdere Köprüsü (1870 civarı), Ünye Gölevi Mahallesi Köprüsü (XIX. Yüzyıl) tek kemerli, Gülyalı Kestane Mahallesi Değirmen Yanı Köprüsü (XIX-XX. Yüzyıl) iki kemerli, **Altınordu Hamidiye (Dedeli) Köprüsü** (1924-25) üç kemerli (Resim 148), **Ulubey Akoluk Mahallesi Çelenkzade Mehmet Ağa Köprüsü** (1844-47) ise iki yanda tahliye açıklıklarına sahip tek büyük kemerli anıtsal bir örnek olarak değerlendirilmektedir (Resim 149). Bunlara ilaveten yörenin mimari karakterini yansıtan çok sayıda ahşap köprüye de rastlanılmaktadır. Muhtelif dere ve çaylar üzerinde çoğunlukla yaya ve hayvan geçişleri için düzenlenmiş Akkuş'ta 5 (XIX. yüzyıl sonu ya da XX. yüzyıl başına tarihlendirilen Kapılı Kibar (Bek) Köprüsü, XX. yüzyıl başlarından Kapılı Davut Köprüsü, XX. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Acam Köprüsü, XX. yüzyıl ortalarından Aşıklı Mustafa Köprüsü, XX.

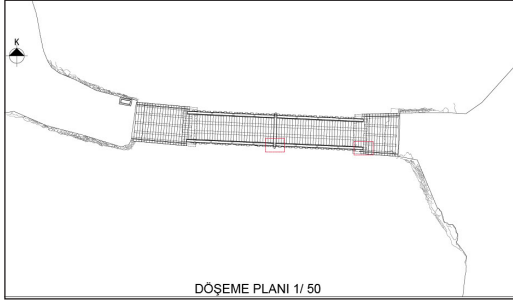
Resim 147- Altınordu Bülbül Deresi Köprüsü

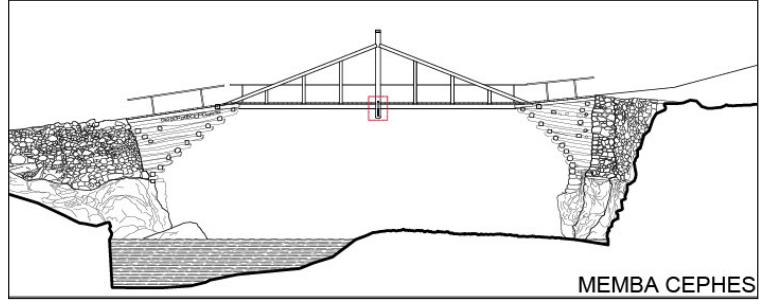
Resim 148- Altınordu Dedeli (Uzunisa) Köprüsü

Resim 149- Ulubey Akoluk (Kızılın) Mahallesi Çelenkzade Mehmet Ağa Köprüsü

Çizim 35- Kabadüz Başkotana Köprüsü Planı
(S.K.V.K.B.K. 'dan)

Çizim 36- Kabadüz Başkotana Köprüsü Memba
Cephesi Çizimi (S.K.V.K.B.K. 'dan)

Resim 150- Kabadüz Başkotana Köprüsü
Restorasyon Öncesi Görünümü

Resim 151- Kabadüz Başkotana Köprüsü
Restorasyon Sonrası Görünümü

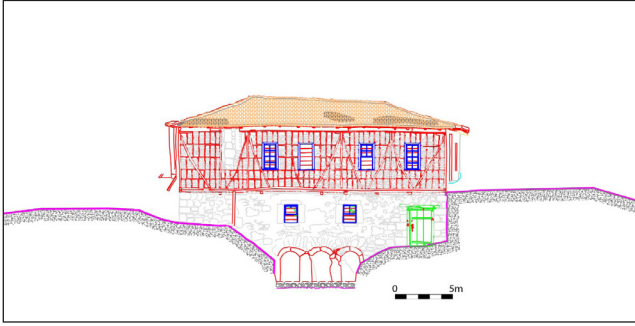
yüzyıl başlarına tarihlendirilen Kurtboğazı Cino Köprüsü), Altınordu'da 1 (XX. yüzyıl ortalarından kalma Turnasuyu Kartallık Mevkii Köprüsü), Fatsa'da 2 (XX. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Kulak Mahallesi Asma Köprüsü ile Ilıca Kiran Köprüsü), İkizce'de 3 (1962 yılında inşa edilmiş olan Çandır Köprüsü, XX. yüzyıl başlarından kalma Sile Köprüsü ve Kervansaray Köprüsü), Kabataş'ta 1 (XIX. yüzyıl sonlarından kaldığı sanılan Beylerli Köprüsü), Korgan'da 4 (XIX. yüzyıl sonlarından kaldığı tahmin edilen Çatak Köprüsü, XX. yüzyıl ilk yarısından kalma Taşdibek Köprüsü, XX.

Resim 152- Ulubey Kiranyağmur Köprüsü

yüzyıl başlarından Çayirkent Köprüsü ile XX. yüzyıl başlarından Tepealan Merkez Köprüsü), Kumru'da 1 (XX. yüzyıl ilk yarısından Erikceli Köprüsü), Perşembe'de 1 (XX. yüzyıl başlarından Hacılar Köprüsü), Ulubey'de 2 (XIX. yüzyıl öncesi olabileceği değerlendirilen Kiranyağmur Köprüsü ile XX. yüzyıl başından kalma Konak Çubuklu Köprüsü) ve Ünye'de 1 (XX. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Havzıkara Köprüsü) gibi sayıları yirmiyi geçen ahşap köprüden **Kabadüz ilçesindeki Başkotana (Deretam) Köprüsü**⁹⁶ (XIX. Yüzyıl), son yıllardaki restorasyon ile ayakta kalabilen en dikkate değer, anıtsal bir örnek olarak kabul edilirken (Çizim 35-36,

96 A. A. Bayhan, Ferdinand Arnodin'in Boğaz Geçiş Tasarımları: Cisir-i Hamidi ve Aktarma Köprüsü, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken (Deutschland / Almanya), 2016, s. 18

Çizim 37- Ünye Kuşdoğan Aloğlu Değirmeni Kuzey Cephe Çizimi (Ünye Belediyesi'nden)

Çizim 38- Ünye Kuşdoğan Aloğlu Değirmeni Kesiti (Ünye Belediyesi'nden)

Resim 153- Ünye Kuşdoğan Aloğlu Değirmeni (Ünye Kent Gazetesi'nden)

Resim 150-151), **Ulubey Kıranyağmur Köprüsü** (Resim 152) ile Ünye Tabakhane Deresi Köprüsü geç Osmanlı devrinden kâgir ayaklar üzerine ahşap tabliyeli yapılarıyla karma malzemeli uygulamalar olarak ilgi çekerler.

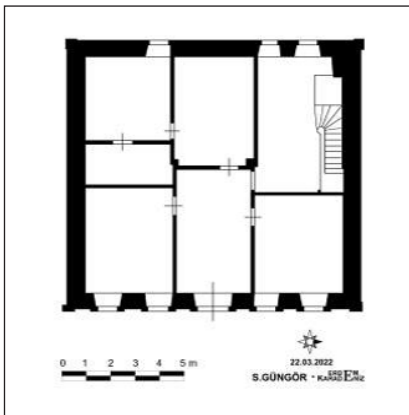
Ünye, Ulubey, Aybastı ve Perşembe ilçelerinde varlığı bilinen ve XX. yüzyılın ortalarına kadar aktif olarak kullanıla gelen çarklı değirmenler, su yapıları grubunda ele alınabilecek diğer tarihi eserlerdendir. Bunlar tesis edildikleri dere veya çaylardan temin edilen suyun debisine bağlı olarak 1-3 arasında değişen çark sayısına göre oluşturulmuş mimari eserler olup, ekmeçlik un imalatı için buğday ile özellikle yörede geçmişte üretimi ve ticareti hayli yaygın olan mısırın öğütülmesi için kullanılırlardı. Ünye ilçesine bağlı **Kuşdoğan Mahallesi**'ndeki yaklaşık iki yüzyıllık olduğu tahmin edilen **Aloğlu Değirmeni**, üç farklı kanaldaki suyla döndürülen üç çarkın çevirdiği üç taşlı yapısı ve iç mekândaki ocağı ile bu geleneğin Ordu ve çevresinden günümüzdeki en önemli temsilcilerinden birisi durumundadır. Günümüzde kullanımı söz konusu olmamakla birlikte Ünye Belediyesi'nin kamulaştırması ve restore edilmesiyle değirmenlerin mimarisi ve kültürüne ışık tutan bir değer halini alabilecektir (Çizim 37-38, Resim 153).

Konak ve Konutlar

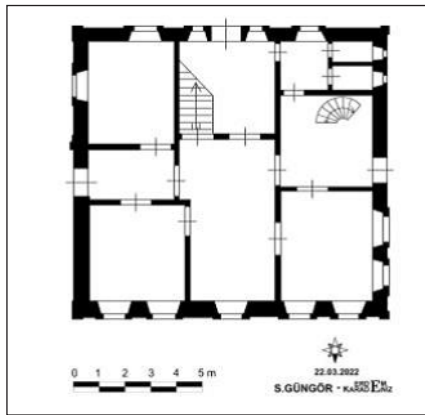
Altınordu'da 109, Aybastı'da 5, Çamaş'ta 1, Fatsa'da 28, Gölköy'de 1, Kabataş'ta 3, Kumru'da 1, Mesudiye'de 18, Perşembe'de 8, Ulubey'de 1 ve Ünye'de 100 olmak üzere top-

lam 275 adet tescilli konut ve konaktan oluşan sivil mimarlık örnekleri, büyük boyutlu olanlarda eğimli bir arazi üzerine depo ve sarnıç, küçük ebatlı olanlarda ise genellikle depo ihtiva eden bir bodrum kat üzerine, maliklerinin ekonomik durumlarına göre birkaç katlı olarak düzenlenmiş olup, cumbalı ya da cumbasız cepheleri ile içlerinde barındırdıkları ocaklar, dolaplar, yüklükler ve süslemeleri ile XIX. ya da XX. Yüzyıldan zamanımıza ulaşmış yapılar olarak dikkat çekmektedirler.⁹⁷

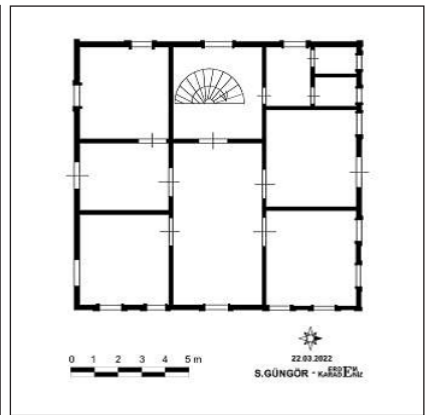
Bugün Altınordu ilçesinin sınırları içerisinde bulunan Taşbaşı, Zaferi Milli ve Aziziye Mahallelerinde çok basamaklı taş döşeli merdivenlerden müteşekkil tarihi dokuya sahip sokaklar etrafında, Boztepe'nin yamaçlarında her biri denize nazır şekilde konumlandırılmış kentsel bir düzen çerçevesinde, daha geleneksel anlayışta ele alınanları geniş avlulu bir bahçe içerisinde veya biraz daha geç tarihli olanları ise bir sokağın ya da bir caddenin kenarında bitişik nizamda, tamamen mülk sahibinin ekonomik durumuna paralel olarak değişebilen boyut, plan ve malzeme özelliklerine göre umumiyetle alt katları rutubeti engellemek amacıyla taştan, üst katları da moloz taş / tuğla dolgulu kâgir binalar veya kâgir alt katlar üzerine bağdadi ya da ahşap duvarlara sahip çok sayıda tarihi niteliğe haiz konut örneklerine rastlanmaktadır. Buna karşın çarşı içerisinde Paşaoğlu Konağı, Eski Vali Konağı ve Kosti Ağa'nın Sarı Konağı gibi kesme taş işçiliği sergileyen özellikli konak tarzında yapılar da mevcuttur. Bu yapıların alt katlarında veya avlularında su kuyusu, ocak ve oturma sedirleri gibi uygulamalara yer verilmişken, üst katlar daha çok geleneksel sivil mimari formunda bir sofaya açılan ve içlerinde hemen hemen her yapıda rastlayabileceğimiz 'güsülhane', yüklük veya kiler işlevli dolapların bulunduğu muhtelif işlevli odalar (günlük kullanılan oturma odaları, misafir açılan mekânlar ile yatak odaları v.b.) ile mutfaklar ihtiva ederler. Ayrıca ocak hemen her katta karşınıza çıkarken, bazı yapılarda dekorasyon da ihmal edilmemiştir. Bununla birlikte pek çok konut, dışarıdan cumbaları ve pencere hareketli cepheleri ile de dikkat çekerler.

Çizim 39- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Bodrum Kat Planı (Güngör'den)

Çizim 40- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Birinci Kat Planı (Güngör'den)

Çizim 41- Altınordu Paşaoğlu Konağı
İkinci Kat Planı (Güngör'den)

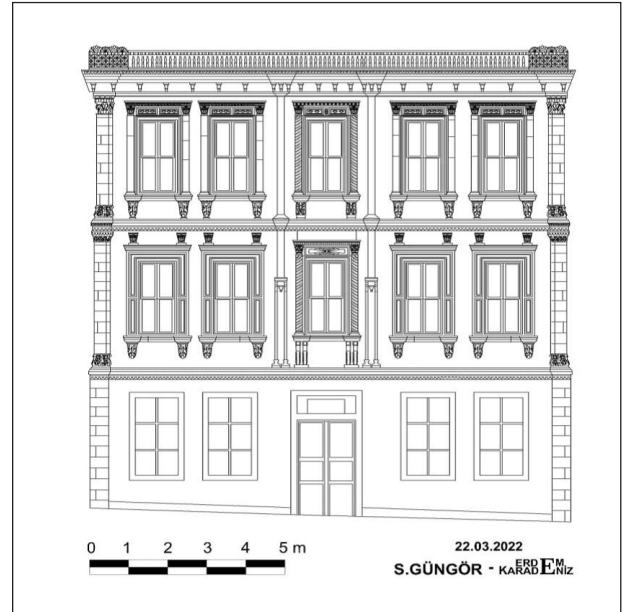
97 Tarihi Ordu Evleri Envanteri, Ordu Belediyesi Yayını, Ordu, 2009; S. Avanoğlu, Ünye Evleri (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002; Ş. Şahin, Ordu Geleneksel Evleri Üzerine Bir Araştırma (Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2010; H. Bayrak, Ordu Ünye Ortayılmazlar ve Burunucu Mahallerinde Bulunan Geleneksel Konut Örnekleri (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2020; A. A. Bayhan – H. Bayrak, "Ordu Ünye Ortayılmazlar ve Burunucu Mahallelerinde Bulunan Geleneksel Konut Örnekleri" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 173-206; Ö. Yıldırım Güneş, "Ordu-Fatsa'da Osmanlı Dönemi Konut Mimarisi Örnekleri" Fatsa ve Yöresi Tarihi-II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 187-220.

Altınordu'nun Selimiye Mahallesi'nde yer alan ve günümüzde Etnografya Müzesi olarak faaliyet gösteren **Paşaoğlu Konağı**, 1896 senesinde Paşaoğlu Hüseyin Efendi tarafından zemin+2 katlı olarak eğimli bir arazide ve bir bahçe içerisinde inşa ettirilmiş olup (Çizim 39-41), gerek kütle gerekse tasarım bakımından simetrik bir yapıda ele alınmış cephelerinde köşe sütunları ve silmelerle çevrelenen katlarda klasik bir blok anlayışı hâkimdir (Çizim 42-43, Resim 154-155). Taş mimarisi ve süslemeleri ile plan şeması itibarıyla yapı, Ordu sivil mimarisinin en çarpıcı ve en önemli örneği durumundadır.⁹⁸

Fatsa'nın Bolaman Mahallesi'nde tarihi kale sur duvarları üzerine Haznedaroğlu Ali Bey tarafından XIX. Yüzyılda inşa ettirilmiş olan **Haznedaroğlu Konağı**, asimetrik-düzensiz bir plana

Çizim 42- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Kuzey Cephe Çizimi (Güngör'den)

Çizim 43- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Doğu Cephe Çizimi (Güngör'den)

Resim 154- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Kuzey Cepheden Görünüşü

Resim 155- Altınordu Paşaoğlu Konağı
Doğu Cepheden Görünüşü

98 Ö. Yıldırım Güneş-G. Akın Ertek, "Osmanlı Batılılaşmasının Ordu İl Merkezine Yansıması" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 207-246; Sibel Güngör, Ordu'da Geç Osmanlı Dönemine Ait Sivil Mimarlık Örneği; Paşaoğlu Konağı (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2022, s. 26-37.

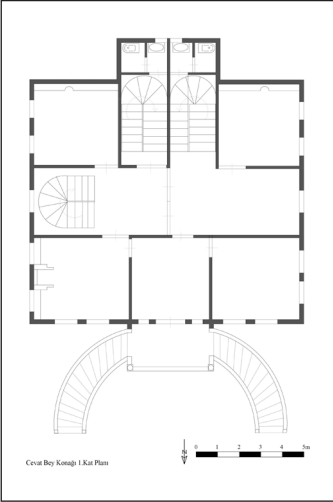
Resim 156- Fatsa Haznedaroğlu Konağı

sahip olup, bodrum üzeri tek katlı bir yapıdır (Resim 156) ve sofanın doğusundaki 'Paşa Salonu'nun çift kanatlı kapısını üst kısmında, diğeri de 'Sultan Salonu' olarak isimlendirilen odanın giriş kapısının üst bölümünde ve günümüzde mevcut olmayan gemi tasviri olmak üzere tespit edilen duvar resimleri ile de ayrıca dikkate değer bir yapı olması yanı sıra Karadeniz sahilindeki önemli sivil mimarlık eserlerinden biri olarak Ordu'da önem kazanmış bir yapıdır.⁹⁹

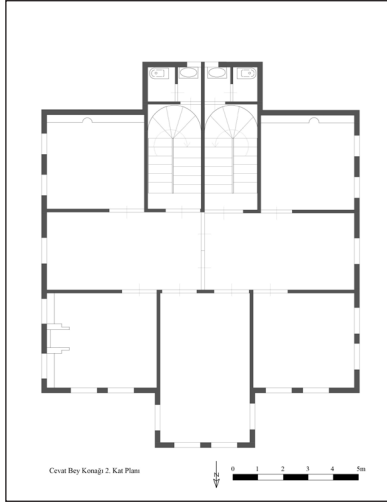
Çamaş'ta, ilçeye adını veren ailenin bir ferdi olan Ali Ağa'nın oğlu Osman Ağa tarafından H. 1325 / M. 1907-8 tarihinde,

Fatsa'nın Kabakdağı Mahallesi'nden temin edilen taş ve kendi bahçelerindeki kestane ağaçlarından elde edilen ahşap malzeme ile altı dönümlük bir arazi üzerine zemin+iki katlı olarak inşa edilmiş olan **Cevat Bey Konağı** (Çizim 44-45, Resim 157), Ordu'daki en önemli ve en dikkat çekici bir sivil mimarlık örneği olması yanı sıra son devir Osmanlı mimarisi içerisinde Yeni Sanat (Art Nouveau) Üslubu'nu yansıtan bir yapı olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁰⁰

Ünye'de Çerakesülzade Hacı Ahmet Efendi tarafından 1915 yılında Rus bir mimara yazlık ev olarak yaptırılmış olan **Hüsrev Yürür Konağı**, her ne kadar en üst katı 1939 depreminde yıkılmış olsa da bodrum üzeri iki katlı yapısı, taş tezyinatı, tavan süslemeleri ve asma motifli çeşmesi ile geç Osmanlı devri sivil mimarisinin güzel bir örneğidir (Resim 158). Günümüzde Kadılar

Çizim 44- Çamaş Cevat Bey Konağı'nın Birinci Kat Planı

Çizim 45- Çamaş Cevat Bey Konağı İkinci Kat Planı

Resim 157- Çamaş Cevat Bey Konağı'nın Genel Görünüşü

99 G. Akın Etek, "Taşrada Duvar Resmi Örnekleri: Fatsa/Bolaman Haznedaroğlu Konağı'nı Duvar Resimleri" Fatsa ve Yöresi Tarihi-II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 319-334.

100 A. A. Bayhan, "Ordu'dan Bir Geç Osmanlı Sivil Mimarlık Örneği: Çamaş Cevat Bey Konağı" XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (02-05 Kasım 2016, Sakarya) Bildirileri, C. I, Sakarya, 2017, s. 62-78.

Yokuşu denilen güzergâhtaki başta Ünye Belediyesi Yaşayan Kültürel Miras Müze Evi¹⁰¹ (Resim 159) ve çevredeki muhtelif konutlar ile aynı zamanda ilçenin turizm potansiyeli yüksek tarihi yapılarıdır. Diğer taraftan Şeküre Hanım Konağı'nın da dâhil edilmesiyle günümüzde otel olarak faaliyet gösteren Sebile Hanım Konakları (Resim 160) ve kafeterya işlevli olarak restore edilen Hüseyin Sabri Kadı Konağı (Resim 161), ilçenin geleneksel sivil mimarisinin modern kullanımına örnek teşkil edebilecek uygulamalar olarak dikkat çekerler.

Resim 158- Ünye Hüsrev Yürür Konağı Genel Görünümü

Ünye'deki sivil mimarlık eserleri üzerine görüşler ileri sürerken Trabzon Valisi **Haznedarzade Süleyman Paşa** tarafından en son 1813'ten önce Ünye'de yaptırıldığı sanılan ve günümüzde geç Osmanlı taşra sarayı olarak anılan konaktan bahsetmemek bir eksiklik olur. Süleyman Paşa'nın Ünye'deki konağı, döneminin bir şaheseri niteliğinde olup, Batılı seyyahlar ve ressamların da dikkatini çekmiş bir sanat eseridir. Minas Bıjškyan, J. Macdonald Kinneir, William J. Hamilton gibi seyyahların notlarında hayranlıklarını gizleyemedikleri anlaşılmaktadır.¹⁰² 1847 yılının 20 Haziran-24 Ağustos tarihleri arasında ikinci defa Karadeniz kıyılarını gezen Fransız seyyah Xavier Hommaire de Hell ve beraberindeki ressam Jules Laurens burada

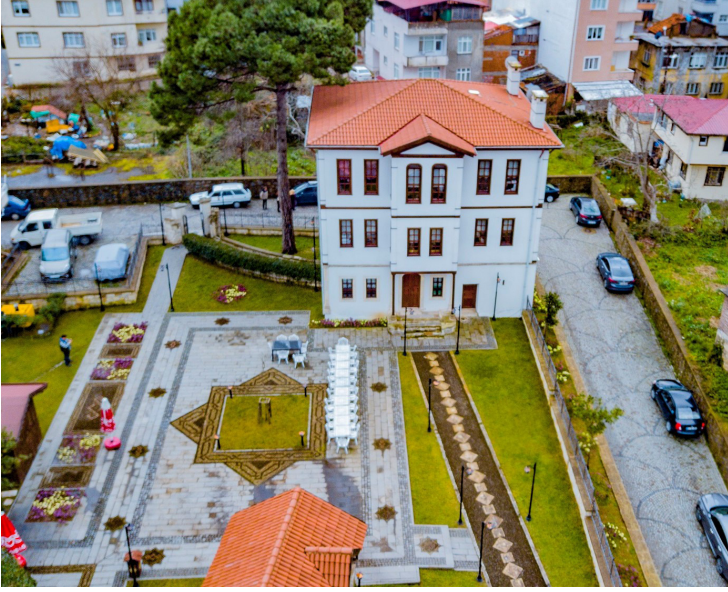
Resim 159- Ünye Belediyesi Yaşayan Kültürel Miras Müze Evi

Resim 160- Ünye Sebile Hanım Konağı ve Çevresi

101 A. A. Bayhan, "Ünye Belediyesi Yaşayan Kültürel Miras Müze Evi" Türkiye Turizm Ansiklopedisi, C. XV, Ankara, 2022, s. 365-366.

102 Per Minas Bıjškyan, Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819 (Trc. Ve Notlar: H. D. Andreasyan), İstanbul, 1969, s. 36; John Macdonald Kinneir, Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan, London, 1818, s. 316; William J. Hamilton, Researches In Asia Minor, Pontus and Armenia, I, London, 1842, s. 273.

Resim 161- Hüseyin Sabri Kadı Konağı ve Çevresi

sergilediği anlaşılmaktadır. Hell'in anlatılarına göre sarayın iç teşrifatı hakkında şu bilgiler aktarılabilir: *Saraya gelince onu Boğaz'daki saraylarla bir tutmak gerekir. Geniş bir girişi, yüksek şömineleri, köşkleri ve salonları var. Bağdat oda denilen ünlü odayı ziyaret ediyorum. Süleyman Paşa'nın burada halının üzerine oturarak bazı zikir halkalarına başkanlık ettiği rivayet edilir. Oda sekizgen biçiminde, etrafı divanlarla çevrili ve duvarları hiç Avrupalı zevkine uymayan tablolarla doludur. Meyve ve çiçek kordonları çok hoş gözüküyor. Konağın 1850 civarında çıkan bir yangın sonucu yanarak tahrip olduğu rivayet edilmektedir. Sarayın geri kalan kısımlarının da daha sonraları yıkılmasından sonra yerine başka konaklar yapılmıştır. Bu konaklar da Süleyman Paşa'nın büyük oğlu Osman Paşa'nın soyundan gelenler tarafından kullanıla gelmişlerdir. Sarayın büyüklüğü ve eşsiz mimarisi, Süleyman Paşa'nın zenginliğinin yanı sıra inşa ve tasarım konusunda mahir*

misafir edilirler. Hayran kaldıkları bu yapının iki farklı gravürünü çizen Jules Laurens'in tabloları, halihazırda Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nin duvarlarını süslemektedir (Gravür 1-2). Süleyman Paşa Konağı (Sarayı), zamanında Anadolu'daki en büyük konaklardan biri, belki de birincisidir. Kuzeye bakan arka tarafı, denize sıfır olan saray, 8-10 metre yüksekliğinde bir set üzerine denize hâkim bir konumda inşa edilmiştir. Resimlerden anlaşıldığı kadarıyla iki veya üç katlı olan sarayın deniz tarafından görüntüsü hilal biçimindedir. Bu halile tarihi Ünye yerleşiminin yarım ay formundaki şekline de uygun bir yapı

Gravür 1-2 Ünye Haznedaroğlu Konağı'nın Jules Laurens Tarafından Yapılan Çizimi (<https://unyezile.nethaznedar.htm>)

bir kadroya sahip olduğunu da göstermektedir. Yerel araştırmacıların verdiği bazı bilgilere göre, sarayın ahşap işçiliğinde Kırım'dan getirilen Karaim Türkleri, taş işçiliğinde ise Ermeni ustalardan faydalanmıştır. Ünye ve çevresindeki yerleşimlerden getirilen Ermeni taş işçileri sarayın duvarla-

rını, eski duvarlar önüne örmüşler ve eski Bizans sarayı temellerine de sarayın taş olan birinci katını oturtmuşlardır. Saraya gelen misafirler ve hizmetliler için iki ayrı hamam yapılmıştır. Saray mensupları için ayrıca sarayın içinde iki küçük hamam daha mevcuttu. Sarayın ve çevresindeki müştemilatın inşasında kullanılan taşlar, Ünye’deki Feneraltı kayalıklarından patlatma yoluyla temin edilmiştir.¹⁰³

Ordu ve çevresinde geleneksel kırsal konut örneklerinin yoğunluğuyla ilgi çeken yerleşim yerlerinden Mesudiye İlçesine bağlı Yeşilce Mahallesi ile Fatsa İlçesine bağlı Kabakdağı Mahallesi dikkate değer yerlerdir. Yeşilce Mahallesinden XX. Yüzyıla tarihlendirilen iki ya da üç katlı, geleneksel yöresel inşa malzemesi ile inşa edilmiş köy yaşamının ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte planlanmış Türk evinin özelliklerine haiz on kadar konut örneği, oldukça ilginç bir mimari ortaya koymaktadırlar. Hayli yalın ve sade yapılar söz konusudur. Bununla birlikte 1877-78’deki 93 Harbi’nden sonra, Osmanlı tebaası olan Gürcistan’ın Acara bölgesindeki Kobuleti (Çürüksu) halkının bir kısmının yerleştirilmesiyle XIX. yüzyılın son çeyreğinde kurulduğu sanılan Kabakdağı Mahallesinde, düz ya da eğimli bir arazide dağınık veya seyrek olarak konumlandırılmış, ahır ve depo mekanı olarak tasarlanan zemin kat üzerine, yaşam mekanı olarak düzenlenmiş üst kat olmak üzere iki katlı kat düzeni, balkon şeklinde düzenlenen girişler, kapılar, pencereler, çıkmalar ve avlu ile sahanlık arasındaki bağlantıyı sağlayan kagir merdivenler dışında kırsal mimarinin karakterine uygun sade bir mimariye sahip cepheleri, yaygın biçimde örneklerine rastlanılan dış ve iç sofalı plan şemaları ve iç mekanlardaki ocak, dolap/ yükçük, gusülhane ve sedir gibi mimari elemanları ile tescile layık görülmüş yirmi altı konut ve yerel olarak ‘Nayla’ adı verilen ve buğday, mısır, fındık gibi çeşitli tarım ürünlerini depolamak ya da sonraki tarım dönemi için tohumluk saklamak amacıyla kullanılan dört adet serender kırsal mimarinin temsilcileri olması yanı sıra Kabakdağı’nın ekoturizm çalışmalarında da öncü rol oynamasına zemin teşkil etmişlerdir.¹⁰⁴ Ayrıca Ordu Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) tarafından mahallenin okulu köy yaşam merkezi olarak restore edilerek vatandaşın hizmetine sunulacak olup, aynı zamanda koruma kültürünün yerleşmesine de öncülük edilmektedir.

Altınordu’daki En Eski Apartman

Apartmanlar, Osmanlı toplumunun modernleşme süreci olan ve Batı referanslı yönetim ve yaşam biçiminin kendine özgü dinamiklerle yorumlanarak benimsendiği bir zaman aralığında, XIX. yüzyılın son çeyreğinde ilk örneklerini vermeye başladığı bilinir. Bugüne kadar gerçekleştirilen araştırmalar apartmanların ilk örneklerinin İstanbul / Beyoğlu’nda bulunduğunu ve bu ilk örneklerin büyük bir kısmında gayrimüslim Osmanlıların ikamet ettiğini göstermektedir. Bu nedenlerle apartmanların Batı etkisiyle yaşam tarzımıza girdiği görüşü genellikle kabul edilen bir gerçektir. Tanzimat döneminin mülkiyet hakkı üzerine geliştirdiği reformlarla mülk edinme

103 Yunus Özger, “Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa’nın Muhallefâtı” Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, C. 1, S. 2, Trabzon, 2007, s. 100; Rıza Karagöz, Karadeniz’de Bir Hanedan Kurucusu Haznedarzade Süleyman Paşa, Samsun, 2009, s. 137-142; Osman Doğan, “Hazinedârzâde Konağı” <https://unyezile.net/haznedar.htm>, (E. T.: 25.05.2023).

104 Şuayip Çelemeoğlu, “Fatsa Kabakdağı Kırsal Mimari” Fatsa ve Yöresi Tarihi (Ed.: Sadullah Gülten-Murat Özkan-Mesut Karakulak-Kâmil Yavuz-Cevat Erbil), II, Samsun, 2022, s. 369-400.

hakkının genişletilmiş olması ve ticaretle zenginleşen Osmanlı toplumunun bu büyük yapıları yaptırabilme gücüne erişmeye başlaması, apartmanların hızla yapılabilmesi için gereken koşulları hazırlamıştır. Bu iki olgu, Batı modeliyle 1858 yılında kurulan ilk belediye olan Beyoğlu Belediyesi'nin kent mekânının iyileştirilmesine yönelik yol, kaldırım, aydınlatma, yeni ulaşım seçenekleri gibi altyapı çalışmalarıyla bir araya gelince, bölge elverişli bir yatırım alanına dönüşmüştür. Apartmanları inşa ettiren ailelerin bu yapılarda oturmayı tercih ettikleri örneklerle rastlansa da araştırmalar, bu yeni konutlarda çoğunlukla kiracıların bulunduğunu gösterir. Dolayısıyla apartmanlar, inşa ettirenler için bir yatırım, içindeki kiracılar için ise konforlu modern bir hayatı temsil ediyor olmalıydı. Zira bu yapılar, o günler için İstanbul'un başlıca sorunu olan yangınlara dayanıklı malzemeye ve yeni inşa tekniklerine uygun olarak inşa edilmiş, çoğu odasında ısınma için soba kurmaya imkân veren tuğla bacaları olan, bazı örneklerde zemin katlarında çamaşırlıkları ve çatılarında çamaşır kurutma terasları bulunan binalardır. Ama diğer taraftan, bu yapıların büyük bir kısmının bahçesi bulunmamakta, ön cephede sokağa arkada ise çoğunlukla bir aralığa bakan ışısız iç mekânlarıyla, aydınlık ve havadar aile evlerinde yaşamaya alışık Osmanlı ailelerine de uygun görünmemektedir.¹⁰⁵ Bununla birlikte bu tür apartmanlar başta İstanbul olmak üzere batı etkisinin hızla yayılım gösterdiği özellikle Karadeniz sahil kentlerinde de yaygın şekilde inşa edilen yapılar olmaya başlamıştır.

Ordu'ya bağlı sahil ilçelerinde geleneksel dokuya uygun gelişen konak ve konutların yanında, Batı etkili apartman kültürünün de zamanla yerleşmeye başladığına şahit olunur. **Altınordu'nun Düz Mahalle Süleyman Felek Caddesi No: 1**'de bulunan ve günümüzde **Mustafa Yaraş** ve varislerine ait özel mülkiyetteyken, Güzelordu Kültür Sanat Derneği tarafından restorasyon programına alınarak elden geçirilmeye çalışılan bina, orijinalde Paşaoğlu Hüseyin Efendi tarafından 1920 civarında deniz kıyısında yazlık ev olarak kullanılmak üzere inşa edilmiş olup, uzun süre Paşaoğlu Hüseyin Efendi'nin kızı ve damadı tarafından kullanılmıştır ve halihazırdaki yapısı

Resim 162- Altınordu'daki Erken Tarihli Mustafa Yaraş'a Ait Apartman Binası

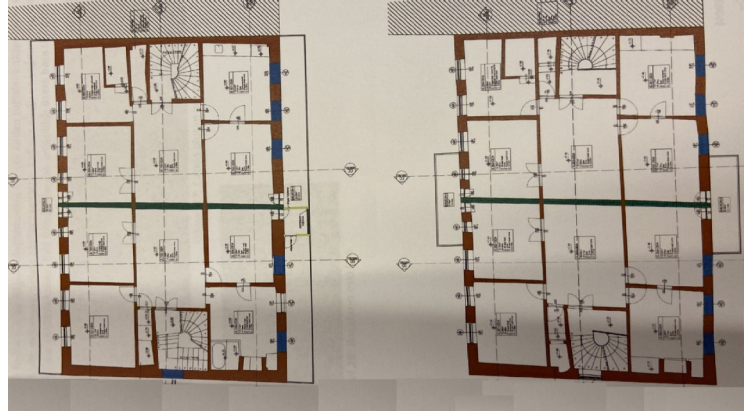
itibariyle caddeye bakan dükkân (zemin) cephesinin iki ucunda, soldaki çift demir kanat, sağdaki ise tek demir kanat olmak üzere birer kapı ile ulaşılan ikişer daireli iki kata sahip, birinci katta boydan boya uzanan, üst katta ise sadece orta kısımda ve kısa olarak yerleştirilmiş demir parmaklıklı balkonlu ve dikdörtgen şekilli kapı ve pencerelerle hareketlendirilmiş 14,8 metre yüksekliğindeki cephe düzeniyle (Çizim 46) XIX. yüzyılın sonlarındaki büyük Ordu yangınından (1883) sonra gelişen¹⁰⁶ şehrin kimliğini yansıtan ilk çok katlı taş binalardan, yani **apartman**lardan günümüze ulaşan ilk ve tek örnek olup, bugün artık

105 Ayşe Derin Öncel, *Apartment Galatada Yeni Bir Konut Tipi*, Kitap Yayınevi, 2010, (Muhtelif Sayfalar); a.mlf., “Şehrin İlk Apartmanları”, İstanbul, S. 08, İstanbul, 2021, (Sayfa Numarası Yok).

106 Kemal Saylan, “Ordu Kasabasında Belediyenin Kurulması ve Faaliyetleri (1869-1914)” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 393-400.

Çizim 46- Altınordu Apartman Binası Batı Cephesi (S.K.V.K.B.K. 'dan)

Çizim 47- Altınordu Apartman Binası Kat Planları (S.K.V.K.B.K. 'dan)

çok daha yüksek örneklerini yaygın bir biçimde görebileceğimiz modern yapı sisteminin yöredeki en eski temsilcisi olarak değerlendirilebilir (Resim 162). Öte yandan arka kısmındaki boşluğun 'Millet Sineması' adıyla yazlık sinema faaliyetinin gerçekleştirildiği bir yer olması, 1940'lı yıllarda alt katında 'Çamlık Pastanesi' adıyla ticari hayata adım atan pastane, sonraları 'Kuğu Pastanesi' adını alarak faaliyetlerini sürdürmüştür. İç donanım olarak da önceden tek daire düzeni sergileyen binada sonraları ortadan bir duvarla bölerek iki dairesel yapı sistemine geçiş sağlanmıştır (Çizim 47). Önceden yan kısımdaki boşluktan inilen bir merdivenle ulaşılan bodrum katı, buradaki yol düzenlemesine imkân sağlamak amacıyla sonradan kapatılmış durumdadır.

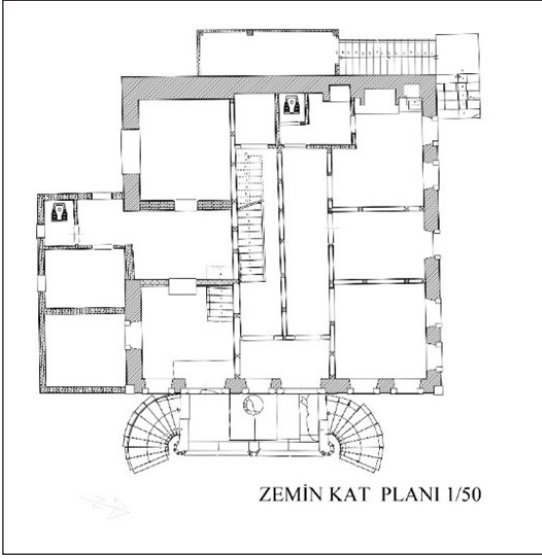
Bu tarz yapılaşma Anadolu'nun büyüklü küçüklü çeşitli kentlerinde özellikle 1950'li yıllardan sonra çok yaygınlaşacak bir bina kültürü halini alacaktır.¹⁰⁷

Ünye'de Ünik Bir Mimarlık Örneği: Fetvahane Binası

Ünye ilçesinin merkezinde hükümet binasının hemen yakınında, dış mimari karakteri itibarıyla dönemin konutlarının ceph özelliklerini yansıtan bir eser olmakla birlikte, kullanımdan kaynaklanan fiziki müdahaleler dolayısıyla iç mekânda orijinal karakterini yansıtmasa da en azından günümüze ulaşan kitabesi ve mimari dokusuyla devlet işlerinin vatandaşlara sunulması amacıyla şekillendirilmiş bir kamu yapısı (Çizim 48-49, Resim 163-164), Osmanlı mimarisi için ünik bir **Fetvahane Binası** (Müftülük) ile bir kütüphanenin (1851-52) belgelenmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır.¹⁰⁸ Vali Hazine Darzade Osman Paşa tarafından Trabzon'da Ortahisar Camii'nin batı yönünde 1845 yılında inşa edilen ancak günümüze gelemeyen Fetvahane ve Kütüphane Binası ile birlikte Karadeniz Bölgesi'nde bilinebilen iki örnekten biri durumundadır.

107 Eda Balaban Varol, "Modernitenin Evi: 1950-1965 Yılları Arası Türkiye'deki Apartman Mimarlığının Arkitekt Dergisi Üzerinden İncelenmesi" Kültür Araştırmaları Dergisi, S. 16, 2023, s. 201-216.

108 A. A. Bayhan, "Ünye'de Bir Fetvâhâne ve Fetvâhânelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Birkaç Not" Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 10 (3), Kasım 2020, s. 650-662.

Çizim 48- Ünye Fetvahane Binasının Zemin Kat Planı (S.K.V.K.B.K.'dan)

Çizim 49- Ünye Fetvahane Binasının Ana Cephe Görünüş Çizimi (S.K.V.K.B.K.'dan)

Resim 163- Ünye'deki Fetvahane ve Kütüphane Binası

Resim 164- Ünye'deki Fetvahane ve Kütüphane Binasının Kitabesi

Erken Cumhuriyet Devri Mimarlık Örnekleri

Ordu'nun Altınordu ilçesinde, redif deposu, redif dairesi ve koğuş binası olarak II. Abdülhamit döneminde inşa ettirildiği bilinen Askerlik Şubesi Binası ve Askerlik İdari Binası¹⁰⁹, **Eski Ordu Vali Konağı** (Resim 165), 19 Eylül İlköğretim Okulu, İsmetpaşa İlköğretim Okulu, İsmetpaşa İlkokulu ile Mesudiye'deki Eski Hükümet Binası Osmanlı döneminden, Altınordu'nun Güzelyalı Mahallesi'nde yer alan ve günümüzde ODÜ Turizm Fakültesi Uygulama Oteli Binası olarak faaliyet gösteren Eski Hastane Binası da Erken Cumhuriyet devrinden öne çıkan kamu yapıları olarak zikredilebilirler. Bunlardan **Mesudiye Eski Hükümet Binası**'nda genel hatlarıyla Birinci Ulu-

109 Özgül Yıldırım Güneş-Gülferi Akın Ertek, "Osmanlı Batılılaşmasının Ordu İl Merkezine Yansması" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 233-237.

Resim 165- Altınordu Tarihi Ordu Vali Konağı

Resim 166- Mesudiye Eski Hükümet Binası

sal mimarlık akımına uygun bir tasarım söz konusuysa, diğerlerinde Osmanlı batılılaşmasında yaygın biçimde uygulamalarına rastlanılan Neoklasik üslubun hâkim olduğundan söz edilebilir (Resim 166).

Öte yandan Altınordu İlçesinde dönem olarak XIX. yüzyıl sonu veya XX. yüzyıl başına tarihlendirilebilecek çok sayıda ticari yapıya rastlamak mümkündür. Ağırlıklı olarak Düz Mahalle'de Orta Cami'nin çevresindeki çarşı içerisinde on sekiz, Şarkıye Mahallesi'nde on bir, Selimiye Mahallesi'nde ise bir adet olmak üzere toplam otuz kadar dükkân ve iş yeri mevcuttur. Bunlar çoğunlukla alt katı kepenkli dükkân, üst katı ise dikdörtgen pencerelerle hareketlendirilmiş iki katlı yapılardan müteşekkildir. Bazen bu yapılarda üçgen alınlıklara rastlanabilirken, hemen büyük kısmında katlar silmelerle birbirinden ayrılmış olarak düzenlenmişlerdir.¹¹⁰

Ordu'daki ticari yapılar bağlamında üzerinde durulması gereken mimarlık örneklerinden biri de Ünye'deki **Kefeli Han**'dır. Kaledere Mahallesi Yenice Sokak'ta, Süleyman Paşazade Sadullah Bey Külliyesinin doğusunda yer alan ve güneydoğu cephesindeki basık kemerinin kilit taşı üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içerisine Osmanlıca ve Latince olarak yazılmış 1288 H./1871 M. tarihinden inşa tarihi anlaşılan yapı, iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Asimetrik bir plan şemasına sahip hanın güneydoğu ve kuzeybatı cepheleri sokağa açık düzenlenmişken, diğer iki cephesi sağır bırakılmıştır (Resim 167-168). İki katlı ve iç düzeninin daha çok ahşap yapı malzemesi ile oluşturulduğu tahmin edilen, ancak halihazırda üst örtüsü ve iç donanımı tamamen yıkılmış durumda olduğundan Ünye Belediyesi tarafından restore ettirilmekte olan han, 'L' şeklinde plan veren birinci bölüm ile onunla bağlantılı daha düzgün bir plan şeması sergileyen dikdörtgen formlu ahır kısmını teşkil eden ikinci bölümden meydana gelmektedir. Alt kat hayvanlar için düzenlenmişken üst katın insanların barınağı olarak tasarlandığı sanılmaktadır. Alt kat zemininin büyük sal taşları döşenerek kaplandığı anlaşılan hanın sokağa bakan cephelerinde dükkanlara yer verildiği belirlenebilmektedir. XIX. yüzyılda Ünye'nin bir liman kenti olarak hayli gelişmesi, buna bağlı olarak çok sayıda ticari yapının inşa edildiğinin rivayet edilmesi (salnameler ve şer'îye sicillerinde adları ve sayıları zikredilen han ve dükkanlar), kentin ticari karakterini ortaya koyan en önemli veriler olarak değerlendirilebilirken, günümüze ulaşan şehir içi hanlarının ilçedeki tek örneği olarak Kefeli Han'ın kalması onu daha da önemli hale getirmektedir. Eskiden bedesten olarak da isimlendirildiği ve tütün balyaları taşınan hanın iki sokağa da açıklığı olduğu rivayet edilen, Sulu Han, Bakırcılar Arastası ve Çarıkcılar Arastası gibi ticari yapıların bulunduğu önemli

110 Özgül Yıldırım Güneş-Gülferi Akın Ertek, "Osmanlı Batılılaşmasının Ordu İl Merkezine Yansımaları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 237-240.

Resim 167- Ünye Kefeli Han (Tali'den)

Resim 168- Ünye Kefeli Han (Tali'den)

bir merkezdeki konumuyla Kefeli Han, benzer örneklerine Samsun, Giresun ve Trabzon gibi kentlerde rastlanılan, XIX. yüzyılda inşa edilmiş bir geç Osmanlı şehir içi hanı karakteri sunan bir ticari yapıdır.¹¹¹

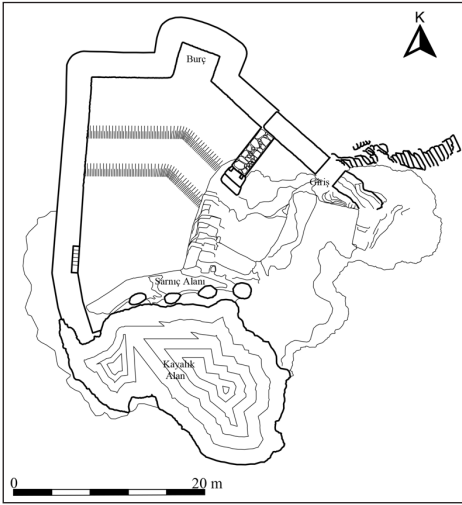
Bir Geç Osmanlı Askeri Tahkimat Örneği: Gençâğa Kalesi

Ünye'nin Burunucu Mahallesi'nde eskiden Tabya Yanı olarak adlandırılan yerde 1959-60'larda sahil düzenlemesi sırasında tahrip edilen tabya ile İkizce İlçesindeki Genç Ağa Kalesi Osmanlı askeri tahkimatı örnekleri olarak zikre değer eserlerdir. **Gençâğa Kalesi**, bünyesindeki kayalık alan üzerine oyulmuş mekânlar (niş, depo v.s.), merdivenler ve su sarnıçları gibi özellikler yöredeki Pontus Krallığı kalelerinin özellikleriyle ortak bir yapı sergilemesi sebebiyle en azından ilk kuruluşunun bu devre kadar indiği değerlendirilse de, Türklerin bölgeye yerleşmelerinden sonra kalenin yeniden şekillendirildiği, kaynaklarda Genç Ağa adında bir bey tarafından Bayramlı/Hacıemiroğulları Beyliği zamanında¹¹² (XIV. Yüzyılda) ya da Osmanlı'nın son döneminde¹¹³ (XIX. Yüzyılda) inşa edilmiş bir askeri karargâh olabileceği değerlendirilmektedir. Mevcut yapısının ağırlıklı olarak Osmanlı devrinde şekillendiği düşünülmektedir. Stratejik bakımdan çevreye hâkim bir tepe üzerine inşa edilmiş olan kale, genel olarak doğu batı aksında uzanan ve iki ana bölüm halinde düzenlenen bir yapı sergilemektedir (Çizim 50, Resim 169). Batı yönündeki kayalık duvardan oyularak açılmış bir kapı vasıtasıyla ulaşılan doğu kısım, hayvanlar (özellikle atlar) için oluşturulmuş bir büyük açık alandan ibarettir. Asıl kale yapısının bulunduğu batıdaki kısım ise, güney ve doğu tarafı tamamen doğal kayalığa oturan kuzey ve batı tarafları da surlarla çevrili bir yapı ortaya koymaktadır. Büyük oranda yıkık olan kalede, kayaya oyulmuş sarnıçlar ile erzak

111 Şerife Tali, "Ordu/Ünye Şehir İçi Hanlarından Günümüze Kalan Tek Örnek: Kefeli Han" Karadeniz Araştırmaları, XV/58, Yaz-2018, s. 75-98.

112 N. Demir, Hacıemiroğulları Beyliği, İstanbul, 2007, s. 59-87; a.mlf., "Hacıemiroğulları Beyliği" Türkler, C. VI, Ankara, 2002, s. 824-829.

113 F. M. Emecen, "XVI. Asır Doğu Karadeniz Tarihinden Bir Safha: Hacıemiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey İlişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?" Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Yıl: 13, S. 25, 2018, s. 138-139; A. Bay, "Ünye Ayanından Genç Mustafa Ağa'nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri" Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S. 7, 2005, s. 60-75.

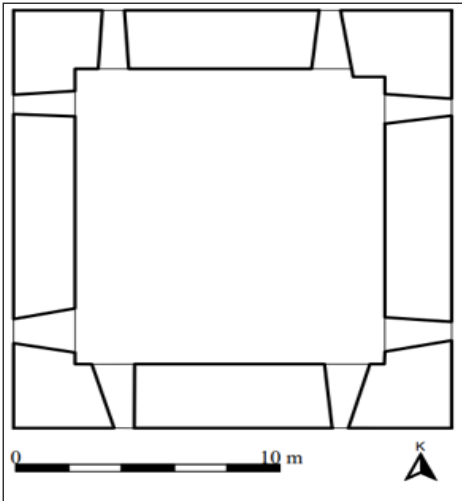
Çizim 50- İkizce'deki Genç Ağa Kalesi'nin Planı (Yuka'dan)

Resim 169- İkizce Genç Ağa Kalesi

depolamaya mahsus mekânların varlığı dikkat çekmektedir.¹¹⁴

Öte yandan Fatsa İlçesine bağlı **Başköy** Mahallesinde, deniz seviyesinden yaklaşık 600 m yüksekliğinde bir tepe üzerinde, hem kıyı şeridini, hem de ilçenin doğu ve batı taraflarını gözetleyebilecek konumda yapıldığından ve plan ve mimari özellikleri de dikkate alınarak bir **gözetleme kulesi** olarak tanımlanabilecek durumdaki yapı, daha ziyade araştırmacılar tarafından binanın pencere sistemi, kalın duvarları ve korunaklı mimarisiyle yörenin toprak sahibi çiftçiler eliyle tarım arazilerini gözetlemek amacıyla XVIII. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir¹¹⁵ (Çizim 51, Resim 170).

Çizim 51- Fatsa Başköy Gözetleme Kulesi'nin Planı (Yuka'dan)

Resim 170- Fatsa Başköy Gözetleme Kulesi

114 A. Yuka, Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kaleleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2023, s. 428-435.

115 A. Yuka, "Fatsa'nın Askeri Mimarisi" Fatsa ve Yöresi Tarihi (Ed.: Sadullah Gülten-Murat Özkan-Mesut Karakulak-Kâmil Yavuz-Cevat Erbil), II, Samsun, 2022, s. 243-245.

Hoşgörü Sembolü Kiliseler

Resim 171- Altınordu Taşbaşı Kilisesi

halkın arasında hüküm süren hoşgörü ortamının temsilcileri olarak görülebilir.¹¹⁶ Aynı zamanda bu dini yapılar, bir kentin veya bir bölgenin ya da bir ülkenin nasıl bir kültürel mozaik oluşturduğuna da ışık tutan bakiyeler olarak yorumlanabilirler.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki dönemde gayri Müslim Osmanlı tebaası adına Ordu'nun Altınordu, Gölköy, Kabadüz, Mesudiye ve Ünye gibi ilçelerinde ortaya konulan ve bir kısmı günümüze sağlam olarak gelmiş olmasına rağmen bazıları da harap bir vaziyette kalıntı halinde ayakta durabilen kiliseler (Altınordu Düz Mahalle ve **Taşbaşı** (Resim 171), Gölköy Kuşluvan ve Yemişgen, Kabadüz Musakırık Mahallesi Kilisesi, Mesudiye Şaphane, Müzadere, Doğançam, Mahalçukuru ve Mesudiye Merkez Kiliseleri), Osmanlı devrinde Devlet-i Aliye'de yaşayan

Sadece Ordu'nun Değil Karadeniz Bölgesi'nin Geleneksel Yapısı: Seranderler

Fatsa'daki Serander

haşeratin ulaşarak bunlara zarar vermesini engellemek amacıyla toprak zeminden neredeyse bir insan boyu yükseklikte, havadar bir konumda inşa edilmişlerdir ve üstleri de yağmur ve benzeri etkilerden korumak amacıyla kiremitli çatılarla örtülmüşlerdir. Direkler genellikle ardıç ağacından yapılmışlardır ve ahşap merdivenleri de açılır kapanır vaziyette düzenlenmişlerdir.¹¹⁷ Fatsa'da sahildeki parkın içerisine yerleştirilmiş serander, insanların geçmişe özlemlerinin bir ifadesi olarak bu kültürün yaşayan temsilcisi durumundadır.

Karadeniz Bölgesi'ndeki muhtelif yerleşim yerlerinde genel olarak tahıl ambarı ve kiler işleviyle karşımıza çıkan ve günümüze ulaşan örneklerinden hareketle dört, nadiren de altı ya da sekiz (direk sayısının on ikiye kadar çıktığı tespit edilmiştir) ahşap direk üzerine tahtalardan yapılan bir geleneksel mimari örneğidir. Doğu Karadeniz'e komşu durumdaki Gürcistan'da da yaygın biçimde kullanıldığı bilinen ve serander veya serenti adıyla meşhur olan bu yapılar, saklama teknolojisinin henüz icat edilmediği ya da ortaya çıktığı ilk zamanlarda yaygınlığının bugünkü kadar olmadığı dönemlerde gıda ve tahılların depolandığı ve muhafaza edildiği, aynı zamanda fare ve çeşitli

116 O. Karadeniz, "Ordu'da Osmanlı Dönemi Kiliseleri" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 335-388.

117 Celal Tuna, Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari, İstanbul, 2008, s. 105-107.

Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları

Anadolu kentlerinin pek çoğunda Osmanlı dönemine ait çok sayıda tarihi mezarlar ve mezar taşları ihtiva eden mezarlıklara rastlanmaktadır. Ordu'ya bağlı ilçelerde de benzeri anlayışla oluşturulmuş tarihi niteliğe sahip tescilli kabristanlar ve bu alanların içerisinde oldukça gösterişli mezar taşı örnekleriyle karşılaşmaktadır.

Altınordu İlçesinde Eskipazar Camii Haziresi, şehrin manevi önderlerinden Buharalı Şeyh Şakir Efendi ve müritlerinin gömülü olduğu ve 2020-21 yıllarında Ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilen **Buharalı Şeyh Şakir Efendi Haziresi**¹¹⁸ (Resim 172), Hatipli Mezarlığı, Sağırılı Mahallesi Mezarlığı, Terzili Mahallesi Mezarlığı, Akçatepe Mahallesi Mezarlığı, Mübarek Mahallesi Mezarlığı, Saraycık Mahallesi Mezarlığı, Çamaş İlçesinde Budak Mezarlığı, Danışman Mahallesi Mezarlıkları (I-II), Çaybaşı İlçesinde Cemallı Mahallesi Mezarlığı, Fatsa İlçesinde Meşebükü Mahallesi Çayır Mezarlığı¹¹⁹, Gököy Mahallesi Mezarlığı, Tayalı Mahallesi Mezarlığı, Bolaman Hazinedaroğulları Aile Mezarlığı¹²⁰, Yukarıardıç (Çaltomar) Mahallesi Aşağı Mezarlık¹²¹, Gököy İlçesinde Özlü Mahallesi Mezarlığı, Damarlı/Yeşilyurt Mahallesi Mezarlığı, Gülyalı İlçesinde Turnasuyu Mahallesi Mezarlığı¹²², Gürgentepe İlçesinde Eskiköy Camii Haziresi, Kabadüz İlçesinde Musakırık Mahallesi Mezarlığı, Tosunalan Obası Mezarlığı, Korgan İlçesinde Aşağıyaylacık Mahallesi Mezarlığı, Mesudiye İlçesinde Merkez Mahalle Mezarlığı, Perşembe İlçesinde Efirli Yalı Camii Haziresi ve Beyli Mahallesi Halil Ağa Mezarlığı¹²³, Soğukpınar Mahallesi Mezarlığı, Alınca Mahallesi Mezarlığı, Tarlacık Mahallesi Mezarlığı, Kaleyaka Mahallesi Çeşmeönü Mezar-

Resim 172- Altınordu Buharalı Şeyh Şakir Efendi Haziresi

118 Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Ordu Şeyh Şakir Efendi Haziresi Mezar Taşları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 83-98.

119 Fatsa ilçesindeki Meşebükü, Gököy, Yalıköy ve Bolaman Mahallelerinden mezar taşı örnekleri için bkz. Sevinç Eren, "Fatsa'da Bulunan Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları (Meşebükü, Gököy, Yalıköy ve Bolaman Örnekleriyle)" Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II (Ed. S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 147-186.

120 Şerife Tali, "Ordu/Fatsa Bolaman Hazinedaroğulları Aile Mezarlığı Mezar Taşları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 141-172.

121 Alper Atıcı, "Ordu/Fatsa Yukarıardıç (Çaltomar) Mahallesi Aşağı Mezarlık" Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II (Ed. S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 261-300

122 Sevinç Eren, "Ordu İli Turnasuyu Mezarlığı'nda Yer Alan Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Devri Mezar Taşlarından Örnekler" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 99-140.

123 Cansu Çarkçı, Ordu-Perşembe Örnekleri İle Osmanlı Dönemi Mezar Taşları (Efirli Yalı Camii Haziresi ve Beyli Mahallesi Halil Ağa Mezarlığı) (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2021.

Resim 173- Ünye Çamlık Feneraltı Mezarlığı

Resim 174- Ünye Hacı Osman Ağa Camii Haziresi Mezar Taşları

lığı, Sırakovancı Mahallesi Mezarlığı, Kazancılı Mahallesi Mezarlığı, Ünye İlçesinde Çömlekçi Camii Haziresi, Kurna Mahallesi Mezarlığı, Atatürk Mahallesi Çamlık Mezarlığı, **Çamlık Feneraltı Mezarlığı**¹²⁴ (Resim 173), Ortayılmazlar Mahallesi **Hacı Osman Ağa Haziresi**¹²⁵ (Resim 174), Zembek Mahallesi Mezarlığı, Keş Mahallesi Mezarlığı gibi otuz altı kabristanda tescil edilmiş çok sayıda mezar ve mezar taşı örneklerine rastlanmaktadır. Sanduka, açık, dikdörtgen prizmal ve benzeri olmak üzere farklı tipte mezar uygulamalarına yer verildiği görülürken, mezarlıklardaki mezar taşları (şahideler) da kemer formunda (at nalı kemerli, kaş kemerli, dilimli kemerli, sivri kemer ve yarım daire kemerli, ikiz kenar üçgen), kavuklu (serdengeçti kavuklu, katibi kavuk), sarıklı (ilmiye sarıklı, dardağan sarıklı), fesli (Aziziye, Hamidiye, Mahmudiye) erkek ve farklı tiplerde hotozlu ve bitkisel dekorasyonlu başlıklara sahip kadınlara ait, ağırlıklı olarak taş ve mermer cinsinden dayanıklı bir malzemeden imal edilmiş çoğunlukla geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet devrine ait Osmanlıca yazılı sanat eserleri hükmündedir.

Halk Kültürünün Sembolleri: El Sanatları ve Sanatkârları

Ahşaba dayalı el sanatlarının yaygın olduğu yerlerden birisi olarak Ordu, öne çıkmaktadır. Günlük kullanım eşyaları olarak ahşaptan ve fındıktan üretilen el sanatı ürünler dikkat çekicidir. Mustafa Sabri Gözükan ustanın ellerinde fındık dalları yeniden hayat bulur. Fındığın yeni sürgünlerinden ördüğü sepetler, sele, vazo, çerçeve veya dekoratif sandıklar hepsi kendine has ve birbirinden mutlak farklılık gösterir (Resim 175). Öte yandan fındık hasadına bağlı olarak gelişen el sanatları da Ordu'da hayli yaygındır (Resim 176). Fındığın toplanması sırasında bele takılan ve 'çöte' olarak isimlendirilen, kestane, karaağaç ve kara fındık gibi ağaçlardan kesilen bir metre uzunluğundaki ahşap malzemenin gölgede birkaç gün bekletilmesinden sonra ateşte haşlama işlemine tabi tutulmasını takiben bıçakla yarılarak iki milimetreye kadar inceltilerek tabanı örülür ve etrafı da çubukla örülerek oluşturulan ve fındık toplamaya ve harmanda kullanmaya yarayan

124 Şerife Tali, "Ünye Çamlık Feneraltı Mezarlığı Mezar Taşları ve Kitabeleri" Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 45, Ankara, 2018, s. 371-408.

125 Bayram Çelik, Ordu İli, Ünye İlçesi, Hacı Osman Ağa Camii Haziresindeki Mezar Taşları (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2012.

Resim 175- Mustafâ Sabri Gözükan
Ustanın El Sanatı Örneklerinden

Resim 176- Ordu'da El Sanatı
Ürünlerinden Bir Grup

bir taşıma aracıdır. Diğer taraftan fındığın yeni sürgünlerinden elde edilen ışıklardan örülerek imal edilen ve 'şelek' denilen el ürünü eşya da fındık hasadında harmanda yaygınlıkla kullanılan bir araç gereçtir. Tut ağacından imal edilen 'tırmık', ağaçtan yapılmakla birlikte sap ve ağız kısmı yeşil olan bir malzeme olarak üretilen 'kürek', yörede çalı çileği (yaban mersini bitkisinin bir türü) denilen bodur bir bitkinin dallarından yapılan 'çalı süpürgesi' ve basit el tezgahlarında örülerek kullanıla gelen 'kolan' gibi malzemeler de el sanatlarının Ordu'da yaşatılan önemli ürünlerindedir.¹²⁶

El sanatı ürünü olarak müzik aleti yapımı Ordu'da geleneksel anlamda hala yürütülen önemli faaliyetlerdendir. Abanoz, bafon ve zeytin ağacı gibi ahşap malzemeden biçim veren, nefes veren usta ellerden adı öne çıkan isimler olarak Ahmet Özdemir ve Salih Özdemir sayılabilir. Gökkyö ilçesinden Kâmil Doğan'ın yapmış olduğu nefesli sazlar "kaval ve ney" de benzer şekilde geleneksel el sanatı mamulü olarak dikkat çekerler. El Sanatları Derneği'nden (ELSAN) İhsan Gürdal, ahşap yakma tekniği ile yaptığı birçok tablosunda bazen yöresel figürler; fındık, horon, balık yeniden binlerce küçük nokta yakma tekniğiyle ahşap yüzeylerde ölümsüzleştirir, son zamanlarda daha çok ağaç kesme ve yakma (dağlama) tekniğini birleştirerek özgün çalışmalar ortaya koymaktadır (Resim 177). Ahşap yakma ve dağlama sanatı; tahta, kontrplak, hartama (Karadeniz bölgesinde çatıları kaplamak için kullanılan, ince bir şekilde yarılarak levha haline getirilmiş tahta) gibi hammaddesi ağaç olan düz ve pürüzsüz yüzeyli malzemelerin yakılarak ve dağlanarak yapıldığı resim ve yazı sanatıdır. Geleneklerin, kültür ve duyguların yansıtıldığı ve yapılması zor olan bir el sanatıdır. Bu sanatın ustalarından biri olan İhsan Gürdal'ın emek vererek yaptığı ürünler Ordu ilinde örnek çalışmalar olarak gösterilmektedir. Usta tablo ve panolardan oluşan dekoratif

Resim 177- İhsan Gürdal'ın Ahşap Eserlerinden
Bir Örnek (Aydın Yanar-Kayabaşı-Er'den)

126 Ali Baş, "Ordu'da Fındık Hasadına Bağlı Olarak Gelişen El Sanatları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 597- 614.

Resim 178- Gölköy Kozören Mahallesi
Dastar Dokuma Örneği (Çakır'dan)

türen Harut Artunyum ve ağacı kemeçeye dönüştüren Öceli Mahallesi'nden Mustafa Çabuk ve Perşembe'den Abdullah Ay, Perşembeli saz yapım ustaları Lütfü Alkan ve Kazım Ceylan da yörenin yetiştirdiği önemli sanatkârlar arasındadır. Gürgentepe ilçesinin Akören Mahallesi'nden Mustafa Soylu ve Hamdi Soylu ustaların uğraş alanı ise beşikçiliktir. Aybastı ilçesinin Toygar Mahallesi'nden Hasan Yüksel ise manda boynuzundan taraklar yaparak kaybolmaya yüz tutmuş bir el sanatını sabırla yaşatmaya gayret eden bir gönüllü zanaatkardır.

Ordu'da birçok yerleşim yerinde dokumacılıkla ilgili ürünler ortaya konulmaktadır. El dokuma sınıfına giren; kilim, heybe, kol çantası, çorap, dastar gibi ürünler birçok ailenin geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ancak burada özellikle Gölköy'e bağlı Kozören Mahallesi'nin dokumaları kültürel açıdan ön plana çıkmaktadır. Türk Kültüründe önemli bir yere sahip olan kilim dokumacılığı Kozören'deki maharetli ellerde motif motif hayat bulmaktadır. Yine Gölköy İlçesinin Kozören Mahallesi'nde el örgü ve dokumalarıyla isim duyurmuş bir ustamız da Gürcü Karakoç, Zedef Karakoç ve Muzaffer Karakoç'un adları öne çıkmaktadır. Halkın dilinde dastar olarak adlandırılan ve saf yünden dokunan düz dokuma kilimler oldukça sert geçen kış mevsiminde korunmak amacıyla kullanılmaktadır (Resim 178). Yerli halk kilimleri daha çok ihtiyacı karşılamak amacıyla dokuduğunu belirtse de turizme katkı sunmak gayesiyle yörenin tanınması için satışa sunabileceklerini ifade etmektedirler. Kilimler çok eskiden saf yünden dokunmuşlardır zamanla değişen şartlara, kısıtlı imkânlar yüzünden giderek yerini piyasada satılan orlon ipliklere bırakmıştır. Saf yünden dokunan kilimlerin renkleri kök boya ile elde edilen kırmızı, turuncu, mavi, yeşil, siyah, beyaz renktir. Sentetik (orlon) iplikten dokunan kilim renkleri ise çok çeşitlidir. Yöredeki tezgâhlar halkın kendisinin bulunduğu ağaçtan yapılmış dağın, küzü, argaç, kılıç gibi malzemelerin geçmişten günümüze gelen yöre halkının şivesiyle adlandırılan araçlarla meydana gelmiştir. Yöredeki dokumalar da desen ya da motif kullanılmadan düz dokuma ile dokunmuştur. Halı, kilim motiflerinin çorap ve eldiven desenlerinde kullanıldıkları görülmektedir. Beşelleme, koçboynuzu, tozluk, melet, tabak diye adlandırdıkları motifler ördükleri çoraplarda yer almaktadır. Heybe ve çorap, diğer dokuma ve örme örnekleri içerisinde öne çıkanlar olarak kabul edilebilir¹²⁸ (Resim

127 Ayşem Aydın Yanar-Nuran Kayabaşı-Birnaz Er, "Ordu İlinde Üretilen Ahşap Ürünler ve Motif Özellikleri" ART-E Sanat Dergisi, C. IV, S. 8, s. 61-83.

128 Firdevs Çakır, "Ordu İli Gölköy İlçesi Kozören Köyü Kilim Dokumaları" Arış, S. 10, Ankara, 2014, s. 4-13.

Resim 179- Gökky Kozören Mahallesi
Heybe Dokuma Örneği (Çakır'dan)

Resim 180- Gökky Kozören
Mahallesi Örm Çorap Örneği
(Çakır'dan)

179-180). Ayrıca bu el sanatı ürünlerin yöre halkının sosyo-ekonomik yapısını güçlendiren unsurlar olarak değerlendirilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. ¹²⁹

Giyim kuşam alanında da Ordu'da geleneksel örneklerle karşılaşmak mümkündür. Erkeklerde üst kısımda bir iç gömlek üzerine yerli el tezgahlarında imal edilen ve önü bele kadar açık olup, tek düğme ile iliklenmekte olan keten dokumadan dikilmiş parmak yakalı gömlek, en üste de hafif dik yakalı ve önden düğmeli, uzun kollu ve kol ağzı bilezikli, beyaz renkli pamuklu kumaştan bir mintan, altta ise beli uçkurlu, arkası kırmalar halinde bol olan ve paçaları aşağıya doğru daralan siyah koyun yününden dokunan şayak kumaşından yapılmış zıpka giyilir. Zıpkanın yanlarına kendi kumaşından fitil yapılır. Entarinin etek uçları, zıpkanın içine konur ve beldeki uçkur sıkıca bağlanır. Paçaları ise dize kadar çıkan "yargan karası" veya "alaçordup" denilen yün çorabın içine sokulur. Çorabın Pancak denilen püskülü, iç yana gelecek tarzda diz altından bağlanır. Çarıktan başka çapula denilen bir nevi yemeni giyilebilir. Siyah deriden olan çapulanın burnu sivri olup hafif yukarıya doğru kıvrıktır. Arkası ise kuraklıdır. Bele her iki tarafında dörder tane gümüş şapak (gümüşten yassı sallantı süs) olan siyah kayış takılır. Buna Çerkes kemeri de denir. Kayışın sağ tarafına tabanca, sol tarafına kama sokulur. Arkaya ise yağlık (Yağdanlık) takılır. Mintanın üzerine zincirli tombul kösteğin takıldığı zıpkanın kumaşından yapılmış bir yelek, onun üzerine de aynı kumaştan yapılmış haydari yakalı ve uzun

Resim 181- Ordu Geleneksel Erkek Giyimi
(Ordu Etnografya Müzesi'nden)

129 Gürol Özcüre-Cavit Yavuz, "El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği)" Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2019.

Resim 182- Ordu Geleneksel Kadın Kıyafetleri (Ordu Kültür Portalı'ndan)

Elbisenin altından bir karış kadar görünecek tarzda donun paçaları dize kadar çekilir ve çorabın içine sokulur. Ayağa dize kadar çıkan "Yargan Garası" veya "Alaçorap" denilen desenli çorap ile çarık giyilir. Bele çizgili yün kuşak sarılır. Dikdörtgen şeklinde olan bu kuşak çapraz olarak katlanınca kaydırılmış iki üçgen şeklini alır. Üçgenlerin taban kısmını teşkil eden uzun kenarı birkaç kere katlanarak dikilir ve üçgenlerin biri öne, diğeri arkaya gelecek tarzda bele sıkıca sarılır. Bele sarılan bu kuşağın bir kısmı görünecek tarzda üzerine dolama bağlanır. Beyaz ve yahut da siyah koyunyününden dokunmuş dolamanın öne gelen kenarlarına, etek ucuna ve kalça üzerine gelen ek yerine boncuk ve renkli ipliklerle dikiş süsler yapılmıştır. Ayrıca ön etek ucunda, gene aynı malzemelerle yapılmış üçgen şeklinde bir süs vardır. Bazılarının da etrafı saçaklıdır. Dolamanın, iki kısa kenarı öne gelecek tarzda uzun kenarı bele sarılır ve püsküllü bir bağcık ile üstten bağlanır. Böylece önü, verev olarak hafif açık kalır. Etek uçları ise süsü görülecek tarzda bele sokulur. Son olarak kadınlarda başa, etrafı pullu beyaz renkli çember örtülür. Kullanılış kolaylığı sağlasın diye önce katlanarak üçgen yapılan, sonra da çene altından geçirilerek tepeden bağlanan çemberin üstüne etrafı boncuk oyalı ikinci bir beyaz çember daha örtülmektedir. Üst çember de kullanım açısından önce katlanarak üçgen yapılır ve sonra bu üçgen, katlanarak daraltılır ve sivri kısmı arkaya gelmek üzere tepeye konur ve arkaya bağlanarak kullanılır. Kadınlar boyunlarına kırmızı kurdeleye dizilmiş altınlar takılmaktadır¹³¹ (Resim 182).

kollu bir aba giyilir¹³⁰ (Resim 181).

Kadınlarda içlerine giydikleri beyaz renkli keten dokumadan yapılmış, dik yakalı ve uzun kollu, önü bele kadar açık, gümüş düğmeli bir gömlekle üzerine, belden bükümlü veya serbest pilili, kolu, kol evi oyulmadan düz olarak takılmış, uzun kollu, kol ağzı bilezikli ve kırma süslü, tek düğme ile ilikli, devrik yakalı ve üzeri kırma süslü, boyu dize kadar uzanan ve bel ile kolları astarlı bir fistan giyilir. Onun üzerine boyu göğüs altında olan fistanın kumaşından farklı renkte bir ışık kullanılır. Kadınlarda alta 4 metre kumaştan yapılmış paçaları bol, ağı yukarıda don giyilir.

Ordu'nun Erken Türk Tarihine Dair Son Arkeolojik Bulgular

Arkeolojik anlamda Karadeniz Bölgesi'nde Anadolu'nun 1071'deki fethi öncesine ışık tutabilecek kaya resimleri, damgalar, balballar ve ok uçları gibi bazı bulgulara Ordu ve bağlı yerleşim yerlerinde rastlanmış ve günümüzde bilim dünyasının ilgi odağı haline gelmiştir. Bunlardan ilki, Ordu'nun Mesudiye İlçesine bağlı Esatlı Mahallesi'ndeki kaya resimleridir (Resim 183-185).

130 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/kulturatlasi/erkek-kiyafeti>, (E.T.: 01.06.2023); <https://karadeniz.gov.tr/giyim-kusam-ve-suslenme/>, (E. T.: 01.06.2023).

131 <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/kulturatlasi/kadin-kiyafeti757004>, (E. T.: 01.06.2023); <https://karadeniz.gov.tr/giyim-kusam-ve-suslenme/>, (E. T.: 01.06.2023).

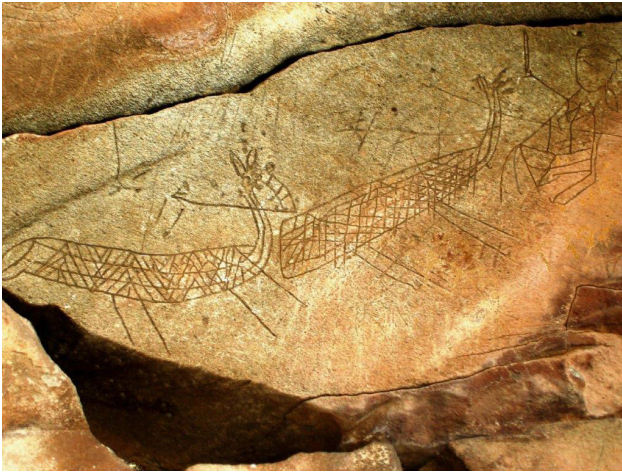

Farklı dönemlerden hatta farklı kültürlerden izler bulunan bu alan için tam bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir. Latin ve Grek yazısının yanında runik Türk alfabesi ya da Orhun alfabesi olarak bilinen alfabe ile hazırlanmış üç satırlık yazı, ilk çağda bölgeye yerleşen Türklerle ilgili en eski izlerdendir. Servet Somuncuoğlu tarafından bulunan ve Cengiz Saltoğlu tarafından okunan bu yazıdaki harflerin Türk runiği olduğu çok açıktır. Aynı alanda bulunan uçan at figürü insanın geldiği evrene geri dönme duygusunu ifade etmektedir ve Türk mitolojisinde önemli bir yer tutar. Bu resimlerin birebir örneği 8000 km doğudaki Altay Dağları, Kalbaktaş bölgesinde de bulunmaktadır.¹³²

Resim 183- Mesudiye Esatlı Mahallesi Kaya Resimlerinin Bulunduğu Bölge (Mesudiye Belediyesi'nden)

İkinci Arkeolojik buluntu, Ordu'nun Altınordu İlçesine bağlı Gerce Mahallesi ile Pelitli Mahallesi arasında 2010 yılında gerçekleştirilen yol çalışmaları esnasında bulunan bir balbal yani insan biçimli taş heykeldir. Bulunduğu dönemdeki Pelitli Köyü muhtarlığı tarafından bölgenin güvenlik birimlerine, oradan da Ordu Müze Müdürlüğüne teslim edilerek "A-460 Müze Envanter Numarası" ile kayıt altına alınan balbal heykeli, yaklaşık 44,5 cm yüksekliğinde, 18 cm genişliğinde ve 14 cm kalınlığındadır. Baş kısmının çapı yaklaşık 54 cm'dir. Alt kısmı yapılmamış olan balbal heykelinin taban kısmında 8,5 x 7,2 x 2,6 cm boyutlarında dörtgen şeklinde bir oyuk bulunmaktadır. Bu oyuğun yapılmış olması, muhtemelen balbal heykelinin bir kaideye oturtulmuş olduğunu göstermektedir. Heykelin dörtgen kesitli gövde kısmına baktığımızda, iki

Resim 184- Mesudiye Esatlı Mahallesi Kaya Resimlerinden (Mesudiye Belediyesi'nden)

Resim 185- Mesudiye Esatlı Mahallesi Kaya Resimlerinden (Mesudiye Belediyesi'nden)

132 Rukiye Satan Sönmez-Mustafa Kolağasıoğlu-Bahattin Çelik, "Ordu'da Ele Geçen Bir Balbal Heykeli" Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 171, İstanbul, Eylül-Aralık 2022, s. 77; Servet Somuncuoğlu, Sibiryadan Anadolu'ya Taştaki Türkler, Atok Yayınları, İstanbul, 2008; <https://www.mesudiye.bel.tr/esatli-kaya-yazitlari/> (E.T.: 05.06.2023).

Resim 186- Ordu Müzesi'ndeki
Balbal (Ordu Müzesi'nden)

kolunun yapılmış olduğu ve bu kolların sadece cepheden tasvir edildiği görülmektedir. Kolların boyutları gövde ile orantılıdır. Yaklaşık 85 derecelik açıyla açılmış olan sağ koluyla elinde bir kadeh tutmaktadır. Yaklaşık 90 derecelik bir açı ile açılmış olan sol eliyle ise muhtemelen kemerini tutmaktadır. Her iki el tasvirinde parmaklar eksik olup sadece ikişer parmak şeklinde yapılmıştır. Heykelin baş kısmına baktığımızda gövdeye boyun kısmı yapılmadan oturmuş ve gövdeye oranla oldukça büyük yapılmış olduğu görülmektedir. Baş, tam olarak yuvarlak yapılmış, göz çukurları başka bir taş yerleştirmek için oyulmuştur. Ayrıca her iki kulak, ağız ve burun belirgin olarak yapılmışlardır. Burun kısmı günümüze kadar korunamamış ancak kırık kısmının izleri görülmektedir. Yüz kısmına baktığımızda yuvarlak bir yüzün tasvir edildiği, çene bölümünün yüz ile orantılı olduğu ve gözlerin birbirine yakın yapılmış olduğu görülmektedir. Heykelinin işçiliğine bakıldığında ise son derece kaba bir işçilikle yapılmış olduğu, yontu aleti izlerinin hâlen heykel üzerinde yer aldığı görülmektedir. Heykelin yerel ustalar tarafından yapıldığı ve daha çok bir taşra üslubu özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Göz kısımlarının, farklı renklerde taşların yerleştirilmesi için oyuk olarak yapılmış olması, Demir Çağı'nın bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da heykelin Orta Asya'daki benzerlerine göre geç dönemde değil de Erken Demir Çağı'nda yapılmış olma ihtimalinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Bu heykel bir bal-

bal heykelinde bulunması gereken tüm unsurları taşımaktadır. Özellikle kolların duruş şekline bakıldığında sağ eliyle bir kadehi, sol eliyle kemerini tutması, baş ve gövde arasında boynun yapılmamış olması, baş kısmının gövdeye oranla büyük olması, bu heykelin bir balbal heykeli olduğunu belirgin bir şekilde göstermektedir¹³³ (Resim 186).

Karadeniz'in kuzeyinde yapılan kapsamlı Arkeolojik araştırmalar sayesinde Berezan, Olbia, Cherson, Dinyester, Histria, Phanagoria vb. şehirlerde İskitlere ait tespit edilen malzemeler onların bölgenin uygarlık tarihinde nasıl bir yer edindiğini gözler önüne sererken, Karadeniz'in güneyinde gerçekleştirilen Arkeolojik keşifler de Anadolu'daki varlıklarına delil gösterilebilecek mahiyettedir.¹³⁴ Bu durum Orta Asya-Kafkasya-Anadolu güzergahında çok eski zamanlardan beri bir göç hareketinin mevcudiyetine de ışık tutmaktadır.

133 Rukiye Satan Sönmez-Mustafa Kolağasıoğlu-Bahattin Çelik, "Ordu'da Ele Geçen Bir Balbal Heykeli" Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 171, İstanbul, Eylül-Aralık 2022, s. 77-78.

134 Alpaslan Ceylan, "Doğu'da İlk Türk Yerleşmelerinden Cunnî Mağarası" Türkler, C. VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 425-429; a.mlf., "2005 Yılı Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları" 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. I, Ankara, 2007, s. 129-148; a.mlf., "Doğu Anadolu'da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi" Bilim ve Ütopya Dergisi, 163 (14), 2008, s. 26-35; a.mlf., "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri" XV. Türk Tarih Kongresi-I, Ankara, 2010, s. 215-232; a.mlf., "Çıldır Başköy Kaya Resimleri" Belgü, 2(2), 2015, s. 7-24; İbrahim Üngör, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereçi Kaya Resimleri)" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 39, Konya, 2016, s. 357-370; Alpaslan Ceylan-Taner Aydın, "Elmalı Kaya Resimleri" Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 10, S. 1, 2021, s. 535-556; Oktay Özgül, "Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri" Belleten, 85/304, Ankara, 2021, s. 781-818; Yavuz Günaşdı-Burak Bingöl, "Rize Müzesinde Bulunan Bir Grup İskit Tipi Ok Ucu" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 55, Konya, 2022, s. 229-255.

SONUÇ

Sonuç olarak Anadolu kültür mirası içerisinde şehircilik önemli bir yer tutar ve Türklerin fethi ile bu coğrafyada önemli kentler kurulmuştur ya da eskiden var olan kentler büyük gelişme göstermişlerdir. Bu bağlamda İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılması neticesinde yaygın olarak gelişen medeniyet kavramının içini dolduran şeydir, kent kültürü, aynı zamanda. Şüphesiz bu medeniyet ve kültür anlayışını oluşturan unsurlar, din algısının yanı sıra onu en güzel şekilde benimseyip yaşayan insan ile onun geriye bıraktığı izler ve hatıralardır.

İşte bu çerçevede Ordu, 1071'den itibaren iç kesimlerden başlayarak sahile doğru yayılım gösteren pazar yerleşimleri (Aybastı, Gölköy, Mesudiye, Akkuş v.b.) ile Ünye ve Fatsa gibi eski merkezlere ilaveten XVIII. yüzyıl sonrası gelişme kaydeden Altınordu (Ordu merkez) ve bağlı yerleşim yerlerinde varlığı tespit edilen ve bir gelişim çizgisi halinde değerlendirilerek irdelenmeye çalışılan kagir ve ahşap camiler, tekke ve zaviyeler, medrese ve mektepler, konak ve konutlar, askeri mimari örnekleri, türbeler ve geç Osmanlı ya da erken Cumhuriyet devrinde ortaya konulmuş muhtelif kamu binaları gibi hemen her türlü mimarlık örneği ve tarihi mezarlıklar içerisinde adeta yörenin tapu senetleri gibi ayakta durmaya devam eden mezar taşları ile donatılmış ve günümüzde zengin Anadolu kültürel mirasına katkı sunan dikkate şayan bir Türk İslam kenti kimliği kazanmış durumdadır.¹³⁵

Öte yandan son Arkeolojik bulgular hem Ordu ve çevresinde hem de Anadolu coğrafyasında Türk varlığını İskitlere kadar götürebilecek nitelikte önem taşıyan kültürel ve tarihi eserler olarak yörenin geçmişine ışık tutarak öne çıkmaktadırlar.

Bu bilgiler ve bulgular neticesinde ortaya konulan bu çalışma, Ordu ve çevresindeki Türk varlığının somut delillerini değerlendiren ve bundan sonraki çalışmalara yeni hedefler belirlemeye sebep teşkil edecek mahiyette olup, ilk defa böyle bir kapsamda ele alınan bir eser olması açısından ayrıca dikkate değerdir.

135 Ahmet Ali Bayhan, "Ordu'da Türk İslam Mührü: Camiler" Ordu Şehrengizi, Eriş Vakfı, İstanbul, 2023, s. 16-19

KAYNAKÇA

AKIN ERTEK, Gülferi; "Taşrada Duvar Resmi Örnekleri: Fatsa/Bolaman Haznedaroğlu Konağı'nı Duvar Resimleri" Fatsa ve Yöresi Tarihi-II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 319-334.

AKURGAL, Ekrem; Hatti ve Hitit Uygarlığı, İzmir, 1995.

AKYÜZ, Eti; "Geleneksel Konut Mimarisine İlişkin Kavramlar", Ege Mimarlık, 1995/3, s. 38. Arseven, Celal Esad; "Çantı" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1983, s. 368-369

ARSLAN, Murat; Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 33-34.

ATICI, Alper; "Ordu/Fatsa Yukarıardıç (Çaltomar) Mahallesi Aşağı Mezarlık" Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II (Ed. S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 261-300.

AVANOĞLU, S.; Ünye Evleri (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul, 2002.

AYDIN YANAR-KAYABAŞI-ER, Ayşem-Nuran- Birnaz; "Ordu İlinde Üretilen Ahşap Ürünler ve Motif Özellikleri" ART-E Sanat Dergisi, C. IV, S. 8, s. 61-83.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, I, İstanbul, 1989.

BALABAN VAROL, Eda; "Modernitenin Evi: 1950-1965 Yılları Arası Türkiye'deki Apartman Mimarlığının Arkitekt Dergisi Üzerinden İncelenmesi" Kültür Araştırmaları Dergisi, S. 16, 2023, s. 201-216.

BAŞ, Ali; "Eskipazar'daki Türk Devri Yapıları", Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.11, Konya, 1997, s. 99-120.

BAŞ, Ali; "Medreseönü Afirli Mahallesi Camii" Sanatsal Mozaik, C. 2, S. 14, Ekim 1996, s. 42-45.

BAŞ, Ali; "Ordu'da Fındık Hasadına Bağlı Olarak Gelişen El Sanatları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 597- 614.

BAŞ, Ali; "Ordu'da İki Mihrap" Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, s. 267-268.

BAŞ, Ali; "Ordu'da Osmanlı Camileri" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 3, Konya, 1994, s. 261-264.

BAŞ, Mithat; İlkçağdan Günümüze Ordu Tarihi, Yason Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2014.

BAŞ, Mithat; Ordu Yöresi Tarihi, Ordu, 2012.

BAY, A.; “Ünye Ayanından Genç Mustafa Ağa’nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri” Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S. 7, 2005, s. 60-75.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Anadolu Türk Mimarisinde Geleneksel Çantı Camiler: Ordu Örneği” İnsan Bilimleri Araştırmaları (Ed.: Leyla Aydemir), Bursa, 2018, s. 267-292.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Aybastı Perşembe Yaylası Panayırı” Türkiye Turizm Ansiklopedisi, C. II, Ankara, 2022, s. 238-239.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Fatsa’da Bir Kanaat Önderi Hacı Hulusi Baba ve Tekke Camii” Fatsa ve Yöresi Tarihi-II (Ed.: S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 129-145.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu / İkizce’den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, Erzurum, 2005, s. 1-22;

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu / Perşembe’den İki Ahşap Çantı Cami Örneği” Tüba-Ked (Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi), 12/2014, Ankara, 2015, s.99-107.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’da Türk İslam Mührü: Camiler” Ordu Şehrengizi, Eriş Vakfı, İstanbul, 2023, s. 16-19.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu Yöresinde 2017’de Belirlenen Ahşap Çantı Cami Örnekleri” XXI. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu / Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Akdeniz Sanat Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 23 (Özel Ek Sayı), Antalya, 2019, s. 17-35.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’da Cami Mimarisinin Gelişimi: Kâgir Örnekler” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 21-62.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, 2006, s.33–48.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Çantı Cami Örnekleri” Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-24 Ekim 2015, Manisa) Bildiriler, I, Ankara, 2019, s. 149-173.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’dan Bir Geç Osmanlı Sivil Mimarlık Örneği: Çamaş Cevat Bey Konağı” XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (02-05 Kasım 2016, Sakarya) Bildirileri, C. I, Sakarya, 2017, s. 62-78.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’nun Geleneksel Ahşap Camilerinden Bir Grup: Kubbeli Çantı Camiler” Yaşar Erdemir’e Armağan Sanat Tarihi Yazıları, Konya, 2019, s. 33-61.

BAYHAN, Ahmet Ali; “Ordu’nun İkizce ve Çaybaşı İlçelerindeki Ahşap Camiler” X. Ortaçağ- Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (3–6 Mayıs 2006, Ankara) Bildirileri “Prof.Dr. H. Örcün Barışta’ya Armağan”, Ankara, 2009, s. 59-90.

BAYHAN, Ahmet Ali; "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler" *The Journal Of International Social Research / Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VOLUME: 2, ISSUE: 7, SPRING 2009, s. 55-84.

BAYHAN, Ahmet Ali; "Ulubey / Akpınar Mahallesi'nden Bir Meydan Çeşmesi Örneği: Beşoluk Çeşmesi" *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 11, Mart 2015, s. 8-18.

BAYHAN, Ahmet Ali; "Ünye Belediyesi Yaşayan Kültürel Miras Müze Evi" *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, C. XV, Ankara, 2022, s. 365-366.

BAYHAN, Ahmet Ali; "Ünye'de Bir Fetvâhâne ve Fetvâhânelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Birkaç Not" *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10 (3), Kasım 2020, s. 650-662.

BAYHAN, Ahmet Ali; Ferdinand Arnodin'in Boğaz Geçiş Tasarımları: Cısr-i Hamidi ve Aktarma Köprüsü, *Türkiye Alim Kitapları*, Saarbrücken (Deutschland / Almanya), 2016, s. 18.

BAYHAN, Ahmet Ali; Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri, *Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını*, Ordu, 2020.

BAYHAN, Ahmet Ali-BAYRAK, Halis; "Ordu Ünye Ortayılmazlar ve Burunucu Mahallelerinde Bulunan Geleneksel Konut Örnekleri" *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu*, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 173-206.

BAYHAN, Ahmet Ali-Ekinci, İlhan; "Tarihi Süreçte Ordu-Milas (Mesudiye/Hamidiye) Yolu ve Bu Güzergâh Üzerindeki Bazı Eski Yapı Kalıntılarının Düşündürdükleri" *İlkçağlardan Günümüze Jeostratejik ve Jeopolitik Açısından Karadeniz*, Ankara, 2018, s. 215-242.

BAYKARA, Tuncer; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı*, 3. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 18;

BAYRAK, Halis; *Ordu Ünye Ortayılmazlar ve Burunucu Mahallerinde Bulunan Geleneksel Konut Örnekleri* (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2020;

BAYRAKTAR, Mehmet Sami; "Bolaman Yenipazar (Gölbaşı) Camii" *Turkish Studies*, 12/26, Ankara, 2017, s. 41-64.

BAYRAKTAR, Mehmet Sami; *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri* (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005.

BIJİŞKYAN, Per Minas; *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819* (Trc. Ve Notlar: H. D. Andreyan), İstanbul, 1969.

BİLGİN, Mehmet; *Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan*, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

BRYER, Anthony-WINFIELD, David; *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Volume One, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C., 2007.

BUYRUK, Hasan; "Maddi Buluntular ve Yazılı Kaynaklar Işığında Ordu'nun Erken Hıristiyan Dini

Mimarisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. 2, Fenomen Yayıncılık, Ankara 2021, s. 1-19.

BUYRUK, Hasan; "Ordu Yason Burnu ve Kilisesi" Akdeniz Sanat Dergisi, C. 13, 21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, Antalya, 2019, s. 465-476.

CAN, Yılmaz; Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler, Samsun, 1988.

CEYLAN, Alpaslan; "2005 Yılı Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları" 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. I, Ankara, 2007, s. 129-148.

CEYLAN, Alpaslan; "Çıldır Başköy Kaya Resimleri" Belgü, 2(2), 2015, s. 7-24.

CEYLAN, Alpaslan; "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri" XV. Türk Tarih Kongresi-I, Ankara, 2010, s. 215-232.

CEYLAN, Alpaslan; "Doğu Anadolu'da Kaya Resimlerinin Türk Tarihi Açısından Önemi" Bilim ve Ütopya Dergisi, 163 (14), 2008, s. 26-35.

CEYLAN, Alpaslan; "Doğu'da İlk Türk Yerleşmelerinden Cunni Mağarası" Türkler, C. VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 425-429.

CEYLAN-AYDIN, Alpaslan-Taner; "Elmalı Kaya Resimleri" Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 10, S. 1, 2021, s. 535-556.

ÇAKIR, Firdevs; "Ordu İli Gölköy İlçesi Kozören Köyü Kilim Dokumaları" Arış, S. 10, Ankara, 2014, s. 4-13.

ÇARKÇI, Cansu; Ordu-Perşembe Örnekleri İle Osmanlı Dönemi Mezar Taşları (Efirli Yalı Camii Haziresi ve Beyli Mahallesi Halil Ağa Mezarlığı) (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2021.

ÇEBİ, Sıtkı; Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973.

ÇELEMOĞLU, Şuayip; "Fatsa Kabakdağı Kırsal Mimari" Fatsa ve Yöresi Tarihi (Ed.: Sadullah Gülten-Murat Özkan-Mesut Karakulak-Kâmil Yavuz-Cevat Erbil), II, Samsun, 2022, s. 369-400.

ÇELİK, Bayram; Ordu İli, Ünye İlçesi, Hacı Osman Ağa Camii Haziresindeki Mezar Taşları (On-dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2012.

ÇOBANCAOĞLU, T.; Türkiye'de Ahşap Evin Bölgelere Göre Yapısal Olarak İncelenmesi ve Restorasyonlarında Yöntem Önerileri (Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.

ÇORUHLU, Yaşar-ÇAKIR, Ömer; "Ordu'nun Mesudiye İlçesi/Kale Köyü'nden Bir Türkmen Kalesi, Mezar Taşları ve Üç Mezar Anıtı", Tarih Dergisi, Sayı 36, İstanbul, 2000, s. 81-136.

DANIŞMAN, H. H. G.; "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekçiliği-Bafra, İkiztepe Arkeolojik Yerlerin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camii'nin İncelenmesi", IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. 1, Ankara, 1986, s. 137.

- DE CLAVİJO, Ruy Gonzales;** Anadolu Orta Asya ve Timur (Çev. Ömer Rıza Doğrul-Kâmil Doruk), (1. Baskı), Ses Yayınları, İstanbul, 1993.
- DEMİR, Gökhan;** "Ordu'daki Osmanlı Camilerinin Kitabelerinde Tarih Düşürme Geleneği" Taşbaşı Eğitim, Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2, Ordu, Aralık 2022, s. 60-67.
- DEMİR, Muzaffer;** "Antik Dönemde Bir Karadeniz Kavmi: Khalybler" Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu, Bildiriler, Cilt: I, Ankara 2009, s. 67-85.
- DEMİR, Necati;** "Hacıemiroğulları Beyliği" Türkler, C. VI, Ankara, 2002, s. 824-829.
- DEMİR, Necati;** Hacıemiroğulları Beyliği, Neden Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- DEMİR, Necati;** Ordu İli ve Yöresi Ağızları, Ankara, 2001.
- DEMİR, Necati;** Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı (Tarih – Etnik Yapı – Dil – Kültür), Ankara, 2005.
- DERİN ÖNCEL, Ayşe;** "Şehrin İlk Apartmanları", İstanbul, S. 08, İstanbul, 2021.
- DERİN ÖNCEL, Ayşe;** Apartman Galata'da Yeni Bir Konut Tipi, Kitap Yayınevi, 2010.
- DOĞAN, Osman;** "Hazinedârzâde Konağı" <https://unyezile.net/haznedar.htm>, E. T.: 25.05.2023.
- DOĞANAY, H.-ORHAN, F.;** "Şavşat Geleneksel Köy Meskenleri ve Başlıca Sorunları" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 18 (1), Erzurum, 2014, s. 273-297.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, "Çantı" Maddesi, C. 1, İstanbul, 1997, s. 386.**
- EKER, Fevziye,** "Arkeolojik Veriler Işığında Ordu" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 29-46.
- EKİNCİ, İlhan;** "Ordu Şehrinin Tarihi Coğrafyası" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed.: S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Fenomen Yayınları, Ankara, 2021, 426-27.
- EMECEN, Feridun M.;** "İskele-Pazarlardan Kasabaya Doğu Karadeniz'de Küçük Kıyı Yerleşmelerinin Yükselişi" Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul, 2006, s. 91-95.
- EMECEN, Feridun M.;** "XVI. Asır Doğu Karadeniz Tarihinden Bir Safha: Hacıemiroğulları, Giresun ve Kuşdoğan Bey İlişkisi Hakkında Neler Biliyoruz?" Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Yıl: 13, S. 25, 2018, s. 138-139.
- EMECEN, Feridun M.;** Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi, 1. Baskı, İstanbul, 2020.
- EMİR, Osman;** "Eskiçağ'da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Jeopolitik Önemi" Karadeniz İncelemeleri Dergisi, C. 13, S. 13, 2012, s. 9-26.
- EMİR, Osman;** "M.Ö. VI. Yüzyılda Samsun ve Çevresinde Kolonizasyon Faaliyetleri" Uluslararası Samsun Sempozyumu (13-16 Ekim 2011), Samsun 2011, C. 3, s. 663-672.
- ER, İ.;** "Aybastı ve Kabataş'ın Genel Kültürü Üzerine", Aybastı-Kabataş Kurultayı, İstanbul, 2001, s. 38.

EREN, Sevinç; “Fatsa’da Bulunan Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları (Meşebükü, Gölköy, Yalıköy ve Bolaman Örnekleriyle)” Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II (Ed. S. Gülten-M. Özkan-M. Karakulak-K. Yavuz-C. Erbil), Samsun, 2022, s. 147-186.

EREN, Sevinç; “Ordu İli Turnasuyu Mezarlığı’nda Yer Alan Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet Devri Mezar Taşlarından Örnekler” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 99-140.

EROL, Ayşe Fatma, Yüzey Araştırmaları Işığında Fatsa, Ankara, 2020.

EVCİM, Seçkin; “Fatsa-Polemonion Oktagonu (Aziz Konstantin ve Helena Manastırı Kilisesi): Yapının Mevcut Durumu ve Önceki Çalışmalar Işığında Yeni Bir Değerlendirme” Fatsa ve Yöresi Tarihi, C. II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 37-72.

EYİCE, Semavi; “Kale” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul 2001, s. 234-242.

FALLMERAYER, Jakob Philipp; Trabzon İmparatorluğunun Tarihi (Çev. Ahmet Cevat Eren), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

FATSA, Mehmet; “Ordu Yöresinin Fethi ve İskânı Sürecinde Kurulan Cuma Camileri, Zaviyeler ve Toplumsal Faydaları” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 297-334.

GAMOĞLU, Mahmut; Anadolu’nun Milli Devleti Pontus, Ankara, 1973.

GÜLER, K.; Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisi Örneklerinden Rize-Fındıklı Aydınöglü Evi Restorasyon Projesi (İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 42-45.

GÜLTEN, Sadullah; “Efsaneden Gerçeğe: Güvenç Abdal’a Dair Bazı Mülahazalar” Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 285-296.

GÜNAŞDI-BİNGÖL, Yavuz-Burak; “Rize Müzesinde Bulunan Bir Grup İskit Tipi Ok Ucu” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 55, Konya, 2022, s. 229-255.

GÜNAY, Muzaffer; Ordu İli Osmanlıca Kitabeli Mezar Taşları, Ordu, 2016.

GÜNEY, H. Naim; Geçmişten Günümüze Ordu Kenti, Ankara, 2019.

GÜNGÖR, Sibel; Ordu’da Geç Osmanlı Dönemine Ait Sivil Mimarlık Örneği; Paşaoğlu Konağı (Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu, 2022.

HALAÇOĞLU, Yusuf; “Anadolu-Ulaşım ve Yol Sistemi” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 127-128.

HAMILTON, William J.; Researches In Asia Minor, Pontus and Armenia, I, London, 1842.

HASOL, Doğan; Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1990.

- İLTAR, Gazanfer-FATSA, Mehmet;** "Ordu Şehrinin Kuruluşuna Öncülük Eden Vakıf Eserlerden Eskipazar (Hacı Emir İbrahim Bey) Camisi" Vakıflar Dergisi, S. 58, Ankara, 2022, s. 9-41.
- İPŞİRLİ, Mehmet;** "Anadolu-Eğitim ve Öğretim Sistemi" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 128-130.
- KARADENİZ, O.;** "Ordu'da Osmanlı Dönemi Kiliseleri" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 335-388.
- KARAGÖZ, Rıza;** Karadeniz'de Bir Hanedan Kurucusu Haznedarade Süleyman Paşa, Samsun, 2009.
- KARSLIOĞLU, Yusuf;** Doğu Karadeniz Tarihi, Otokton Halkları ve Etnik Yapısı, The Universal Yayınları, İstanbul 2009.
- KAYA, Mehmet Ali;** "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı" Cedrus, VI, 2018, s. 159-169.
- KINNEIR, John Macdonald;** Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan, London, 1818.
- KOFOĞLU, Sait;** "Tâceddinoğulları" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXIX, İstanbul, 20120, s. 343-345.
- KÖKTEN, İsmail Kılıç;** "Anadolu'da Ünye'de Eski Taş Devrine (Paleolitik) Ait Yeni Buluntular" Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XX, 3-4, Ankara, 1944, s. 275-276.
- KSENOPHON, Anabasis** "Onbinlerin Dönüşü" (Çev. Tanju Gökçöl), 1. Baskı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- KUNIHOLM, Peter Ian;** "Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments" A Historical Archaeology of the Ottoman Empire: Breaking New Ground (Ed.: Uzi Baram and Lynda Carroll), New York, 2000, s. 115-116.
- KUNIHOLM, Peter Ian;** "Dendrokronoloji Yöntemiyle Tarihlenmiş Osmanlı Anıtları" Osmanlı Arkeolojisi (Ed.: Uzi Baram-Lynda Carroll) (Çev.: B. Altınok), İstanbul, 2004, s. 123-124.
- MEMİŞ, Ekrem;** "M.Ö. 2. Binyılda Hitit-Gaşka Münasebetleri" İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongre Kongresi Bildirileri, 1990, s. 106-120.
- MEMİŞ, Ekrem;** Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007.
- MILLER, William;** Son Trabzon İmparatorluğu (Çev. Nurettin Süleymangil), İstanbul, 2007.
- MURAT, Leyla;** "Hitit Dünyasında Gaşkaların Yeri" Uluslararası III. Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996), 1998, s. 437-441.
- OCAK, Ahmet Yaşar;** "Anadolu-Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 110-116.
- OKUYUCU, Demet;** Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Rum Kiliseleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2013.

Ordu Kültür Envanteri, Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ordu, 2019.
Ordu'97, Ankara, 1997.

OY, Harun, "Eskiçağda Ordu ve Yöresi", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 1-28.

ÖNEY, Gönül; "Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, III, İstanbul, 1970, s. 135-149.

ÖNKAL, Hakkı; Anadolu Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1996.

ÖNKAL, Hakkı; Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara, 1992.

ÖZ, Mehmet; XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ÖZAYDIN, Abdülkerim; "Danışmendliler", Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 1993, C. 8, s. 469-474.

ÖZCÜRE-YAVUZ, Gürol-Cavit; "El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği)" Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2019.

ÖZDEMİR, Esin; Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2011, s. 50-56.

ÖZDEMİR, Mustafa; Bolaman Çayı Havzası'nın Coğrafyası, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2006.

ÖZGER, Yunus; "Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı" Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi, C. 1, S. 2, Trabzon, 2007, s. 94-122.

ÖZGÜL, Oktay; "Artvin Arılı (Demirkapı) Yaylası Kaya Resimleri" Belleten, 85/304, Ankara, 2021, s. 781-818.

PIYADEOĞLU, Cihan; "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri" Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler, (9-11 Ekim 2008), Cilt: I, Ankara, 2009, 86-92.

SATAN SÖNMEZ-KOLAĞASIOĞLU-ÇELİK, Rukiye-Mustafa-Bahattin; "Ordu'da Ele Geçen Bir Balbal Heykeli" Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S. 171, İstanbul, Eylül-Aralık 2022, s. 75-80.

SAYLAN, Kemal; "Ordu Kasabasında Belediyenin Kurulması ve Faaliyetleri (1869-1914)" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 381-403.

SEYFİ, Serpil; "Ordu/Akkuş'ta Çantı Tekniğinde Yapılmış Cami Örnekleri" Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 21, S. 71, 2017, s. 327-346.

SOMUNCUOĞLU, Servet; Sibiryâ'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler, Atok Yayınları, İstanbul, 2008.

SÖZEN-TANYELİ, Metin-Uğur; Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1992.

STRABON, Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII, XIII, XIV (Çev. Adnan Pekman), 4. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

ŞAHİN, Şafak; Ordu Geleneksel Evleri Üzerine Bir Araştırma (Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2010;

ŞENYURT, Süleyman Yücel-AKÇAY, Atakan; "Kurul Kalesi Kazılarının Anadolu ve Karadeniz Arkeolojisine Katkıları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu I, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 47-72.

TALİ, Şerife; "Ordu İli Aybastı İlçesi Sefalık Köyü Küçük ve Büyük Hamam Mimari ve Tarihlendirmesi" Medeniyet Sanat-M. Ü. Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, C. 4, S. 1, İstanbul, 2018, s. 22-32.

TALİ, Şerife; "Ordu Merkez Saray ve Yalı Hamamı Mimari ve Tarihlendirmesi" Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı, Kayseri, 2017, s. 605-622.

TALİ, Şerife; "Ordu/Fatsa Bolaman Hazinedaroğulları Aile Mezarlığı Mezar Taşları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 141-172.

TALİ, Şerife; "Ünye Çamlık Feneraltı Mezarlığı Mezar Taşları ve Kitabeleri" Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 45, Ankara, 2018, s. 371-408.

TALİ, Şerife; Ordu İli Tarihi Su Yapıları (Hamam-Çeşme-Kâgir ve Ahşap Köprüler), Ankara, 2019.

TALİ, Şerife; "Ordu/Ünye Şehir İçerisinde Hanlarından Günümüze Kalan Tek Örnek: Kefeli Han" Karadeniz Araştırmaları, XV/58, Yaz-2018, s. 75-98.

TANRIVERDİ, Mustafa; "Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde Danışmendliler'in İskân Politikası" Danışmendliler Sempozyumu, 12-13 Kasım 2015, Bildiriler, Tokat, 2016, s. 127-132.
Tarihi Ordu Evleri Envanteri, Ordu Belediyesi Yayını, Ordu, 2009.

TELLİOĞLU, İbrahim; Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Trabzon, 2004.

TEZCAN, Mehmet; Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya, (1. Baskı), Trabzon, 2012.

TUNA, Celal; Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari, İstanbul, 2008.

TUNCEL, Metin; "Anadolu-Coğrafya" Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, İstanbul, 1991, s. 106-109.

TUNCER, Orhan Cezmi; Anadolu Kümbetleri, C. 1, Ankara, 1986.

TUNCER, Orhan Cezmi; Anadolu Kümbetleri, C. 2, Ankara, 1991.

TUNCER, Orhan Cezmi; Anadolu Kümbetleri, C. 3, Ankara, 1992.

TURAN, Osman; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973.

TURAN, Osman; Selçuklular Zamanında Türkiye, 6. Baskı, İstanbul, 1998.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit; "Ordu Şeyh Şakir Efendi Haziresi Mezar Taşları" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II (Ed. S. Gülten-T. Özcan-K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 83-98.

ÜNGÖR, İbrahim; "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereici Kaya Resimleri)" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 39, Konya, 2016, s. 357-370.

YAVUZ, Kâmil; Ordu Yöresi Bibliyografyası, Fenomen Yayınları, Ankara, 2021, s. 7-13.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin vd.; Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları III, 387 Numaralı Defter-i Karaman ve Rum'un Canik Livası'na ait Bölümü (1520), Ankara, 2002.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; "Ordu" Maddesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXVII, İstanbul, 2007, s. 367-370.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; Hacıemiroğulları Beyliği'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ordu Tarihinden İzler, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ordu, 2018.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin; Ordu Kazası Sosyal Tarihi: 1455-1613, Ankara, 1985.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin-ÜSTÜN, Ünal; Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I: 1455 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 1992.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin-ÜSTÜN, Ünal; Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II, 1485 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 2002.

YILDIRIM GÜNEŞ, Özgül; "Ordu-Fatsa'da Osmanlı Dönemi Konut Mimarisi Örnekleri" Fatsa ve Yöresi Tarihi-II, (Ed. Sadullah Gülten, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Kâmil Yavuz, Cevat Erbil), Samsun, 2022, s. 187-220.

YILDIRIM GÜNEŞ, Özgül-AKIN ERTEK, Gülfere; "Osmanlı Batılılaşmasının Ordu İl Merkezine Yansıması" Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. II, (Ed. S. Gülten, T. Özcan, K. Yavuz), Ankara, 2021, s. 207-246.

YİNANÇ, Mükrimin Halil; "Dânişmendliler" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, III, İstanbul, 2001, s. 468-479;

YİNANÇ, Mükrimin Halil; Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi, İstanbul, 1944.

YUKA, Ahmet; "Fatsa'nın Askeri Mimarisi" Fatsa ve Yöresi Tarihi (Ed.: Sadullah Gülten-Murat Özkan-Mesut Karakulak-Kâmil Yavuz-Cevat Erbil), II, Samsun, 2022, s. 221-260.

YUKA, Ahmet; "Ordu İli Gököy İlçesindeki Mimari Eserler", Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Ordu, C. 2, Fenomen Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 247-284.

YUKA, Ahmet; Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kaleleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2023.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/kulturatlasi/erkek-kiyafeti>, (E.T.: 01.06.2023).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/kulturatlasi/kadin-kiyafeti757004>, (E.T.:

01.06.2023).

<https://karadeniz.gov.tr/giyim-kusam-ve-suslenme/>, (E. T.: 01.06.2023).

